

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ ЙЎНАЛИШИ

**«СОЛИҚЛАР СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ
ЙЎНАЛИШЛАРИ»
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201__ йил _____ - сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: Солиқ академияси доценти Камилов М.М
ТДИУ Ражапов Ш.З., Бабаев Ш.Б.

Такризчилар: ТДИУ и.ф.д.проф. Алимарданов М
Ўзбекистон Республикаси солиқ қўмитаси Солиқ академияси биринчи проректори и.ф.н.доц Тухлиев Б.К.

Ўқув -услугий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 201__ йил _____даги _____-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	4
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.	12
III. Назарий материаллар.....	18
IV. Амалий машғулот материаллари.....	.68
V. Кейслар банки	119
VI. Мустақил таълим мавзулари	127
VII. Глоссарий.....	131
VIII. Адабиётлар рўйхати	138

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўтган йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қароридаги устувор йўналишлар ва вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ” тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида “...таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш асосида янада такомиллаштириш” асосий вазифалардан бири қилиб белгиланган.¹

Дастур доирасида берилган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари модулининг мақсад ва вазифалари:

- “Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” модулида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш;
- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;
- педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;
- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;
- “Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” машғулоти ўқув жараёнини фан ва ишлаб чиқариш билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Махсус фанлар бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимини ташкил этишда солиқ сиёсати ва унинг асосий йўналишлари;
- солиқ сиёсати стратегияси ва тактикаси;
- бу фан бўйича солиқ юкининг хўжалик субъектлари фаолиятига кўрсатаётган салбий таъсирини таснифлашни;

- солиқ тизимига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни;
- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни солиққа тортиш механизмини;
- солиқ тўловчиларга тақдим этилган интерактив хизматларни;
- солиққа тортиш билан боғлиқ ҳисоб-китоб юритилишига оид муаммоларни аниқлаш ва таҳлил қилиш;
- солиққа тортиладиган объектлар шаклланишининг функциявий хусусиятларини таҳлил қилишни;
- фаолият юритаётган хўжалик субъектларини тўлиқ солиққа тортилишини таъминлаш йўналишларини таҳлил қилиш ;
- бевосита, билвосита ва ресурс тўловлари бўйича табиий муносабатлар шаклланишини оптималлаштиришни;
- солиқ тўловчиларнинг маънавий етук авлодини тарбиялаш, солиқ тўловларидан бўйин товлашни олдини олиш тадбирларининг иқтисодий, ижтимоий ва молиявий муаммоларни ечими ҳақида **билиши** керак.

Тингловчи:

- давлат солиқ хизмати органларининг мутахассисларига Ўзбекистон Республикасида солиқ сиёсати стратегияси доирасида қўйиладиган талабларга жавоб бера оладиган вазифалар бўйича;
- солиққа тортиш ва аҳолининг реал даромади ўртасидаги диалектик боғлиқликни;
- солиққа тортиладиган объект ва солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш;
- солиқ тўловчиларга тақдим этилган интерактив хизматлардан фойдаланиш;
- солиқ сиёсати, ундаги ўзгаришлар ва жараёнлар мазмунини мантиқий мушоҳада қилиш учун зарур бўлган услубий ёндашувларни эгаллашига кўмаклашиш бўйича;
- иқтисодийтни модернизациялаш, эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш шароитида солиқ сиёсатидаги долзарб муаммоларини очиб бериш бўйича каби **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- хорижий мамлакатларнинг солиқ сиёсати ва солиқ тизимининг қиёсий таҳлили;
- солиқлар ва солиқа тортиш бўйича амалий кўникмаларни ҳосил қилишни ташкил этилиш;
- солиқ сиёсатини такомиллаштиришга оид ишончли статистик ахборот олиш;
- иқтисодий жараёнларни таҳлил қилишда статистик кўрсаткичларни қўллаш;
- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўғри ҳисоблаш;
- солиқ юкини такомиллаштириш ва солиқ маъмурчилигини ривожлантиришда самарадорлик кўрсаткичларини ҳисоблаш;

- Ўзбекистонда ташкил этилган эркин иқтисодий зоналар ва уларда солиқ имтиёзларини қўллаш хусусиятлари;

- солиқ ҳисоб-китоб ва солиқ ставкаларини қўллашга оид **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- давлат солиқ хизмати органларида фойдаланилаётган дастурий маҳсуллардан фойдаланиш ҳамда уларни кенг жамоатчиликка тушунтириш;

- тадбиркорликни рағбатлантириш бўйича берилган солиқ имтиёзлари ва преференцияларнинг ахамиятини жамоатчиликка тушунтириш;

- солиқ сиёсатини амалга оширишда макроиқтисодий кўрсаткичлар тизимини тузиш тамойиллари, уларнинг тузилиши ва боғлиқлигини аниқлаш;

- солиққа оид асосий кўрсаткичларни тизимли равишда таҳлил қилиш ва уларни кенг жамоатчиликка тушунтириш;

- солиқ тизимида амалда қўлланилаётган дастурлари маъсуллар билан ишлаш;

- солиқ ва солиққа тортиш бўйича кўрсаткичлар моҳияти тўғрисида тасаввурга эга бўлишни ва улар асосида хулосалар чиқариш;

- солиқ ва солиққа тортишда ижтимоий-иқтисодий ривожланиши истиқболини аниқлаш ва тадқиқоти учун зарур бўлган кўрсаткичларни ҳисоблаш методологияси ва уни статистик усуллар ёрдамида таҳлил қилиш **компетенциясига** эга бўлиши зарур.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Амалий машғулотларда тингловчилар ўқув модуллари доирасидаги ижодий топшириқлар, кейслар, ўқув лойиҳалари, технологик жараёнлар билан боғлиқ вазиятли масалалар асосида амалий ишларни бажарадилар.

Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон ресурслардан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш” ва “Солиқларнинг долзарб масалалари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умуммутахассислик бўйича тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар замонавий эконометрик моделларни тузиш ва қўллашдаги муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш

ва баҳолаш ҳамда оптимал қарорлар қабул қилиш ва прогнозлашга доир умуммутахассислик компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат					Мустақил таълим
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкламаси				
			жами	Назарий	Амалий машғулот		
1.	Солиқ сиёсати мамлакат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми	8	8	4	4		
2.	Иқтисодиёт тармоқларида солиқ юқини оптимал тақсимлаш ва солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ва уларни камайтириш муаммолари	8	8	4	4	2	
3.	Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммоларни бартараф этишда хорижий мамлакатлар ижобий тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари	12	10	2	6		2
	Жами:	28	26	10	14	2	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Солиқ сиёсати мамлакат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми (4 соат)

Иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнида макроиқтисодий сиёсат ва мамлакат бюджет тизимининг ўзига хос хусусиятлари. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва уларнинг давлат бюджетини шакллантиришдаги аҳамияти. Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг давлат бюджетидagi ўрнининг назарий - ҳуқуқий асослари. Давлат бюджети даромадаларини ташкил этишда солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг тутган. Давлат бюджети даромадлари ва харажатлари таҳлили.

2-мавзу. Иқтисодиёт тармоқларида солиқ юқини оптимал тақсимлаш ва солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ва уларни камайтириш муаммолари (4 соат)

Солиқ юқини баҳолашнинг объектив зарурлиги ва назарий асослари. Солиқ юқи даражасига таъсир қилувчи омиллар ва солиқ юқининг элементлари.

Тадбиркорлик субъектларининг солиқ юкини баҳолаш услублари таҳлили. Солиқ юки даражаси ва тақсимотининг иқтисодиёт тармоқлари молиявий фаолиятига ва бюджет даромадларига таъсири таҳлили. Солиқ юкининг ривожланган мамлакатлар макроиқтисодий кўрсаткичлар таркибида шаклланиши. Солиқ юкини оптималлаштириш ва бюджет даромадларини ошириб боришнинг асосий йўналишлари.

Солиқ қарзини ундириш ва солиқларнинг бюджетга ўз вақтида тушумини таъминлашнинг моҳияти, объектив зарурлиги ва аҳамияти. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича юзага келган қарздорликни ундиришнинг механизми ва ҳуқуқий асослари. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича юзага келган қарздорликни ундиришнинг амалдаги ҳолати таҳлили. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида солиқ қарзини ундириш механизминини такомиллаштириш масалалари.

3-мавзу. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммоларни бартараф этишда хорижий мамлакатлар ижобий тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари (2 соат)

Жаҳон солиқ моделлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Хорижий мамлакатларнинг солиқ сиёсати ва уларнинг солиқ стратегияси ва тактикаси. Хорижий мамлакатларнинг солиқ тизими. АҚШ солиқ тизимининг амал қилиш механизми ва унинг муҳим жиҳатлари. Канада мамлакати солиқ тизимининг ўзига хос хусусиятларининг таҳлили. Япония солиқ тизимининг тузилиши ва ижобий томонларининг мамлакатимиз солиқ тизимига тадбиғи. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этишда жаҳоннинг илғор мамлакатлари тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Макроиқтисодий сиёсатни барқарорлаштириш шароитида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг давлат бюджетида тутган ўрни (4 соат)

Иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнида макроиқтисодий сиёсат ва мамлакат бюджет тизимининг ўзига хос хусусиятлари. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва уларнинг давлат бюджетини шакллантиришдаги аҳамияти. Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг давлат бюджетидаги ўрнининг назарий - ҳуқуқий асослари. Давлат бюджети даромадаларини ташкил этишда солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг тутган. Давлат бюджети даромадлари ва харажатлари таҳлили.

2-мавзу. Иқтисодиёт тармоқларида солиқ юкини оптимал тақсимлаш ва солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ва уларни камайтириш муаммолари (4 соат)

Солиқ юкини баҳолашнинг объектив зарурлиги ва назарий асослари. Солиқ юки даражасига таъсир қилувчи омиллар ва солиқ юкининг элементлари. Тадбиркорлик субъектларининг солиқ юкини баҳолаш услублари таҳлили. Солиқ юки даражаси ва тақсимотининг иқтисодиёт тармоқлари молиявий фаолиятига ва бюджет даромадларига таъсири таҳлили. Солиқ юкининг ривожланган мамлакатлар макроиқтисодий кўрсаткичлар таркибида шаклланиши. Солиқ юкини оптималлаштириш ва бюджет даромадларини ошириб боришнинг асосий йўналишлари.

Солиқ қарзини ундириш ва солиқларнинг бюджетга ўз вақтида тушумини таъминлашнинг моҳияти, объектив зарурлиги ва аҳамияти. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича юзага келган қарздорликни ундиришнинг механизми ва ҳуқуқий асослари. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича юзага келган қарздорликни ундиришнинг амалдаги ҳолати таҳлили. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида солиқ қарзини ундириш механизминини такомиллаштириш масалалари.

3-мавзу. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммоларни бартараф этишда хорижий мамлакатлар ижобий тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари (2 соат)

Жаҳон солиқ моделлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Хорижий мамлакатларнинг солиқ сиёсати ва уларнинг солиқ стратегияси ва тактикаси. Хорижий мамлакатларнинг солиқ тизими. АҚШ солиқ тизимининг амал қилиш механизми ва унинг муҳим жиҳатлари. Канада мамлақати солиқ тизимининг ўзига хос хусусиятларининг таҳлили. Япония солиқ тизимининг тузилиши ва ижобий томонларининг мамлакатимиз солиқ тизимига тадбиғи. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этишда жаҳоннинг илғор мамлакатлари тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш;
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Мазкур модуль юзасидан тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари назорати қуйидаги мезонлар орқали баҳоланади:

№	Баҳолаш тури	Энг юқори балл 2,5	Изоҳ
1.	Таълим оловчилар модулли ўқув ахборотини ўзлаштиришлари учун, ўқитишнинг мақсад ва натижаларини, модуль мазмунини аниқ танланганлиги	1,0 балл	Масала ва топшириқларни бажариш - 1,0 балл.
2.	Модулли ўқув ахборот: график, расм кўринишда етарли миқдорда, сифатли маълумотдан иборат бўлиши		
3.	Вазият моделини яратилиши	1,5 балл	Кейс-стади технологиясини ишлаб чиқиши - 1,5 балл.
4.	Кейс матни баён этилиши		
5.	Кейснинг педагогик паспортининг тузилиши		

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.
Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалаши, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршилиқларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, ҳулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

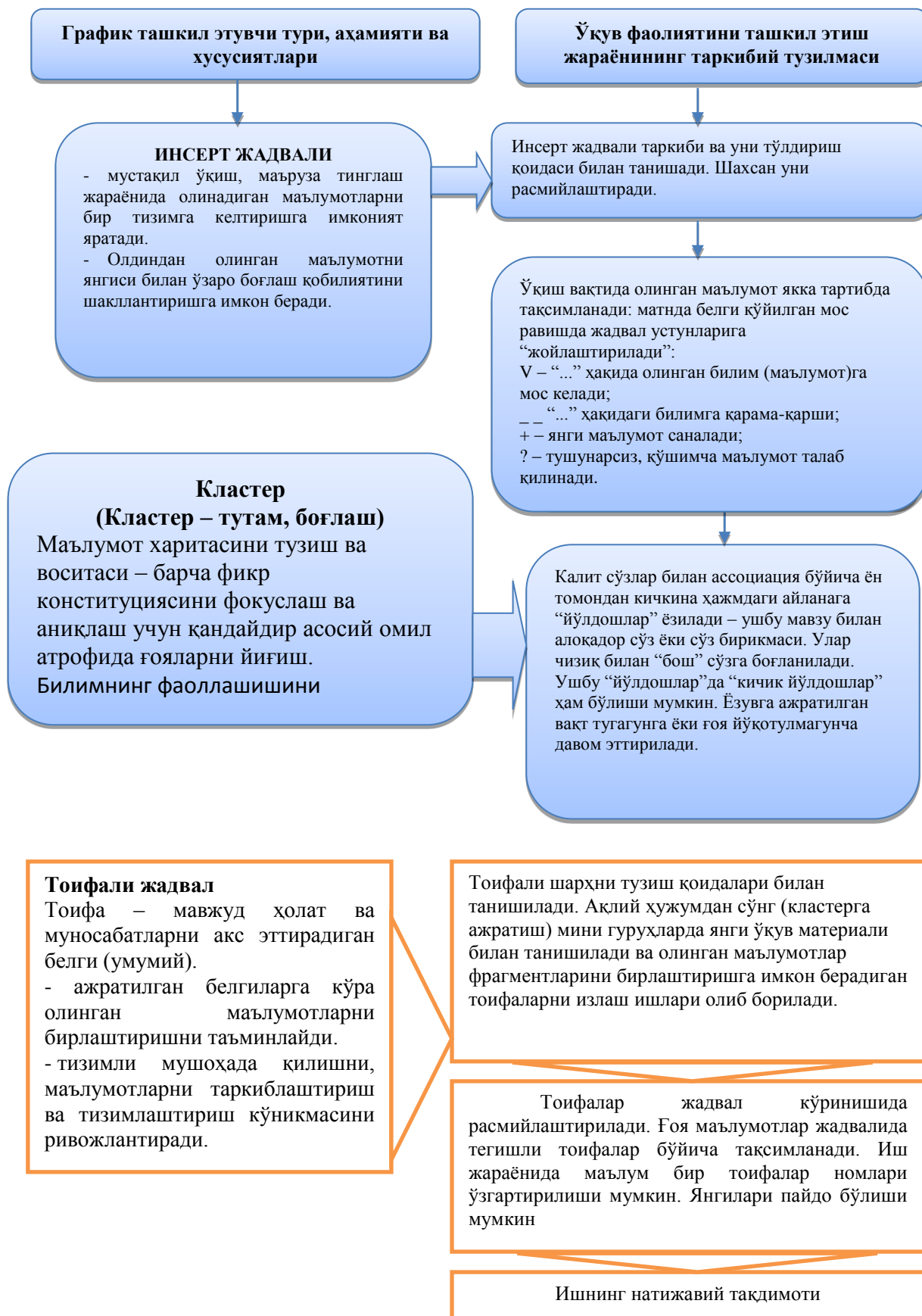
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутулиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

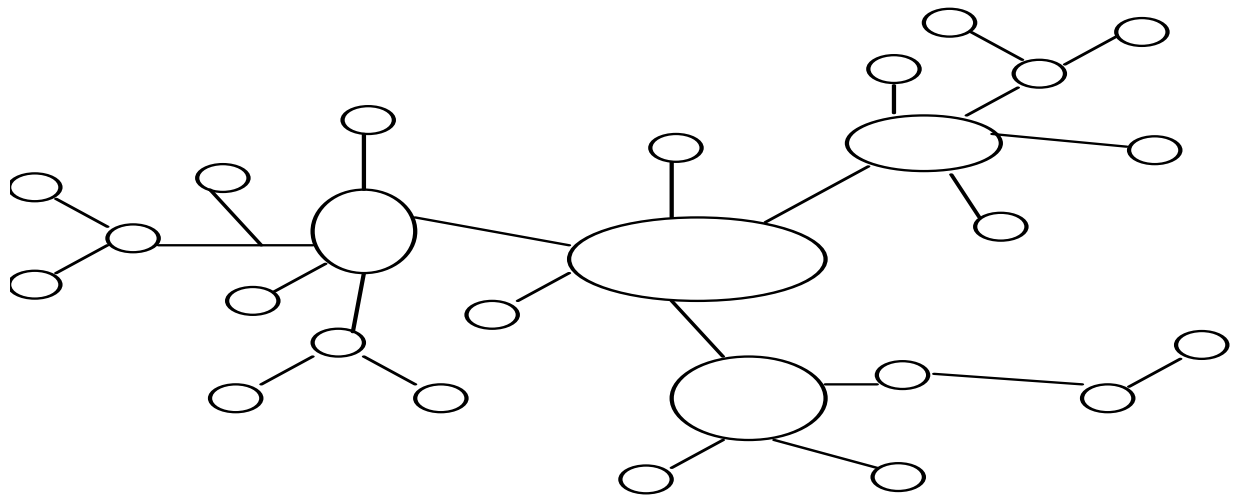
- **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

- **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

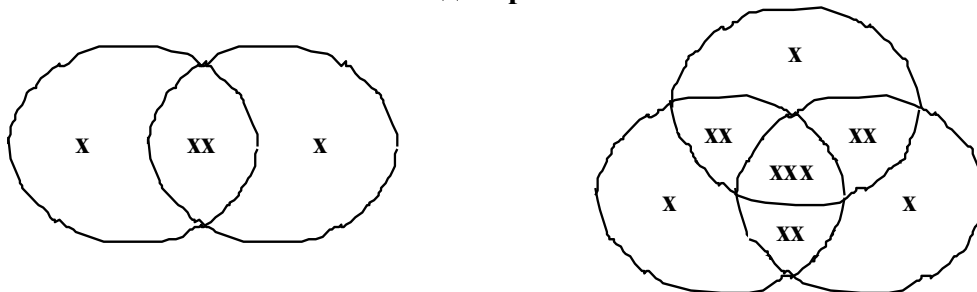
- Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўрғазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Венн диаграммаси

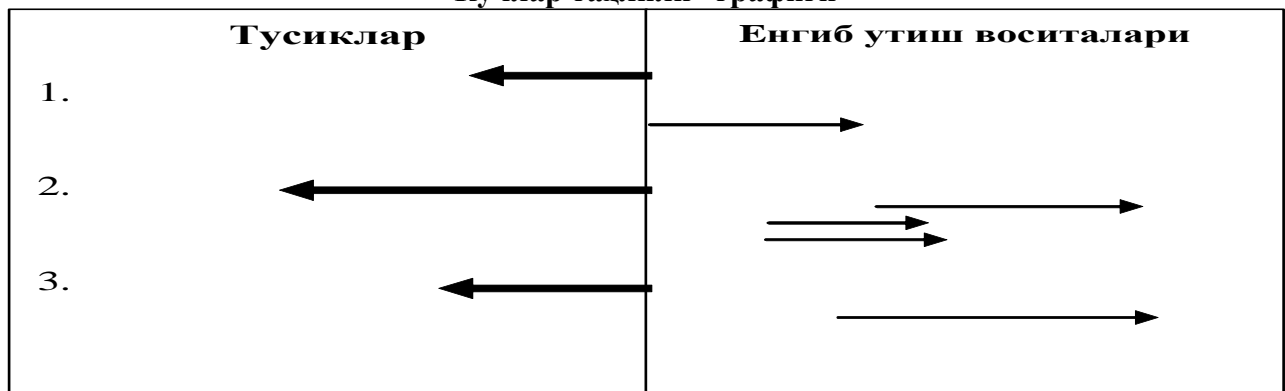

CWOT-таҳлил жадвали

- CWOT** – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган;
- Стренгтҳс** – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;
- Weakнесс** – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;
- Оппортунитиес** – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;
- Тхреатс** – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, CWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

«Кучлар таҳлили» графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қоидаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга ҳалақит

берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлакларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «стади» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Wҳо), Қачон (Wҳен), Қаерда (Wҳере), Нима учун (Wҳй), Қандай/ Қанақа (Wҳow), Нима-натижа (Wҳат).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ иждодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Илмий-техника дастурлари доирасида бажариладиган тадқиқотлар бўйича эълон қилинган танловда Сизнинг грантингиз ғолиб бўлди. Грант ижрочилари белгиланган бўлсада, ташкилот раҳбари ижрочи сифатида Сиз танимайдиган бир ёш мутахассисни грантга қўшишга кўрсатма берди. Сиз андиша қилиб уни грантга ижрочи сифатида киритдингиз ва у бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб бердингиз. 6 ой ўтди. Ижрочи ҳеч бир вазифани бажармади, лекин иш ҳақи олиб юрди. Гранд иштирокчилари ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз гранд раҳбари ёки ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Раҳбарингизга арз қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
2. Ёш мутахассис вазифаларини ўзингиз бажариб боришингиз бошқа ижрочиларга айтиб, вазиятни тўғрилайсиз.
3. Ёш мутахассис вазифаларини бошқа ижрочилар бажариши учун тақсимлаб берасиз.
4. Маслаҳатимиз уни гранддан чиқариб ташлайсиз.
5. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Солиқ сиёсати мамлакат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми (4 соат)

Режа

- 1. Солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари ва тушунчаси.**
- 2. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда давлат ҳокимияти органларининг ваколатлари.**
- 3. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва ундаги асосий муаммолар.**
- 4. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни.**

Калит сўзлар: солиқ сиёсати, инвестиция фаолияти, солиқ имтиёзлари, солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари, давлат солиқ сиёсати, иқтисодий самарадорлик, давлат бюджети, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, давлат бюджети даромадлари, Давлат бюджети харажатлари

1. Солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари ва тушунчаси.

Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсатининг ҳуқуқий асослари давлат мустақиллигининг дастлабки кунларидан бошлаб яратила бошлаган. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 31 августдаги «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида»ги қонунда Ўзбекистон Республикаси бундан буён ўзининг мустақил молия-солиқ сиёсатини олиб бориши кўрсатилиб ўтилди. Қолаверса давлатнинг солиқ сиёсати асоси Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам ўз ифодасини топган.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб солиқлар соҳасида ўндан ортиқ қонунлар қабул қилинган эди. Шулардан энг асосийлари 1992 йил 15 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Қорхоналар, ташкилотлар ва бирлашмалар солиқлари тўғрисида»ги ва «Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаганларнинг солиғи тўғрисида»ги қонунлари, уларга киритилган ўзгартиришлар, тўлдиришлар ҳамда қонунлар асосида ишлаб чиқилган йуриқномалар ва тартиблар бўлди. Бу икки қонунда саккизта умумдавлат солиқлари кўрсатилган. 1993 йил 7 майда эса «Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар тўғрисида»ги қонун қабул қилиниши солиқларнинг ҳуқуқий асосини янада мусотаҳкамлади.

Аммо солиқарнинг ҳуқуқий асосини жамлаб кўрсатувчи жужжат 1997 йил 24 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси бўлди. Бу Кодекснинг қабул қилиниши солиқ сиёсатини давлат томонидан амалга оширишда катта йиғма ҳуқуқий асос бўлди. Шу билан бирга солиқ сиёсатига боғлиқ бошқа қонунлар ҳам қабул қилинди. 1997 йилнинг август ойида Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонуни шулар жумласидандир. Бу қонунда солиқларни ҳисоблаш ва бюджетга ундиришни ташкил қилишдаги солиқ идораларининг ҳуқуқ, вазифа ва мажбуриятлари баён этилган. Шундай қилиб, давлатнинг

солиқ сиёсатини юритиш Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик асосда олиб борилади.

Умуман сиёсат деганда давлатнинг илгаридан режалаштирилиб, аниқлаб ва ҳуқуқий меъёрлар асосида амалга ошириладиган чора тадбирлар йиғиндиси тушунилади. Солиқ бўйича ишларни ташкил қилиш ҳам шу тўғрисидаги давлат сиёсати билан юритилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, давлатнинг солиқ сиёсати унинг иқтисодий — молия сиёсатининг ажралмас таркибий қисмидир ва унга боғлиқ ҳолда олиб борилади, чунки солиқ муносабатлари молия муносабатларининг муҳим таркибий қисмидир.

Солиқ сиёсати нима? Унга қандай таъриф бериш мумкин?

Солиқ сиёсати давлатнинг Солиқ соҳасидаги барча тадбирларини режалаштириш, қонун, фармон ва қарорлар ижоросини таъминлаш ҳамда уни ташкил қилишдаги ишлаб чиқилган чора —тадбирлар йиғиндисидир. Шундай экан, фақат мустақил давлатгина ўзининг мустақил солиқ сиёсатига эга бўлади ва уни амалга оширади.

Давлат солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш молия-иқтисодий муносабатлардан келиб чиқади. Давлат солиқ сиёсати республика иқтисодиётини барқарорлаштириш, ижтимоий ҳимояланган, эркин бозор иқтисодиётини бошқаришга ҳар томонлама таъсир кўрсатади.

Солиқлар пул муносабатларини ифода этиб, иқтисодий муносабатларнинг таркибий қисми, бозор иқтисодиётининг зарурий қисмидир. Солиқ сиёсатининг муваффақиятли амалга оширилиши учун у илмий жиҳатдан асосланган бўлиши керак. Бунинг учун солиқ муносабатлари чуқур ўрганилиб, ундан илмий хулосалар чиқаришимиз лозим.

Жаҳон солиқ сиёсати тажрибасида солиққа тортишнинг қуйидаги йўналишларига катта эътибор берилади:

1. ҳар хил мулк шакллариغا мосланган корхона ва ташкилотларнинг хўжалик юритишига мумкин қадар иқтисодий шароит яратиш, уларни ҳар томонлама бозор муносабатларига кириб боришига ёрдамлашиш;

2. Умумдавлат ижтимоий зарурий вазифаларни бажариш учун давлатни зарур бўлган молиявий манбалар, маблағлар билан таъминлаш;

3. Бозор иқтисодиёти шароитида янги ижтимоий иқтисодий омилларни ташкил қилишда қатнашиш, ишсизликни бартараф этиш, ишсизларни иш билан таъминлаш, иқтисодий ночорларга ёрдам бериш.

4. Аҳоли турмуш даражасини зарурий меъёрда сақлаб туриш имконини излаш ва таъминлаш.

Солиқлардан комплекс фойдаланиш халқ хўжалиги тармоқларини қайта қуришга, ишлаб чиқариш инфраструктурасини яратишга, хўжаликлар ва аҳолини товар сотиб олиш қобилиятини бошқариб туришга ва пулнинг қадрсизланиш жараёнини (инфляциясини) жиловлаб туришга имкон беради. Пулнинг қадрсизланишига қарши чоралар кўриш кам сарфлаб, топилган даромадларга солиқ прогрессиясини ошириш билан ҳам амалга оширилади.

2. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда давлат ҳокимияти органларининг ваколатлари.

Юқорида қайд этилганидек, солиқ сиёсати давлат, яъни унинг ваколатли органлари томонидан олиб борилади. Агар ушбу ваколатли органлар ҳокимият тури нуктаи-назаридан олиб қараладиган бўлса, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятларига бўйнади. Айрим ҳолларда давлатнинг солиқ сиёсати Давлат солиқ қўмитаси томонидан олиб борилади, деган фикрлар учрайди. Амалда эса солиқ сиёсати давлат ҳокимиятининг барча бўғинлари: қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари фаолиятларининг ажралмас қисми сифатида комплекс тарзда амалга оширилади.

Бу ҳокимиятлар томонидан солиқ сиёсати қуйидаги тартибда ишлаб чиқилади ва унинг ижроси таъминланади. Қонун чиқарувчи орган ҳисобланган Олий Мажлис томонидан солиққа оид ва унга бевосита тегишли бўлган қонунлар қабул қилинади, ўзгартириш ва қўшимчалар киритилади ёки айримлари бекор қилинади. Демак, солиқ сиёсатининг ҳуқуқий негизлари мазкур ҳокимият фаолияти билан боғлиқдир. Ижро ҳокимияти бўлган Вазирлар Маҳкамаси ва унинг бўлинмалари Молия вазирлиги, Давоат солиқ қўмитаси, Адлия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, маҳаллий ҳокимиятлар ва бошқа тегишли органлар томонидан Олий Мажлис томонидан қонун йўли билан жорий этилган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловларнинг ишлаш механизми таъминлашга хизмат қилувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар орқали уларнинг ижроси таъминланади. Бунда албатта ижро ҳокимиятининг бир бўғини ҳисобланган Давлат солиқ қўмитасининг солиқ сиёсати ижросини таъминлашдаги алоҳида ўринга эга эканлигини қайд этиш лозим. Бундан ташқари, ҳар йилнинг охирида келгуси йил учун амал қиладиган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловлар бўйича солиқ ставкаларини тасдиқлаш, ўзгартиришлар киритиш ваколати вазирлар Маҳкамасига берилган. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлар бўғинлари билан бирга суд ҳокимиятининг бўғинлари ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Суд ҳокимияти томонидан қонуний амал қилаётган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловлар ўз вақтида бюджетга келиб тушиши устидан назорат ўрнатилиб, солиқ қонунчилиги бузилишларини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар қўлланилади.

Солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда нафақат алоҳида олинган муассасалар бевосита қатнашади, шунингдек уни ишлаб чиқишда солиқ хизмати билан шуғулланмайдиган субъектлар, аниқроғи солиқ тўловчилар қатнашиши мумкин, яъни бунда солиқ тўловчиларнинг ўзларида солиқларни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар, солиқларни ҳисоблашни осон ва самарали ишлаши кабилар таклиф сифатида берилиши мумкин.

Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амалда қўллаш жараёнида бир қанча ўз ваколати доирасида фаолият юритадиган органлар биргаликда баҳамжихат ишни ташкил этишлари шарт. Бу органлар фаолият турининг турличалиги, уларни ташкил этиш асосларининг фарқланиши, мақсад ва вазифаларининг

айричалиги солиқ муносабатларини ташкил этишда айрим муаммоларни келтириб чиқаради. Бу жараёнда фаол иштирок этишни таъминлаш мақсадида улар фаолиятини мувофиқлаштириш ва бир-бирига мослашувчанлигини таъминлаш каби қатор муаммоларни ҳал этиш зарур.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, асосий иқтисодий ҳуқуқлар ва солиқ тўловчиларнинг эркинлигини таъминлаш қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятнинг доимий назорати остида туради. Президент томонидан уларнинг фаолиятига нисбатан билдириладиган асосий талаблар бевосита солиқ соҳасидаги ишларнинг умумий ахволи, уни бошқариш, хўжалик юритувчи субъектларнинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва бошвалар билан белгиланади. Давлат солиқ қўмитаси ва бошқа солиқлар бўйича бевосита ва билвосита ваколатга эга бўлган органлар ишини мувофиқлаштирган ҳолда ҳокимиятнинг ушбу соҳалари солиқ солиш билан боғлиқ шахс ҳуқуқларини таъминлаш учун юқори даражали жавобгарликни ўз зиммасига олади ҳамда уларнинг манфаатлари йўлида муаммоли вазиятларни олдини олиш мақсадида ўзаро ҳамкорликнинг барча жihatларини мукамал тартибга солади.

Қонун чиқарувчи орган Олий Мажлис конституциянинг 78-моддаси 8-банди ва “Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида”ги қонуннинг 4-моддасига асосан ҳукуматнинг тақдимига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилайди. Давлат солиқ қўмитасининг ваколатига китувчи масалалар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиётини умумлаштириш асосида солиқ қонунчилигини такомиллаштиришга доир таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни ҳукуматга киритиш ҳуқуқи унинг Олий Мажлис билан ўзаро муносабатлари ҳукуматнинг иштироки билан қурилишига яққол мисол бўла олади. Маълумки, Вазирлар Маҳкамаси Давлат солиқ қўмитасига нисбатан ваколатлари бўйича раҳбар орган ҳисобланади. Солиқ қонунчилигини қўллаш амалиётини доимий равишда умумлаштириш, давлат ҳокимияти ва бошқарувининг юқори органларини мазкур соҳанинг хусусиятли жараёнлари ҳақида мунтазам хабардор қилиб бориши лозим.

Солиқ органлари ва маҳаллий ҳокимият органлари ўртасида юзага келадиган муносабатларга нисбатан ўзаро ҳамкорлик республикада олиб бориладиган ягона солиқ сиёсатини юритилишида, солиқлар ва бошқа солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловларнинг ҳудуд бюджетига келиб тушишини таъминлаш бўйича вазифаларнинг бажарилиши натижаларини таҳлил қилишда иштирок этиш орқали намоён бўлади.

Шу ўринда маҳаллий ҳокимият органларининг солиқлар бўйича ваколатларига қисқача тўхталиб ўтадиган бўлсак, маҳаллий ҳокимият органлари республикамизда ижро этувчи ҳокимиятнинг қўйи бўғинларидан бири ҳисобланиб, улар ўз фаолиятларини амалга оширишда ўзларига юклатилган мажбурият ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда муайян ваколатларга эгадирлар. Маҳаллий ҳокимият органлари ваколатларини ҳар бир фаолият турларига кўра гуруҳлаш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида муайян фаолиятни амалга ошириш молиявий маблағларга зарурат туғдиради.

Шундан келиб чиққан ҳолда республикамиз давлат ҳокимияти органларининг ҳар бирини молиявий ресурслар билан таъминлашнинг механизми яратилган.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг даромадлари қуйидаги манбалар ҳисобидан шакллантирилади:

➤ қонун ҳужжатларига мувофиқ маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган маҳаллий солиқлар, йиғимлар, божлар, шунингдек мажбурий тўловлар ва солиқлар бўлмаган бошқа тушумлар;

➤ қонун ҳужжатларида белгиланган нормативларга мувофиқ маҳаллий бюджетларга йўналтириладиган умумдавлат солиқлари, йиғимлари, божлари, шунингдек мажбурий тўловлар ҳамда умумдавлат тушумлари;

➤ қонун ҳужжатларида белгиланган нормативлар бўйича давлат мулкани жойлаштириш, фойдаланишга беришдан олинган даромадлар;

➤ қонун ҳужжатларига мувофиқ мерос олиш, ҳада этиш ҳуқуқи бўйича давлат мулкига ўтган пул маблағлари;

➤ бюджет субвенциялари, дотациялари ва юқори бюджетдан бериладиган ссудалар:

➤ юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек, чет эл давлатларидан келган қайтарилмайдиган пул тушумлар

➤ қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган бошқа даромадлар.

Маҳаллий ҳокимият органларининг ваколатларини кенгайтириш зарурати уларнинг маҳаллий талаб ва эҳтиёжларни тўлиқроқ равишда ҳисобга олиш имкониятининг мавжудлиги билан белгиланади. Маҳаллий ҳокимият органларининг ваколатларини оширишда улар даромад манбаларини мустаҳкамлаш ва уларнинг бу борадаги ваколатларини кенгайтириш муҳим аҳамият касб этиб, республикамиз бюджет-солиқ сиёсатида уларнинг бу борадаги бир қатор ваколатлари мавжуд. Яъни маҳаллий ҳокимият органлари мамлакатимиз солиқ қонунчилигига мувофиқ бир қанча ваколатларга эга бўлиб, улар ўзларининг ҳудудида жойлашган солиқ тўловчиларга маҳаллий солиқлар ва йиғимлар бўйича қўшимча солиқ имтиёзларини белгилаш, солиқ ставкаларининг миқдорини Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйилган энг юқори ставкалар доирасида белгилаш каби ваколатларини санаб ўтиш мумкин.

3. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва ундаги асосий муаммолар.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини таҳлил қилиб қуйидаги хулосаларга эга бўлдик. Бу борада бир қанча муаммолар мавжуд бўлиб, бизнингча бу муаммолар қуйидагилардан иборат:

1. Тадбиркорлик фаолиятини иқтисодий эркинлаштириш ва улар фаоллигини оширишда солиқлардан самарали иқтисодий восита сифатида фойдаланмаслик.

2. Иқтисодиёт тармоқларида маҳсулот, иш, хизматлар нархларининг шаклланишида солиқлар асосий рол ўйнаётганлиги.

3. Солиқ имтиёзларининг мукамал тақдим этилмаслиги оқибатида солиқдан қочиш ҳолларининг юз бериши ёки мавжуд имтиёзлардан иқтисодиётни ривожлантириш мақсадларида фойдаланиш имкониятларининг ниҳоятда чегараланганлиги.

4. Хусусий корхоналарда солиқ юкининг реал даражада пасайтириш имкониятлари камлиги.

5. Солиқ базасини сунъий равишда кўпайтириш сиёсатини олиб борилиши, солиқ базасига кирувчи элементларни кўпайтириш.

6. Солиқлар ва бюджетдан ташқари жамғармаларга ажратмаларнинг кўплиги тадбиркорликни олиб боришдан чўчитади, даромадга эга бўлишни минимум даражага олиб боради.

7. Солиққа тортиш соҳасида ўзгаришларнинг ниҳоятда кўплиги.

8. Солиқлар бўйича меъёрий ҳужжатларда берилган айрим тушунчаларнинг аниқмасли, юзага келаётган ҳолатларга тўлиқ жавоб бера олмаслиги.

9. Солиқ тўловчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ муаммолар.

10. Солиқлар ва бюджетдан ташқари фондларга ажратмаларни ундириш билан боғлиқ муаммолар.

11. Солиқлар ва бошқа иқтисодий ҳамда маъмурий механизмлар орқали миллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун тегишли шарт шароитларни яратмасдан туриб протекционизм сиёсатининг олиб борилиши айрим салбий оқибатларга, шу жумладан, божхонада солиқлар ва божхона тўловларнинг бюджетга катта миқдорда тўланмаётганлиги ҳолатлари мавжудлиги.

12. Оммавий солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва солиқ маданиятини шакллантириш муаммолари бошқалар.

Мамлакатимизда юритилган иқтисодий, жумладан солиқ сиёсати асосан макроиқтисодий барқарорликни сақлашга қаратилди. Аммо бозор муносабатларига ўтишнинг ҳозирги босқичида солиқ сиёсатини фақат макроиқтисодий сиёсатга боғлаш эмас, балки тадбиркорликни қўллаб қувватлашга қаратилмоғи даркор. Зеро, пастки бўғинларда молиявий барқарорликнинг тикланиши макроиқтисодий барқарорликни сунъий (маъмурий) йўл билан эмас, балки мустақкам иқтисодий асосда бўлишини таъминлайди. Охирги вақтларда чиқарилган фармонлар ва қарорлар бу борада муҳим силжишлар юз бериши учун қонуний асос яратди. Навбатдаги вазифа уларнинг амалда ишлаши ва кутилган натижани бериши учун иқтисодий имконият ва механизмларни яратишдир.

Шундай қилиб, республикаимизда солиқлар воситасидаги иқтисодиётга таъсир этишни ташкил этишнинг, шу пайтга қадар юритиб келинаётган солиқ сиёсатини юритишнинг хусусиятлари ва бу борадаги муаммоларни аниқладик, иқтисодий ривожланишга эришиш талаблари нуқтаъи назаридан уларни ўзгартириш заруратини асосладик ва бу ўзгартириш объектларини белгиладик

Солиқ солиш соҳасидаги давлат бошқарувининг самарадорлиги кўп жихатдан давлат аппаратининг турли бўғинлари фаолиятидаги

мувофиқлаштирилганликка боғлиқ. Ваколат Хар бир органнинг ўзига хос ролини белгилайди ва бир вақтнинг ўзиде, унинг бошқа органлар фаолияти билан мувофиқлашувини таъминлайди. Давлатнинг асосий вазифаларидан бирининг Хал этилиши, масалан, бюджетни тўлдириш, солиқ тўловчиларнинг иқтисодий ва юридик Хатти-Харакатларига таъсир этишнинг у ёки бу дастагига эга бўлган барча давлат Хокимияти органлари фаолиятининг мувофиқлаштирувисиз амалга ошмайди.

Асосий иқтисодий Хукуклар ва солиқ тўловчиларнинг эркинлигини таъминлаш қонун чиқарувчи ва ижро этувчи Хокимиятнинг доимий назорати остида туради. Президент томонидан уларнинг фаолиятига нисбатан билдириладиган асосий талаблар бевосита солиқ соҲасидаги ишларнинг умумий аҳволи, уни бошқариш, хўжалик юритувчи субъектларнинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва бошқалар билан белгиланади. Давлат Солиқ қўмитаси ва бошқа солиқлар бўйича бевосита Хамда билвосита ваколатга эга бўлган органлар ишини мувофиқлаштирган Холда Хокимиятнинг ушбу соҳалари солиқ солиш билан боғлиқ хукукларни таъминлаш учун юқори даражали жавобгарликни ўз зиммасига олади хамда уларнинг манфаатлари йўлида муаммоли вазиятларни олдини олиш мақсадида ўзаро Хамкорликнинг барча жихатларини мукамал тартибга солади.

Қонун чиқарувчи орган (Олий Мажлис) Конституциянинг 78-моддаси 8-банди ва «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги қонуннинг 4-моддасига асосан Хукуматнинг тақдимига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилайди. Давлат Солиқ қўмитасининг ваколатига кирувчи масалалар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиётини умумлаштириш асосида солиқ қонунчилигини такомиллаштиришга доир таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни Хукуматга киритиш Хукуқи, унинг Олий Мажлис билан ўзаро муносабатлари Хукумат иштироки билан қурилишига яққол мисол бўла олади. Маълумки, Вазирлар Маҳкамаси Давлат Солиқ қўмитасига нисбатан ваколатлари бўйича раҳбар орган хисобланади. Солиқ қонунчилигини қўллаш амалиётини доимий равишда умумлаштириш, давлат хокимияти ва бошқарувининг юқори органларини мазкур соҲанинг хусусиятли жараёнлари хақида мунтазам хабардор қилиб бориши лозим.

Солиқ органлари ва маҳаллий хокимият органлари ўртасида юзага келадиган муносабатларга нисбатан ўзаро хамкорлик мамлакатда олиб бориладиган ягона солиқ сиёсатини юритиш, солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган бошқа мажбурий тўловларнинг худудлар бюджетига келиб тушишини таъминлаш бўйича вазифаларнинг бажарилиши натижаларини таҲлил қилишда иштироки орқали намоён бўлади.

Шу ўринда, маҳаллий хокимият органларининг солиқлар бўйича ваколатларига қисқача тўхталиб ўтиш ўринлидир. Маҳаллий хокимият органлари мамлакатимиз солиқ қонунчилигига мувофиқ бир қанча ваколатларга эга бўлиб, уларнинг ўз худудида жойлашган солиқ тўловчиларга маҳаллий солиқлар ва йиғимлар бўйича қўшимча солиқ имтиёзларини, шунингдек, солиқ ставкалари миқдорини Вазирлар Маҳкамаси томонидан

белгилаб кўйилган энг юқори ставкалар доирасида белгилаш каби ваколатларини санаб ўтишимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, давлат солиқ бошқаруви давлатнинг махсус ваколатли органлари томонидан амалга оширилади. Солиқлар бўйича хар бир хокимият органи махсус ваколатларга эга бўлиб, уларнинг хар бири ўз фаолиятларини самарали олиб боришда улардан фойдаланади. Бунда, ваколатли органлар сифатида, барча хокимият органлари, жумладан, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд хокимиятлари биргаликда фаолият кўрсатади.

Давлат солиқ бошқарувида этакчилик Давлат Солиқ кўмитасига берилган бўлиб, унинг қуйи бўлимлари нисбатан мустақил бўлсада, иерархияли бўйсиниш тартиботида фаолият юритади. Давлат солиқ сиёсатини амалга оширишнинг марказий субъекти - Ўзбекистон солиқ хизмати солиқ қонунчилигининг бажарилишини таъминлайдиган органлар тизимидан ташкил топган.

4. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни

Солиқ механизмидаги ўзгаришлар ялпи талаб ва ялпи таклифнинг ўзгаришига таъсир қилиши билан биргаликда, инвестициялар ўзгаришига ҳам таъсир этади. Бундай олиб қараганда солиқлар ва инвестициялар ўртасида узвий алоқадорлик мавжуд. Солиқлар воситасида янгидан яратилган қийматнинг давлат ва солиқ тўловчилар ўртасида тақсимланиши солиқлар ва инвестициялар ўртасидаги алоқадорликни таъминлайди. Солиқлар бўйича энгилликлар берилиши кўп жиҳатдан солиқ тўловчиларни ишлаб чиқаришга рағбатини кучайтиради, уларда ишлаб чиқаришни кенгайтириш, янги техника ва технологияларни жорий қилиш мойиллигини кучайтиради. Ўз навбатида солиқлар воситасида инвестицияларнинг рағбатлантирилиши келажакда давлат бюджетига ундириладиган солиқ базасини кенгайтишига хизмат қилади. Масалан, бу ҳолатни биргина мисол билан изоҳлашимиз мумкин. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Бозорни истеъмол товарлари билан тўлдиришни рағбатлантириш ҳамда ишлаб чиқарувчилар ва савдо ташкилотларининг ўзаро муносабатларини такомиллаштириш чора-тадбирлари ўғрисида»ги 2002 йил 13 ноябрдаги 390-сон Қарорига мувофиқ юқори сифатли, рақобатбардошли истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кўпайтиришни ва уларнинг ассортиментный кенгайтиришни рағбатлантириш, ички истеъмол бозорини улар билан юқори даражада тўлдириш мақсадида 2003 йилдан 2008 йилга қадар юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, кичик корхоналар ва микрофирмалар учун ягона солиқ, айрим турдаги товарларга нисбатан белгиланган аксиз солиғи, ер солиғи бўйича бир қатор имтиёзлар белгиланганки, ушбу имтиёзлар воситасида корхоналарнинг инвестиция маблағлари кенгайтирилишига эришиши асосий мақсад қилиб қўйилган. Ушбу қайд этилган имтиёзларнинг энг хусусиятли томони шундан иборатки, имтиёзлар берилиши муносабати билан бўшайдиган маблағлар корхоналар

томонидан фақат ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш, ишлаб чиқарилаётган истеъмол товарларининг ассортиментини кенгайтириш ва рақобатбардошлилигини ошириш билан боғлиқ тадбирларгагина сарфланиши мумкин еки бошқача қилиб айтганда бўшайдиган маблағлар юқоридаги тадбирларгагина инвестиция қилиниши мумкин. Акс ҳолда, яъни бўшайдиган маблағлардан бошқа мақсадларда фойдаланилган ҳолларда ушбу маблағлар, амалдаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган жарималарни ҳисобга олган ҳолда тўлиқ ҳажмда бюджетга ундирилади.

Солиқлар билан инвестициялар ўртасидаги боғлиқликни ёритар эканмиз, шуни алоҳида қайд этишимиз лозимки, инвестицияларнинг ўсиши ҳам ўз навбатида солиққа тортиладиган базанинг ошишига олиб келади. Юқоридаги мисолимизга қайтадиган бўлсак, малакатимиз солиқ тизимида амал қилаётган ушбу имтиёзлар инвестицияларни ўсишига олиб келиши билан биргаликда келажакда солиқ базасини ҳам кенгайтиришига хизмат қилади.

Солиқлар воситасида янгидан яратилган қиймат кўпроқ миқдорда давлат томонидан ўзлаштирилса корхоналарнинг ишлаб чиқаришни кенгайтириш имкониятларини чеклайди. «Пекин бунда шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, бунинг ҳам айрим ижобий жиҳатлари мавжуд. Маълумки, давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири норентабел соҳаларга инвестиция киритишдан иборат. Ишлаб чиқарувчиларга қанчалик имтиёзлар берилган билан уларда норентабел соҳаларни инвестиция қилишга мойилликни кучайтирмайди. Чунки, уларнинг бундай фаолияти уларга келажакда фойда бермайди. Ана шунинг учун давлат солиқлар ҳисобига шакллантирилган маблағлар ҳисобидан ана шундай соҳаларга инвестиция киритишини ҳам қайсидир маънода солиқлар ва инвестициялар ўртасидаги алоқадорликнинг бир кўриниши сифатида изоҳлаш мумкин.

Мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ сиёсати инвестицияларни жалб қилишга ва шу орқали солиққа тортиладиган базанинг кенгайтиришига, истеъмол товарларини кўпайтиришига хизмат қилади. Солиқлар воситасида инвестицияларни кенг жалб қилиш мумкин, лекин инвесторлар кўпроқ рентабелли соҳаларга маблағ йўналтирадилар, уларнинг норентабел соҳаларга инвестицияларни сарфлаш мойиллиги кам. Давлат эса солиқлар воситасида инвестицияларни норентабел соҳаларни ривожлантиришга йўналтириши ҳар бир даврда ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради.

Назорат учун саволлар

1. Солиқ сиёсатининг моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Солиқ сиёсатининг қандай шакллари мавжуд, уларни изоҳлаб беринг.
3. Солиқ концепсияси нима?
4. Солиқ сиёсати таснифи деганда нимани тушунаси?
5. Солиқ сиёсати стратегияси деганда нимани тушунаси?
6. Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлаб беринг.
7. Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ органларининг роли?
8. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак” деб номланган китоби.- Т.:Ўзбекистон. 2017 йил.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси.7 феврал 2017 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017 йил 15 август, Ф-5024-сон.
4. 2016-йил 27-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2017-йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-417-сонли Қонуни.
5. 2016-йил 29-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-418-сонли Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сон Фармони.
7. "Френч сорпорате тахес (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
8. "Индивидуал инсоте тах ратес табле". *КИМГ. 2013.* Ретриевед 2013-07-10.
9. "Френч ВАТ синсе 2014 (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
10. Шамсутдинов Ф., Шамсутдинова Ш. Чет мамлакатлар солиқ тизими. (дарслик) –Т.: “Иқтисод-молия», 2010 йил.- 540 бет.
11. Вахобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Т.: Шарқ. 2009. - 448 б.

12. Тютюрюков Н.Н. Налоговые системы зарубежных стран: учеб. – М.: Дашков и К, 2010. – 176 с.

13. Ёрмонов Ж.Ж. Хорижий мамлакатлар солиқ тизими. Ўқув қўлланма. Т.: Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. Солиқ академияси, 2007.- 202 б.

14. Азизов О.М. «Хорижий давлатлар солиқ тизими» (ўқув қўлланма)- Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси, 2005 йил.- 150 бет.

2-мавзу. Иқтисодий тармоқларида солиқ юкини оптимал тақсимлаш ва солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ва уларни камайтириш муаммолари (4 соат)

Режа

1. Солиқ юки ва уни аниқлаш тартиби.
2. Иқтисодий таклиф назарияси.
3. Солиқ юкининг ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсири
4. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.
5. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддати ва тартиби. Солиқ қарзининг вужудга келиш сабаблари ва уларни олдини олиш бўйича чоралар.
6. Солиқ мажбуриятларини бажарилиши устидан Давлат солиқ хизмати органларининг назорати.
7. Солиқларни ундиришда Давлат солиқ хизмати органларининг банк муассасалари ва бошқа органлар билан ҳамкорлиги.

Калит сўзлар: Солиқ ҳуқуқбузарлиги, Маъмурий ҳуқуқбузарлик, Маъмурий жазо, Солиқ қарзи, Пеня.

1. Солиқ юки ва уни аниқлаш тартиби.

Солиқ тушумларининг даражаси нафақат ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирида юзага келади, балки солиқ тизимидан самарали фойдаланишга ва унинг ўз вазифаларини қай даражада бажаришига ҳам боғлиқ бўлади. Бу функцияларнинг таъсири ҳақида хўжалик субъектларидаги солиқ юки орқали мулоҳаза қилиш мумкин.

Хўжалик субъектларига солиқ юки давлат солиқ сиёсатининг натижаси бўлиб, ҳар қандай солиқ тизимининг сифат таснифини кўрсатади. Шу билан бир қаторда, олинаётган солиқлар даражаси, бир томондан, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги, бошқа томондан эса давлатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжи миқдори билан белгиланади. Шу сабабли солиқ юкининг оғирлигини камайтириш, биринчи навбатда, давлат харажатларини

қисқартириш ва ижтимоий хизматларнинг тўловлилик даражасига боғлиқ бўлади.

Солиқ юки, кўпчилик ўйлаганидек, тўғри маънодаги оғирлик ўлчови эмас. У кўчма маънодаги оғирлик ўлчовидир. Солиқ юки нисбатнинг ифодаси бўлганлиги учун коэффицентда ёки фоизда ифодаланиши мумкин. Амалиётда солиқ юкининг оғирлигини фоизда акс эттириш қабул қилинган.

Солиқ юки - солиқ тўловчининг муайян вақт оралиғида тўлаган солиқлари йиғиндисини ифодалайди. Бунда солиқ тўловчиларнинг тўлайдиган барча солиқлар ва солиқсиз мажбурий тўловларининг йиғиндисини ифодаланади. Солиқ юкининг аниқ солиқ тўловчилар зиммасига қанча тўғри келганлигини аниқлаш анча мураккаб жараён ҳисобланади. Бироқ тўғри солиқларда солиқ оғирлиги айнан солиқни бюджетга ҳисоблаб ўтказувчи солиқ тўловчилар зиммасига тушса, эгри солиқларда эса солиқ юки солиқни тўловчилар эмас, балки товар (иш, хизмат) ларни истеъмол қилувчилар зиммасига тушади. Муайян турдаги юридик ва жисмоний шахслар бўйича солиқ юкининг бир йилда бюджетга тўланган барча мажбурий тўловлар йиғиндиси билан аниқлаш мумкин. Солиқ юкининг даражаси ўз навбатида мамлакатнинг иқтисодий қудратига, инфляция даражасига, давлатнинг ваколатли функцияларни қўллашига, қолаверса бозор муносабатларининг ривожланишини ва ижтимоий ҳаракат доирасига бевосита боғлиқ бўлади.

Айрим мутахассислар солиқ тизимининг самарадорлигини ЯИМда солиқларнинг ҳиссаси билан боғлайдилар. Бошқа бир гуруҳдаги мутахассислар эса солиқ юкини тўловларнинг барчасини бирлаштириш йўли билан ҳисоблашни тавсия этадилар.

Жамият аъзоларига солиқ юкининг тақсимланиш даражасини тавсифлаб айтиш мумкинки, ишлаб чиқаришдаги аксарият солиқлар, хусусан, эгри солиқлар товар таннархи таркибига киритилади ва пировард натижада истеъмолчи зиммасига тушади. Аҳолининг солиқ юкини, жон бошига солиқ салоҳиятини олинадиган ўртача бошига даромадга нисбатан аниқлаш мумкин.

Солиқ юкини аниқлашда абсолют ва нисбий солиқ юкини фарқлаш лозим. Абсолют солиқ юки - бу жами тўланган солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўлиб, бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга ўтказилади, яъни хўжалик юритувчи субъектлар солиқ мажбуриятларининг абсолют миқдоридир. Статистик ҳисоботларда бу кўрсаткичга ҳақиқатда солиқ тўловларининг бюджетга ўтказилганини ва бюджетдан ташқари фондларга ўтказилган мажбурий суғурта бадалларини, шунингдек, бу тўловлар бўйича боқимандалик киритилади.

Бироқ, абсолют солиқ юки солиқ мажбуриятларининг зиддиятини ифодаламайди. Бу кўрсаткич солиқ тўловчилар миқдори билан тўлаш

манбаларининг мослигини акс эттирмайди. Шу сабабли, нисбий солиқ юки кўрсаткичидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Нисбий солиқ юки деб унинг абсолют миқдорининг янгидан яратилган қийматга муносабати тушунилади, яъни солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳиссаси ҳамда янги яратилган қийматдаги боқимандалик ҳам бунга қўшилади.

Солиқ юкини ифодалашнинг бир қанча кўринишлари мавжуд: макродаражадаги солиқ юки, мезодаражадаги солиқ юки ва микродаражадаги солиқ юки. Солиқ юки макродаражада ифодаланганда бутун мамлакат миқёсида ифодаланиб, асосий кўрсаткич сифатида муайян вақт оралиғида давлат бюджетига келиб тушган солиқлар йиғиндисини ана шу вақт оралиғида яратилган ЯИМ ёки МД га нисбати олинади. Мезодаражада ифодаланганда алоҳида олинган соҳа, тармоқ ёки секторга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланса. Микродаражада эса аниқ бир олинган субъектга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланади.

Солиқ тўловларини тўлаш манбаи бўлиб қўшилган қиймат ҳисобланади. Қўшилган қиймат - товар ва хизматлар қиймати бўлиб, оралиқ истеъмолга камайтиради, яъни кейинги ишлаб чиқариш нуктаи-назаридан истеъмолга камайтиради. Солиқларни ундиришнинг турли усуллари бир мақсадни, яъни қўшилган қийматнинг бир қисмини олишни назарда тутаяди.

Шундай қилиб, тадбиркорлик фаолиятининг ривожланишида солиқ юкининг таъсирчанлиги шубҳасиздир. Унинг таъсири, умумий кўринишда, салбий ёки ижобий бўлиши мумкин. Солиқ юки оғирлашган пайтда тадбиркорлик фаолияти сусаяди ва ҳатто, умуман тўхтаб қолиши ҳам мумкин. Аксинча, солиқ юкининг нисбатан енгиллашуви тадбиркорлик фаолиятининг фаоллашувига олиб келади. Лекин солиқ юкини енгиллаштиришни тадбиркорликни ривожлантиришнинг якка-ю ягона сабаби сифатида талқин этиш мақсадга мувофиқ эмас. Ундан ташқари солиқ юкини енгиллаштириш ҳам ўзининг мантикий чегарасига эга бўлиб, бу чегара кўп жиҳатдан давлат бюджетидан қилиниши лозим бўлган харажатларнинг ҳажми билан боғлиқдир. Шу муносабат билан ҳозирча бизнинг назаримизда Ўзбекистон шароитида тадбиркорлик фаолиятини янада фаоллаштириш учун солиқ юкини янада енгиллаштириш эмас, балки мавжуд таркиб топган солиқ юкини иқтисодиётнинг тармоқлари ўртасида қайта тақсимлашни долзарб масала сифатида қарамоқ лозим.

Республикамиз солиқ сиёсатини такомиллаштиришда хўжалик юритувчи субъектлар солиқ юкини камайтиришга аҳамият берилмоқда. Солиқ юкини аниқлашнинг турли мамлакатларда, шу жумладан, республикамизда ҳам ўзига хос усуллари мавжуд бўлиб, лекин солиқ юкини аниқлашнинг энг мақбул

усулларини ишлаб чиқиш ва амалиётга қўллаш долзарб муаммолигича қолмоқда.

Маълумки, солиқ юки ҳам ишлаб чиқарувчилар, ҳам истеъмолчилар зиммасига тушади. Бироқ йўқотиш ҳажми одатда бир хил бўлмайди. Солиқ юкининг хусусияти бозор талаби ва бозор таклифининг эгилувчанлигига боғлиқ бўлади.

Ортиқча солиқ юки жамиятнинг солиққа тортиладиган товарни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишни уларнинг мақбул даражасидан қисқартириш оқибатида кўрган зарари ҳажмидир. Бу қоидадан келиб чиқадиган хулоса шуки, давлат иқтисодиётни ҳаддан ташқари катга солиқлар билан қийнаб қўймаслик учун ўзининг қайта тақсимлаш сиёсатини ҳақиқий "зарур минимум" билан чеклаши лозим. Нега деганда, даромадларни қайта тақсимлаш, биз аниқлаганимиздек, жамият учун муайян йўқотишларга сабаб бўлади.

Республикамиз солиқ сиёсатида маҳсулот ишлаб чиқарувчи соҳалар ва жисмоний шахслар учун солиқ оғирлигини тобора камайтириб бориш тадбирлари кўрилмоқда. Президентимиз Ислон Каримовнинг йил якунларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишларида сўзлаган нутқларида таъкидланганидек, йилдан-йилга, аввало ишлаб чиқариш тармоқлари ва корхоналаримиз бўйнига тушаётган солиқ оғирлиги тобора камайиб бормоқда. Масалан, 2015 йилда ялпи ички маҳсулотга нисбатан давлат бюджетига ундирилган солиқ улуши 20 фоизгача қисқарди. Кўпгина хорижий давлатларда бу кўрсаткич ҳозир ўртача 30-33 фоизни ташкил этади. Энг муҳими, солиқ оюкини бундан буён ҳам камайтириш сиёсатини юргизиш, солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини ошириб бориш, айниқса, табиий ва минерал хом ашёлардан фойдаланиш борасида корхоналар фаолиятига таъсир доирасини кучайтириш лозим.

Солиқ юкини камайтириш иқтисодиётимизда юридик шахсларнинг ўз ихтиёрида қоладиган даромадларини кўпайтириш ва шу орқали ишлаб чиқаришни кенгайтириш, кредиторлик қарзларини камайтириш ва ниҳоят, боқимандалар бўлмаслигига олиб келади. Бу эса солиқларнинг иқтисодиётга таъсирини янада кучайтиради, тадбиркорликнинг эркин ривожланишига шароит яратади.

Кўпчилик холларда солиқ юки икки хил тарзда (усулда) ҳисобланади. Биринчи холда солиқ юкини ҳисоблашда фақат солиқларнинг соф миқдори инобатга олинади. Иккинчи холда эса солиқларнинг таркибига бошқа ижтимоий ажратмалар ёки бошқа мақсадли фондларга ажратмалар ҳам қўшиб ҳисобланади. Буларнинг ҳар иккаласи солиқ юкини аниқлашдаги нисбатнинг (касрнинг) суратини ташкил этган холда, унинг махражи эса иккала холда ҳам бир кўрсаткичга – ЯИМнинг миқдорига тенг бўлиши керак.

2. Иқтисодий таклиф назарияси.

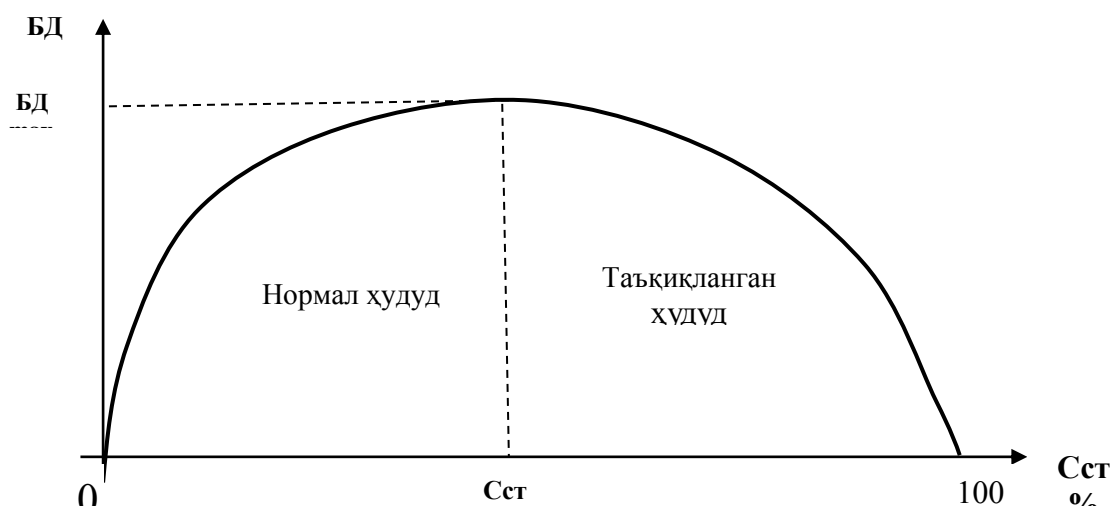
Жаҳон иқтисодий тараққиётида ўзининг муайян ўрнига эга бўлган таклиф иқтисодиёти назарияси бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Таклиф иқтисодиёти назарияси солиқларни камайтириш ва корпорацияларга солиқ имтиёзларини беришни назарда тутди. Ушбу назарияга кўра юқори солиқ ставкалари тадбиркорлик қизиқишини камайтиради ва инвестиция сиёсати, ишлаб чиқаришни янгилаш ва кенгайтиришни чеклаб қўяди. Бу назариянинг асосий ғояларидан бири давлат харажатларини камайтиришдир. Уларнинг шиорларидан бири тартибловчи куч - бу бозорнинг ўзидир, давлат бошқаруви ва юқори солиқлар фақатгина уни нормал амал қилишига халақит беради.

Солиқ ставкалари шкалаларини шаклланиш даражаси бўйича умумий қонун бор. Кенг солиққа тортиладиган базага нисбатан камроқ солиққа тортиш ставкасини қўллаш, етарли даражада кам бўлган солиқ базасига нисбатан эса бунинг тескариси, алоҳида солиқ турларини юқори ставкада қўллаш керак. Кўриниб турибдики юқори ва паст солиқ ставкалари хўжалик фаолиятига ва тадбиркорларни иш фаоллигига ҳар хил таъсир кўрсатади.

А.Смитнинг фикрича солиқ юқини камайтирилиши натижасида давлат кўпроқ ютади, яъни солиқдан озод бўлган суммадан ортиқча даромад олиш мумкин ва натижада олинган даромад солиққа тортиш учун қўшимча солиққа тортиш объекти бўлади. Шу билан бирга солиқ тўловчилар солиқ суммасини ўз хоҳишлари ва енгиллик билан бюджетга ўтказиб беришади. Бу эса давлатни ортиқча харажатлардан, яъни солиқларни ундириш, солиқ бўйича жинойтларни топиш ва унга нисбатан жазоларни қўллаш харажатларини камайтиради. А.Смитнинг бу ғоялари унинг давомчиларига эмас, балки кейинги иқтисодчи олимлар учун аксиома бўлиб қолди.

1980 йилларда иқтисодий таклиф назариясини ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган олимлар М.Бернсон, Г.Стайн ва А.Лафферлардир. Бу олимлар солиқ ставкаларини пасайтириш орқали солиқни прогрессивлигини камайтиришга эришиш, бу эса корхоналарни келажакда инвестиция қилишлари учун жамғарма манбаларини кўпайишига олиб келади деб ҳисоблашган.

А.Лаффер прогрессив солиқ ставкаси ва бюджет даромадларини парабола кўринишидаги эгри чизик билан ифодалади ва у куйидаги фикрга келди: солиқ ставкасини пастлиги хусусий секторнинг инвестиция фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади. Кўплаб иқтисодчилар солиқ тўловчиларнинг даромадини бюджетга олишнинг чегараси борлиги ва солиқ оғирлигини кўпайтириб юбормаслик ҳақида ёзиб ўтганлар. Давлат миллий ишлаб чиқаришни ўсиши ёки пасайишига солиқ ставкаларини ўзгартириш ва бюджет харажатлари орқали таъсир кўрсатади.

А.Лаффер эгри чизиғи.

Бунда:

БД – бюджет даромадлари;

Сст – солиқ ставкаси (0 дан 100 фоизгача);

БДмакс – бюджетга тушумларнинг мумкин бўлган максимал даражаси;

Сст* - бюджет даромадларининг энг юқори даражасини таъминайдиган оптимал солиқ ставкаси.

А.Лаффернинг ҳисобига кўра солиқларни камайтириш натижасида иқтисодиётнинг ўсиши ва давлат даромадларининг ўсишини исботлаб берган. Бу тарихда Лаффер эгри чизиғи деб аталади. Солиқ ставкаси маълум даражага етиши солиқ тушумларини кўпайтиради, унинг янада оширилиши аксинча солиқ тушумларини камайтиради. Иқтисодий субъектларнинг солиқ ставкасининг динамикасига таъсири бир ондаёқ сезилмайди, балки қандайдир вақт ўтгандан сўнг сезилади. Лаффер эгри чизиғи давлат даромадларининг ўсиши солиқ ставкаларининг камайишига объектив боғлиқ эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Бу эгри чизиқда ётувчи фундаментал ғоя шундаки, солиқ ставкасининг чегараси қанча юқори бўлса, индивидларни солиқни тўлашдан четлашлари шунча кўп бўлади. Чунки одамлар солиқ тўлаш учун ишламайдилар. Соф фойда, яъни даромадлардан солиқларни айириб ташлаган сумма индивидларни ишляптими ёки йўқлигини кўрсатади. Агар тадбиркор ўзининг ишлаб чиқариш фаолиятдан даромад олиш келажагига ишонмаса, яъни уни даромадлари юқори прогрессив ставкали солиқлар билан олиб қўйиладиган бўлса, тадбиркор бозорда нормал фаолият кўрсатмай қўяди. Даромаднинг кўп қисми солиқлар орқали тортиниб олиб қўйиладиган бўлса, тадбиркорни ишлаб

чиқаришни кенгайтиришга, янгилашга ва янги ишлаб чиқаришга инвестиция қилишга қизиқиши йўқолади.

Солиқ ставкасининг ўсиши фақатгина маълум даражага етгунича бюджетга тушадиган даромадларни ўсишига олиб келади, кейин бу ўсиш секинлашади ва яна ошган сари бюджет даромадлари унинг ошишига нисбатан тезроқ камаяди. Шундай қилиб солиқ ставкаси маълум даражага етганидан тадбиркорлик ташаббуси ўлади, ишлаб чиқаришни кенгайтиришга бўлган рағбат камаяди, солиққа тортиладиган даромадлар камаяди, натижада солиқ тўловчиларнинг бир қисми иқтисодиётни “қонуний” сектордан “яширин” секторига ўтади. Лаффер назариясига кўра иқтисодиётнинг ривожланиши солиқ юкини ошишига тўғри пропорционалдир, яъни солиқлар ошиши билан яширин иқтисодиёт кўпаяди, натижада олинган даромадларнинг кўп қисми декларацияда кўрсатилмайди. Бунга аксинча, солиқларни камайтирилиши иқтисодиётни ривожлантиришга рағбат беради. Бу эса давлат даромадларини солиқ ставкаси ва юкини кўпайиши ҳисобига эмас, балки солиққа тортиладиган базани кўпайиши ҳисобига ошади.

3. Солиқ юкининг ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсири

Солиқларнинг жорий қилиниши ва мавжуд солиқ тизимига ўзгаришлар киритилиши бевосита ёки билвосита ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсир этади. Товар нархи қанча юқори бўлса, уни сотиб олишга тайёр харидорлар шунча кам ва уни ишлаб чиқарувчилар эса кўпроқ таклиф қиладилар. Бозор мувозанати талаб ва таклиф кесишган нуқтада тўхтади.

Талабнинг эгилувчанлиги харидорнинг таклиф қилинаётган товарни сотиш шартларига боғлиқ равишда (энг аввало, нархига қараб) сотиб олишга тайёрлиги даражасини кўрсатади. Харидорлар келишувга қанчалик кўп интилсалар, талаб шунчалик кам эгилувчан бўлади. Талаб эгилувчан бўлмаса, сотувчилар солиқ юкини харидорлар зиммасига осонгина ўтказиб юборадилар.

Талабнинг нарх эгилувчанлиги асосий омилларига қуйидагилар киради:

1) Ўрнини босувчи товарларнинг мавжуд бўлиши. Агар бозорда бир-бирининг ўрнини босувчи товарлар қанча кўп бўлса, талаб ҳам шунча эгилувчан бўлади: харидорда қиммат товарларнинг ўрнига арзонроғини сотиб олиш имконияти туғилади. Лекин бозорда бир-бирининг ўрнини босадиган неъматлар мавжуд бўлмаса, харидор белгилаб қўйилган нархга кўнишга мажбур бўлиб, бундай ҳолатда талаб эгилувчан бўлмайди.

2) Товарга кетган харажатларнинг харидор бюджетидаги улуши. Неъматлар қиймати харидор бюджетида қанчалик катта ўрин тутса, унга талабнинг эгилувчанлиги шунчалик юқори бўлади. Агар қаламнинг нархи 10 фоиз кўтарилса, унга талаб сезиларли даражада пасаймаслиги мумкин: қаламнинг нархи шу қадар кичикки, харидор бу товар нархи ошганини

пайқамаслиги ҳам мумкин Лекин автомобилнинг нархи 10 фоиз ошса (бошқа тенг шартлар қаторида), талаб анча-мунча камайиб кетиши аниқ: нархнинг мутлақ ўсиши харидорнинг "хамёни" учун ҳаддан зиёд катта бўлади.

3) Товарнинг фойдалилик даражаси. Кундалик эҳтиёж товарларига талаб одатда эгилувчан бўлмайди; зийнат буюмларига талаб эса эгилувчандир. Масалан, нон, гугурт, тузга талаб анъанавий эгилувчан саналмайди. Аксинча, қимматбаҳо, кўнгилочар ва шу каби бошқа буюмларга талаб бир мунча эгилувчан бўлади.

4) Вақт омили. Харид қилиш хусусидаги қарорга келиш учун муддат қанча кўп бўлса, талаб ҳам шу қадар эгилувчан тус олади. Харидорлар янги нархга мослашишлари учун вақт керак: уларнинг диди ва истеъмол технологияси аста-секин ўзгариб боради. Масалан, қимматлашган мол гўшти ўрнига маълум муддат мобайнида емиш сифатида балиқ ва паррандалардан фойдаланилади. Мана, бошқа мисол: 1970 йилларда Ғарб давлатларида нефть нархи кўтарилиши сабабли эски технологияларни энергияни тежайдиган янги технологияларга алмаштириш жараёни бир неча йил давом этди, оқибат-натижада нефть маҳсулотларига бўлган талаб кескин камайиб кетди.

Товарга талаб қанчалик кам эгилувчан бўлса солиқнинг катта қисми истеъмолчилар зиммасига тушади, чунки бозордаги нарх кескин кўтарилади. Бунинг аксича, харидорлар қимматлашган товарларни олишдан осонгина воз кечсалар нарх деярли кўтарилмайди ва зарарни сотувчиларнинг ўзлари қоплашга мажбурдирлар.

Таклифнинг эгилувчанлиги сотиш шароити ўзгарганда таклиф этилаётган товарларнинг миқдорини сотувчиларнинг кўпайтириш ёки камайитириш имкониятларини белгилаб беради. Сотувчилар келишувга қанчалик кўп интилсалар, бозор таклифи шунчалик кам эгилувчан бўлади. Таклиф эгилувчан бўлмаганида солиқ юқини маълум даражада ишлаб чиқарувчилар ўз зиммаларига олишга "рози" бўладилар.

Солиқ ставкаларини ўсиши давлат бюджети даромадларини оширишга қаратилганлиги билан у маълум муддатгача амал қилади. Давлат солиқ ставкаларини ўзгартириш орқали иқтисодиётга турлича таъсир кўрсатади. Лекин давлатнинг солиқ ставкаларини юқори ёки паст қилиб белгилаши натижасида ялпи талаб ва таклифнинг эгилувчанлигига қай даражада таъсир этиш муаммоси пайдо бўлади.

Таклиф эгилувчанлигининг асосий омили товар сотиш шароити ўзгаришига муносабат билдириш учун ишлаб чиқарувчи ихтиёрида мавжуд бўлган вақт миқдоридир. Иқтисодиётнинг тармоқлари ўртасида ресурсларни (ишчи кучи, ускуналар, хом ашё) қайта тақсимлаш маълум муддатни талаб этади. Бинобарин, тадбиркорлар ихтиёридаги вақт қанча кўп бўлса, улар ишлаб

чиқаришнинг тузилишини ўзгарган бозор шароитига мослаштириш учун шунчалик катта имкониятга эга бўладилар ҳамда таклифнинг эгилувчанлиги ҳам ортади.

Эгилувчан таклифли вазиятда билвосита солиқ жорий этилганда ишлаб чиқарувчилар маҳсулот тайёрлаш ҳажмини осонгина қисқартириб, шу ҳисобдан бозорда нархни кўтаришлари кўрсатилган. Бундай ҳолатда солиқ юкининг катта қисми харидор зиммасига ўтказилади. Аксинча, таклиф эгилувчан бўлмаганида ишлаб чиқарувчилар маҳсулот тайёрлаш ҳажмини кескин даражада қисқартира олмайдилар ва бозорда нарх деярли ўзгармайди. Бундай ҳолатда солиқ тўловларининг асосий қисмини тадбиркорларнинг ўзлари қоплайдилар. Шундай қилиб, солиқ нархнинг ўсиши орқали истеъмолчи зиммасига ўтиши мумкин. Солиқнинг истеъмолчи зиммасига ўтказилиши бозорнинг ўзига хос хусусиятларига, бозор талаби ва таклифига боғлиқдир. Агар товарга талаб барқарор бўлса, яъни кам эгилувчан вазиятларда солиқларни истеъмолчилар зиммасига маҳсулот баҳосини кўтариш йўли билан ўтказиши мумкин. Агарда талаб эгилувчан бўлса баҳони кўтаришга бўлган интилиш товар ҳажмининг, шунга тегишли равишда ишлаб чиқариш, фойда ва солиқ ҳажмларининг камайиб кетишига олиб келади. Талабнинг эгилувчанлиги солиққа тортишни тартибга солиб турувчи ва чеклайдиган омилдир.

4. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар”, 123-моддасида “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ягона солиқ тизими амал қилади. Солиқлар жорий қилишга фақат Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси ҳақли” – деб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 1-моддасига асосан Солиқ кодекси солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилаш, жорий этиш, ҳисоблаб чиқариш ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетига ва давлат мақсадли жамғармаларига тўлаш билан боғлиқ муносабатларни, шунингдек солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солади.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 2-моддасига асосан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Солиқ кодексидан ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборат. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар Солиқ кодекси билан белгиланади, ўзгартирилади ёки бекор қилинади. Солиқ солиш масалаларига дахлдор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ушбу Кодекс қоидаларига мувофиқ бўлиши керак. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ушбу Кодекснинг қоидаларига мувофиқ бўлмаган тақдирда, ушбу Кодекс қоидалари қўлланилади.

Солиқ кодексининг 22-моддасига асосан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммаси, шу жумладан Солиқ кодексда белгиланган муддатида тўланмаган молиявий санкциялар **Солиқ қарзи** деб эътироф этилади.

Солиқ кодексининг 32-моддага мувофиқ солиқ тўловчилар ўз солиқ мажбуриятларини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда бажариши шарт.

Солиқ кодексининг 34-моддага асосан солиқ мажбуриятини бажариш учун солиқ тўловчи:

- ❖ солиқ кодексда белгиланган ҳолларда давлат солиқ хизмати органларида ҳисобга туриши;
- ❖ солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни аниқлаши ҳамда уларнинг ҳисобини юритиши;
- ❖ молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиши ҳамда уни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиши;
- ❖ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаши шарт.

Солиқ қарзлари вужудга келиш омиллари:

ўзаро молиявий - хўжалик муносабатда бўлган хўжалик субъектлари томонидан тўлов интизомига риоя қилмаслик ва бунинг оқибатида дебиторлик, кредиторлик қарзларини ошиб кетиши;

молиявий - хўжалик фаолиятни режалаштиришда ва режалаштирилган фаолиятни нотўғри бошқариш;

хўжалик субъектнинг маҳсулотига (бажарилган иш ва хизматларга) истеъмол талабининг кескин ўзгариши;

ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг (бажарилган иш ва хизматларнинг) сифати буюртмачини ёки бозорни талабига жавоб бермаслиги;

солиқ тўловчи томонидан бюджет олдида солиқ қарзини вужудга келишининг энг асосий сабабларидан бири - корхонанинг молиявий ҳолатининг барқарор эмаслиги, шу жумладан дебиторлик ва кредиторлик қарзларини ошиб боришидир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги солиқ қарздорлиги турлари:

1. Жорий солиқ қарздорлиги - хўжалик юритувчи субъектлари томонидан Солиқ кодексда белгиланган муддатларда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланмаслиги натижасида вужудга келади.

2. Тўлов муддати ўзайтирилган солиқ қарздорлиги -

3. Умидсиз қарздорлик - суд қарорига биноан мажбуриятларнинг тугатилиши, қарздорнинг банкротлиги, тугатилиши ёки вафот этиши оқибатида ёхуд даъво қилиш муддати ўтиши оқибатида узиш мумкин бўлмаган қарз.

Солиқ қарздорликларининг энг асосий сабабларидан бири бу солиқ тўловчиларнинг молиявий аҳволи танглашишидир.

Корхоналарнинг молиявий ҳолати ёмонлашувига эса юқори солиққа тортиш даражаси (солиқ юки) ҳам **бевосита**, ҳам **билвосита** таъсир қилади.

Юқори солиқ юкининг бевосита таъсири - Солиқ босими корхона учун кучли бўлса, солиқ харажатлари ошиб борса унинг айланма маблағлари қисқариб боради, ўзаро хўжалик операциялари бўйича тўловларда қарздорликлар юзага кела бошлайди.

Бу эса, ўз навбатида, корхона молиявий фаолиятини издан чиқариб юборади. Натижада тўловга қобиллик пасайиб, солиқларни тўлаш имконияти қисқаради ёки бутунлай йўқолади. Ана шу тариқа бюджет ҳамда мақсадли жамғармаларга тўловлар бўйича боқимандалар юзага келади.

Юқори солиқ юкининг билвосита таъсири - ўз иқтисодий фаолиятини амалга оширишида хом ашё ва материалларни сотиб ола туриб, корхона билвосита солиққа тортилади (хом ашё ва материаллар таркибидаги ҚҚС ва бошқа солиқларни тўлайди). Мабодо, хом ашё ва материаллар монопол сотувчидан харид қилинса, яъни сотиб олувчи корхонада танлаш имконияти бўлмаса, юқори ставкали солиқлар шароитида ушбу билвосита тўланган солиқлар корхонанинг молиявий фаолияти издан чиқишини тезлаштиради. Бу айниқса, ёқилғи, энергия ва табиий ресурслардан фойдаланувчи корхоналар фаолиятида яққол намоён бўлади.

Юқори ставкали солиқлар – айниқса 20 фоизли ҚҚС, жамланган ставкаси 3,5 фоиз бўлган оборотдан ажратмалар ва 25 фоизли ягона ижтимоий тўлов боқимандалар юзага келишининг асосий сабабларидан ҳисобланади, чунки бундай солиқлар юки корхонанинг етарли айланма маблағлар билан фаолият юритишига имкон бермайди.

Молиявий санкциялар – солиқларни ўз вақтида тўламаганлик ёки солиқ қонунчилиги ва бошқа нормаларни бузганлик учун пеня ва молиявий жарималарга дучор бўладиган хўжалик субъектлари кўпчиликни ташкил қилади.

Молиявий санкциялар эса улар зиммасига қўшимча юк бўлиб, оборот маблағларининг янада камайишига ва натижада боқиманда қарзларнинг пайдо бўлиши ва кўпайишига сабаб бўлмоқда.

Солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаш бўйича белгиланган муддатларнинг тиғизлиги, айрим солиқ турлари бўйича бўнак ва жорий тўловларнинг мавжудлиги корхона айланма маблағларининг бюджетга тез-тез олиб кўйилишига, корхона молиявий фаолиятига сезиларли ҳалақит беришига, корхонанинг пеня тўлашига, унинг бюджет ва бошқа корхоналар олдида кредиторлик қарзи юзага келишига ва охир оқибат корхона молиявий хўжалик фаолиятининг издан чиқиб, боқимандалар юзага келишига сабаб бўлади.

Бугунги кунда боқиманда қарздорликларнинг мавжудлиги ва улар миқдорининг ортиб боришига қуйидаги ҳолатларнинг мавжудлиги ҳам сабаб бўлмоқда:

- Бюджетдан қарздорлиги бўла туриб бошқа ҳисоб-варақлар орқали пул операцияларини амалга ошириш амалиётининг мавжудлиги;
- Хўжалик субъектлари томонидан белгиланган муддатларда бюджет ва бюджетдан ташқари давлат мақсадли жамғармаларига тўловларни амалга оширмасдан маблағларини бошқа мақсадларга йўналтириш;
- Солиқ органлари томонидан вақтида инкассо топшириқномаларини солиқ тўловчининг банкларидаги ҳисобрақамларига қўймаслик;

- Йирик солиқ тўловчилар томонидан банклардаги ҳисобрақамлари К-2 бўлганлиги муносабати билан, қошида шўъба корхоналари очиб асосий оборотини улар орқали амалга ошириш;
- Асосий ҳисобрақамидан ташқари бошқа банкларда иккиламчи ҳисобрақамлари очиб оборотини амалга ошириш;
- Банклар иштирокисиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш (товар айрибошлаш, қарзини учинчи шахс фойдасига кечиш) ҳолатлари ҳисобига содир этилиши;
- Солиқ ва тўловлар бўйича боқиманда қарздорликнинг юзага келишини бошқа сабаблари мавжуд.

Солиқ қарзини мажбурий ундиришнинг қўшимча чора-тадбирлари:

Ўзбекистон Республикаси хўжалик процессуал кодексининг 102-103-моддалари асосида Суд буйруғи бериш бўйича ариза киритилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 21 июнда 753-рақам билан рўйхатга олинган «Ҳисобварақларида хорижий валюта маблағлари бўлган хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги мажбуриятларини тўлаш тартиби»га мувофиқ хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобварақларида миллий валютада маблағлари бўлмаган ва ҳисобварақларида чет эл валютасида маблағлари бўлган пайтда Давлат солиқ хизмати органлари хўжалик юритувчи субъектларга хизмат кўрсатувчи банкларга бутун қарз суммасига инкассо топшириқномаларини қўяди.

Ваколатли банк давлат солиқ хизмати органининг тақдимномасини олиб, хўжалик юритувчи субъектнинг чет эл валютасидаги ҳисобварағини зарур маблағлар мавжудлигини билиш мақсадида таҳлил этиб, валюта маблағларини Ўзбекистон Республикаси валюта биржасида сотиш кундаги курс бўйича, бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмларда сотишни сўзсиз тартибда амалга оширади ва қарздор корхонанинг миллий валютадаги талаб қилиб олинган депозит ҳисобварағига сўмда ўтказилади. Бунда пул маблағларини ҳисобдан чиқариш Адлия вазирлигида 2012 йил 15 мартда 2342-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисобварақларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномага мувофиқ ўтказилади.

Солиқ органлари томонидан киритилган даъво аризаси суд томонидан ўз вақтида кўриб чиқилмаган, рад этилган, қисман қаноатлантирилган ёки қаноатлантирилмаган ҳолларда белгиланган тартибда юқори инстанция судларига апелляция ва кассация шикоятлари киритади.

Суд қарорларини ижро қилиш бўлимлари томонидан ижросиз қайтарилган ижро ҳужжатлари солиқ органлари томонидан уларнинг асослиги ўрганилиб, етарли асосга эга бўлмаган ҳолатлар бўйича қайта ижро учун юборади ва бу ҳақда тегишли суд органига тақдимнома юборади.

Солиқ кодексининг 66-моддасига асосан умидсиз солиқ қарзини ҳисобдан чиқариш бўйича қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳамда Ўзбекистон

Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири) талаблари асосида таҳлилларни амалга оширади.

Қонунда белгиланган муддатларда ижро қилинмаган суд ижро ҳужжатлари бўйича Адлия ва прокуратура органларига тақдимномалар киритади.

Юридик шахснинг солиқ мажбурияти қуйидаги ҳолларда тугатилади:

1) у тугатилганида;

2) у қўшиб олиш (қўшиб олинган юридик шахсга нисбатан), қўшиб юбориш, бўлиш ва ўзгартириш орқали қайта ташкил этилганидан кейин.

Давлат солиқ хизмати органи солиқ даври тугаганидан кейин беш йил ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаши ёки уларнинг ҳисобланган суммасини қайта кўриб чиқиши мумкин.

Солиқ тўловчи солиқ даври тугаганидан кейин беш йил ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ортиқча тўланган суммаларини ҳисобга олишни ёки қайтаришни талаб қилишга ҳақли.

Жисмоний шахснинг солиқ мажбурияти қуйидаги ҳолларда тугатилади:

1) вафот этиши билан;

2) вафот этган деб эълон қилиш тўғрисидаги суд қарори қонуний кучга кириши билан;

3) Суд томонидан бедарак йўқолган ёки муомилага лаёқатсиз деб топилганда.

Вафот этган жисмоний шахснинг жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини, қатъий белгиланган солиқни ва фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадалларини тўлаш бўйича қарзи умидсиз қарз деб эътироф этилади.

Вафот этган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг мерос қилинган мол-мулкни қабул қилган меросхўри (меросхўрлари) томонидан, мерос қилинган мол-мулкнинг қиймати доирасида ва меросдаги улушга мутаносиб равишда, мерос қабул қилиб олинган кундан эътиборан бир йилдан кечиктирмасдан бажарилади. Вафот этган жисмоний шахс тўлаши лозим бўлган пеня ва (ёки) жарималарни тўлаш мажбурияти меросхўрга (меросхўрларга) нисбатан татбиқ этилмайди.

Белгиланган тартибда бедарак йўқолган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг мол-мулки етарли бўлмаган (йўқ бўлган) тақдирда, унинг солиқ қарзининг кўрсатилган мол-мулк қийматидан ортиқ қисми **умидсиз қарз** деб эътироф этилади.

Суд томонидан бедарак йўқолган деб топилган жисмоний шахснинг солиқ қарзи қонун ҳужжатларига мувофиқ бедарак йўқолган шахснинг мол-мулкни бошқариш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан бедарак йўқолган шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг васийси томонидан муомалага лаёқатсиз шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Солиқ мажбуриятини бажариш учун солиқ тўловчи:

худудий Давлат солиқ инспекциясида ҳисобга туриши;

солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни аниқлаши ҳамда уларнинг ҳисобини юритиши;

молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиши ҳамда уни худудий Давлат солиқ инспекциясига тақдим этиши;

солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаши шарт.

Солиқ мажбуриятини бажариш бевосита солиқ тўловчи томонидан амалга оширилади, лекин истисно тариқасида Солиқ кодексига ва бошқа қонунларга мувофиқ солиқ мажбуриятини бажариш бошқа шахсга юклатилиши ҳам мумкин.

Юридик шахснинг алоҳида бўлинмалари бўйича солиқ мажбурияти мазкур алоҳида бўлинмалар томонидан, агар уларга алоҳида мол-мулк ажратилган бўлса ва улар мустақил балансга эга бўлса, мустақил равишда бажарилади.

Солиқ солинадиган мол-мулк ишончли бошқарувга топширилганда бошқарув муассиси бўлган солиқ тўловчининг солиқ мажбурияти, агар бу мажбурият унга бошқарув муассиси томонидан юклатилган бўлса, ишончли бошқарувчи томонидан бажарилиши мумкин.

Солиқ мажбурияти бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган тақдирда, солиқ тўловчига нисбатан Солиқ кодексда назарда тутилган тартибда унинг бажарилишини таъминлаш чоралари қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонунида Давлат солиқ хизмати органларига белгилаб берилган асосий вазифаларидан бири солиқларни ундириш ҳисобланади. Бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадларини шакллантиришда асосий манба ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида ундирилишини таъминлашда солиқ хизмати органларининг вазифалари ва мажбуриятлари ҳам ушбу қонун ва Солиқ кодексига ўз аксини топган.

Солиқ хизмати органларига биринчи навбатда, солиқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ҳажмда ва ўз вақтида бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўланишини назоратини амалга ошириш вазифаси юклатилган.

Шунингдек, солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ қарзи, шу жумладан қонунчиликда белгиланган тартибда қўлланилган жарима суммаларини қонун ҳужжатларига мувофиқ, солиқ органларининг инкассо топшириқномлари асосида банк муассасалари томонидан солиқ тўловчининг банк ҳисобварағидан сўзсиз тўланиши назорати ҳам солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича бажарилмаган мажбуриятлари бўлган солиқ тўловчи ўзининг банк ҳисобварағида пул маблағлари мавжуд бўлишидан қатъи назар, солиқлар ва бошқа мажбурий

тўловларни тўлаш муддатидан кечиктирмай уларни хизмат кўрсатаётган банкка тўлаш учун тўлов топшириқномасини тақдим этиши шарт.

Юридик шахслар, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар учун солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддати тугаганидан кейин **уч иш кунидан кечиктирмасдан** солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабнома юборилади.

Солиқ қарзи суммасини ўтказиш тўғрисидаги инкассо топшириқномалари солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддати тугаганидан кейин **уч иш кунидан кечиктирмай**, якка тартибдаги тадбиркорларга эса, **ўттиз кундан кечиктирмай** давлат солиқ хизмати органлари томонидан тақдим этилади.

Солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабнома юридик шахс, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан олинган кундан эътиборан **ўн кун ичида** солиқ қарзини узмаган тақдирда ва инкассо талабномаси орқали солиқ қарзи узилмай қолаверса, давлат солиқ хизмати органлари ундирувни белгиланган тартибда солиқ тўловчига унинг дебиторлари ўтказиши лозим бўлган суммаларга қаратади.

Юридик шахс, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабномани олган кундан эътиборан **ўттиз кун ичида солиқ қарзини узмаган** тақдирда ва инкассо талабномаси ҳамда дебитор қарзи ҳисобидан мол-мулкка қаратиш учун, қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан кўп бўлган суммадаги солиқ қарзи узилмай қолса, давлат солиқ хизмати органлари ундирувни белгиланган тартибда солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратади.

Жисмоний шахс солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабномани олган кундан эътиборан **ўн кун ичида** уни бажармаган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари жисмоний шахсдан солиқ қарзини ундириш тўғрисидаги ариза билан белгиланган тартибда судга мурожаат қилади, солиқ қарзи суммаси мол-мулкка қаратиш учун қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан оз бўлган ҳоллар бундан мустасно.

Солиқларни ундиришда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг банк ва бошқа кредит муассасалари билан ҳамкорлиги талаб этилади, ўзаро ҳамкорликнинг асосий қисми солиқларни ундириш масалаларига тўғри келади.

Биринчидан, солиқ тўловчиларнинг ҳисобга олинишини ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни таъминлаш мақсадида банклар ва бошқа молия-кредит ташкилотлари хўжалик юритувчи субъектлар ҳудудий Давлат солиқ инспекциясида рўйхатга олинганликларини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этган тақдирдагина улар учун ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақлари очишлари мумкинлиги белгиланган.

Иккинчидан, фаолиятини тугатаётганда ёки бошқа сабабларга кўра банк муассасидаги асосий ҳисоб рақамини ёпиш учун хўжалик юритувчи субъектлар томонидан мурожаат қилинганда, бу субъектларнинг бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини бажарганликлари (яъни барча солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаганликлари ҳақидаги, Давлат бюджети олдида қарзи йўқлиги ҳақидаги маълумотнома) тўғрисида ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг хулосаси

тақдим этилган тақдирдагина уларнинг ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақларини ёпишларига рухсат берилади.

Учинчидан, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан муддатида тўланмаган солиқ ва жарималарни сўзсиз ундириш тўғрисидаги фармойишлари (инкассо топшириқлари) банк муассасалари томонидан, меҳнатга ҳақ тўлаш ва унга тенглаштирилган бошқа тўловларга мутаносиб равишда бажарилиши лозим.

Инкассо топшириқномаси – солиқ тўловчи юридик шахснинг бюджет ва мақсадли жамғармалардан бўлган қарздорлик суммасини Давлат солиқ хизмати органлари томонидан унинг банкдаги ҳисоб рақамидан сўзсиз ундириш ҳақидаги ҳужжат.

банк муассасалари солиқ қарзи мавжуд бўлган мижозларининг ҳисоб-китоб ёки бошқа ҳисобварағидан маблағларни ҳисобдан чиқариш операцияси амалга оширилган куни, мижознинг солиқлар ва мажбурий тўловлар ҳамда жарима суммаларини бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадига ўтказилади.

юридик шахсларнинг сўмдаги маблағлари етишмаган ва валюта ҳисобварағида маблағлари мавжуд бўлган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг тақдимномасига кўра мазкур валюта маблағларини бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмда сотув кунидаги Марказий банк томонидан белгиланган курс бўйича валюта биржасига сотиш ва маблағларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалардан бўлган солиқ қарзини сўндиришга йўналтирилади.

Солиқ тўловчи ҳисоб рақамларига (дебитор корхонаси ҳисоб рақамига) қўйилган тўлов ва инкассо топшириқномаси қуйидаги ҳолларда солиқ органлари томонидан ижросиз қайтарилади ёки ижроси маълум муддатга тўхтатилади:

а) бир вақтнинг ўзида, бир солиқ тўловчининг бир хил солиқ қарзига солиқ тўловчи томонидан тўлов топшириқномаси ҳам солиқ хизмати органи томонидан инкассо топшириқномаси қўйилганда, банк муассасасига иккинчи бўлиб ижрога келиб тушган тўлов ҳужжати;

б) бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар бўйича тўлов мажбуриятлари вақтинча ёки бутунлай олиб ташланганда (ваколатли органлар қарорлари асосида солиқ қарзини тўлашни кечиктириш, ҳисобдан чиқариш, солиқ ҳисоботи ёки аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи, солиқ текшируви натижасида солиқ суммаси камайтиришга ҳисобланганда);

в) дебитор корхонаси ҳисоб рақамига қўйилган инкассо топшириқномаси ижроси бўйича солиқ қарзи тўланганда (қисман тўланганда, шунга тенг қисми);

г) солиқ тўловчи томонидан дебитор корхона билан ўзаро ҳисоб-китоб қилинганда, солиқ тўловчининг ёзма мурожаати ва қарздорлик

қисқарганлигини тасдиқловчи солиштирма далолатнома тақдим этилгандан сўнг;

д) юридик манзили ўзгарганлиги муносабати билан янги рўйхатдан ўтган ДСИ томонидан солиқ тўловчининг банкдаги ҳисоб рақамига инкассо топшириқномалари қўйилиши муносабати билан олдинги рўйхатда турган ДСИ томонидан қўйилган инкассо топшириқномалари ижросиз қайтариб олинади;

е) қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бошқа ҳолларда.

Солиқ тўловчиларга солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ШХВ ларидан кўчирмалар тақдим этиш тартиби

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 23 августдаги «Давлат ва хўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ахборот-коммуникатсия технологияларидан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро ҳамкорлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 181-сонли қарорига асосан солиқ тўловчининг сўровига кўра бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармалар билан ўзаро ҳисоб-китоблар, яъни электрон шаклдаги ШХВлар ДСК томонидан жорий қилинган Интерактив хизматлар ёрдамида интернет тармоғи орқали тақдим этилади.

Солиқ қарзини тўлаш муддатларини кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имкони бериш, ҳисобдан чиқариш ҳамда пеня ҳисоблашни тўхтатиш

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, Банкротлик тўғрисидаги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари ҳамда Адлия вазирлигида 2005 йил 14 январда 1442-сон билан рўйхатга олинган «Бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига тўловлар бўйича қарзларни тўлаш муддатини кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, пеня ҳисоблашни тўхтатиш, шунингдек пеня ва жарима санкцияларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Низом ва бошқа қонун ҳужжатларига асосан амалга оширилади.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш ваколатли органлар қарори (суд қарори, Республика комиссиясининг йиғилиш баённомаси) асосида юқори солиқ органининг ёзма кўрсатмаси бўйича амалга оширилади. (Айрим солиқ тўловчиларга жорий қилинган соддалаштирилган солиқ солиш тизими бўйича бериладиган имтиёз бундан мустасно).

Солиқ тўловчи томонидан топширилган солиқ ҳисоботлари (аниқлаштирилган солиқ ҳисоботлари, маълумотномалар), ўтказилган солиқ текшируви натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда қўлланилган пеня ва жарималар бўйича солиқ қарзи суммаларини ваколатли органлар қарорлари асосида ҳамда амалдаги қонунчилик асосида соддалаштирилган солиқ тизими жорий қилинган янги рўйхатдан ўтган микрофирма ва кичик корхоналарга берилган имтиёз асосида тўлаш муддатини узайтириш, бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш – солиқ тўловчининг ШКсида «Тўлаш муддати кечиктирилган сумма» қаторида, муддати тугагандан сўнг, қайта тикланган сумма эса «Тўлаш муддати тикланган сумма» қаторида, шунингдек ҳисобдан чиқарилаётган солиқ қарзи эса «Ҳисобдан чиқарилган қарз» ва «Ҳисобдан чиқарилган пеня» қаторларида акс эттирилади.

Солиқ тўловчига солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имкони берилган даврда шу солиқ бўйича тушган маблағлар солиқ тўловчининг жорий солиқ қарзи ҳисобига ўтказилади, агарда жорий солиқ қарзи мавжуд бўлмаса, Солиқ кодексининг 55-моддасига асосан муддатидан илгари тўланган суммалар сифатида қаралиб, солиқ тўловчининг розилиги билан (солиқ тўловчини хабардор қилган ҳолда), ШКда ушбу сумма миқдорида солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш муддати белгиланган тугаш санасидан олдин тўлов амалга оширилган кун билан тикланади.

Тўлаш муддати кечиктирилган даврда солиқ тўловчининг муддати кечиктирилган солиқ тури бўйича солиқ ҳисоботи ёки аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи асосида ортиқча тўланган сумма ҳосил бўлса, солиқ тўловчини хабардор қилган ҳолда, ортиқча тўланган сумма миқдорида тўлаш муддати кечиктирилган солиқ қарзи суммаси тикланиши натижасида ортиқча тўланган суммаси ва муддати кечиктирилган солиқ қарзи миқдори ушбу суммага камайтиради, бунда жорий ҳисобот даври учун ҳисобланган (ҳисобланадиган) солиқ ёки мажбурий тўловлар бўйича жорий солиқ қарзи ҳосил бўлишига йўл қўйилмайди.

“Қарз бўлишдан ўзингни асра – чунки, қарз кундузи таҳқирланиш, кечаси безовталанишга олиб келади” (Луқмони Ҳаким)

Назорат учун саволлар

1. Солиқ қарздорлик моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Солиқ сиёсатининг қандай шакллари мавжуд, уларни изоҳлаб беринг.
3. Солиқ концепсияси нима?
4. Солиқ сиёсати таснифи деганда нимани тушунаси?
5. Солиқ сиёсати стратегияси деганда нимани тушунаси?
6. Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлаб беринг.

7. Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ органларининг роли?
8. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак” деб номланган китоби.- Т.:Ўзбекистон. 2017 йил.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси.7 феврал 2017 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017 йил 15 август, Ф-5024-сон.
4. 2016-йил 27-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2017-йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-417-сонли Қонуни.
5. 2016-йил 29-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-418-сонли Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сон Фармони.
7. "Френч сорпорате тахес (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
8. "Индивидуал инсومه тах ратес табле". *КПМГ. 2013.* Ретриевед 2013-07-10.
9. "Френч ВАТ синсе 2014 (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
10. Шамсутдинов Ф., Шамсутдинова Ш. Чет мамлакатлар солиқ тизими. (дарслик) –Т.: “Иқтисод-молия», 2010 йил.- 540 бет.
11. Вахобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Т.: Шарқ. 2009. - 448 б.

12. Тютюрюков Н.Н. Налоговые системы зарубежных стран: учеб. – М.: Дашков и К, 2010. – 176 с.
13. Ёрмонов Ж.Ж. Хорижий мамлакатлар солиқ тизими. Ўқув қўлланма. Т.: Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. Солиқ академияси, 2007.- 202 б.
14. Азизов О.М. «Хорижий давлатлар солиқ тизими» (ўқув қўлланма)- Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси, 2005 йил.- 150 бет.

3-мавзу. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммоларни бартараф этишда хорижий мамлакатлар ижобий тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари (2 соат)

Режа:

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик
2. Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимининг ўзига хос жиҳатлари
3. Халқаро солиқ муносабатлари ва иккиёқлама солиқ муносабатлари
4. Ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибалари.
5. Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари тажрибаси.

Калит сўзлар: халқаро ҳамкорлик, чет эллик жисмоний шахслар, икки ёқлама солиққа тортиш, норезидент.

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонунига асосан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига ва халқаро шартномаларига мувофиқ тажриба алмашиш, солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилиш усуллариини ўрганиш ва жорий этиш, кадрларни ўқитиш мақсадида ҳамда бошқа масалалар бўйича хорижий давлатларнинг солиқ ва бошқа органлари билан алоқалар ўрнатиши мумкин.

Шу билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси билан солиқ муносабатларига доир халқаро шартномалар имзолаган давлатлар ўзаро икки ёқлама солиққа тортишни олдини олишда ҳамкорлик қилади. Яъни Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва жисмоний шахсларининг чет давлатларда олган даромадлари ва ушбу даромадларидан тўлаган солиқлари жами даромадларини солиққа тортиш жараёнида ҳисобга олинади. Аммо шартномаларда белгиланган меъёрлардан ошган қисми қайта солиққа тортилиши белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 4-моддаси (Солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва халқаро шартномалар)га кўра агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

2. Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимининг ўзига хос жихатлари

Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимини кўп ўхшашлик жихатлари бор, лекин шунга қарамадан улар фарқ қилади, уларни қуйидаги турларга бўлишимиз мумкин:

- Америкача модел (АКС).
- Япония модели.
- Европа модели.
- Ностандарт моделлар.

Қуйидагиларни барча моделларнинг умумий белгилари сифатида кўрсатиш мумкин:

- ривожланган қонунчилик базаси, вужудга келадиган мунозара, вазифалар ва вазиятларни ҳал этишнинг ҳуқуқий ва иқтисодий воситалари, механизмлари ва усуллари;

- солиқ идораларининг солиқ тўловчилари олдида ишончга ва юксак обрўга эга эканлиги, юқори иш ҳақи, ахборот базасининг юқорилиги, жамоатчилик ва оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлиги;

- вазирликлар ва идоралар вазифаларининг аниқ чегаралаб кўйилганлиги ва улар ишида бир-бирини такрорлашнинг йўқлиги;

- ҳукуматнинг вакили бўлган ва унинг номидан иш олиб борадиган солиқ агентининг (инспекторнинг) катта аҳамиятга ва обрўга эгаллиги;

- кадрларни таҳлил этиш, ўрганиш, олдиндан белгилаш, ўқитиш, солиқ тўловчилар билан алоқалар бўйича институтларнинг мавжудлиги; айниқса ахборот билан алмашилиши соҳасида молия органлари солиқ идораларнинг ва банк тизими билан чамбарчас боғланганлиги. Шу билан бирга бу моделларнинг ҳар бирида уларнинг тафовутларини белгилаб берадиган ўзига хос белгилари мавжуд, бўлар қуйидагилардан иборат:

Америка модели:

- солиқ тизимининг солиқ тўловчилар тушуниши учун мураккаблиги;

- солиқ тизимида жуда катта бошқарув ва ижро аппаратининг мавжудлиги;

- солиқ органлари марказлашувининг йўқлиги, федерал, штат ва шаҳар тизимларини мустақиллиги;

- нақд пул билан ишлайдиган кичик бизнеснинг даромадларини назорат қилишнинг етарли усуллари йўқлиги;

- ноқонуний даромад манбалари тўғрисида хабар берувчи кўнгилли "Ахборотчилар" кенг тармоғининг мавжудлиги.

Япония модели:

Молия вазирлиги назорат остида ягона, анча қатъий марказлашган молиявий, солиқ банк, божхона тизимлари:

Юксак ватанпарварлик мамлакатга ва компанияга;

Пастдан то юқоригача бўлган бошқарув аппарати ўртасидаги ўзаро муносабатларда субординатсия принципига қатъий риоя қилиниши:

Европа модели:

Европадаги мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий бирлашишга доимий интилиш:

солиқ фаолиятидаги бир хиллик: ягона андозалар, ёндашувлар, талкин, декларациялар, иш принциплари.

"**Ноандозавий**" (мослашмаган) моделлар, одатда кичик хуудли (ёки ораларда жойлашган) давлатларда, эркин иқтисодий зонага эга бўлган давлатларда ва катор бошқа давлатларда (Кипр, Люксембург) амал қилади. Улар учун турли солиқ деб аталадиган зоналар ҳарактерлидир.

Замонавий солиқ тизими солиққа тортиш шакллари ва усулларининг бенихоя нозиклиги ва қўлланиладиган солиқларнинг ўта хилма - хиллиги билан тавсифланади (айрим мамлакатлар доирасида уларнинг 100 га яқин кўринишлари мавжуд). Ривожланган мамлакатларнинг барчаси ва ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилиги учун ушбу тизимнинг тамойиллари ва хусусиятлари умумийдир, лекин уларнинг бу тамойиллар ва хусусиятларни солиқ сиёсатларида қўлланишларида жиддий фарқлар бор.

Давлат бюджети маблағлари давлатнинг жамият олдидаги муҳим вазифаларини амалга оширишнинг молиявий манбаидир. Демак, ҳар бир давлат иқтисодиёти тараққий этишида бевосита амалга оширилаётган бюджет-солиқ сиёсати ҳамда солиқ тизимининг тузилиши билан боғлиқдир. Солиқ тизими минг йиллик тарихга эгадир. Бу тизимни ер юзида давлатнинг илк кўринишлари пайдо бўлиши билан боғланади. Бу жараён йиллар давомида турли давлатда турли кўринишлар ва турлича сиёсат асосида ижро этиб келинмоқда.

АҚШ солиқ тизими қуйидаги уч даражадан иборат: биринчиси - юқори даража, бунда федерал бюджетга тушадиган федерал солиқлар йиғилади; иккинчиси - ўрта даража, унда штатларнинг қонунлари жорий этадиган ва штатларнинг бюджетларига тушадиган солиқлар, йиғимлар йиғилади; учинчи даража - қуйи даража, бунда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари жорий этадиган, маҳаллий бюджетларга тушадиган солиқлар йиғилади

3. Ҳалқаро солиқ муносабатлари ва иккиёқлама солиқ муносабатлари.

Ҳалқаро икки томонлама солиққа тортишни бартараф этишнинг асосий механизмларидан бири икки томонлама солиқ келишувларидир. Солиқ келишувларининг асосий мақсади — ҳамкор мамлакатлар ўртасида юзага келиши мумкин булган икки ёқлама солиққа тортишнинг барча қуринишларига барҳам беришдан иборат. Ушбу келишувлар маълум қоида ва тадбирлар кетма-кетлигини қатъий тартибда амалга оширишни кўзда тутди.

Солиқ келишувлари икки ёқлама солиққа тортишга барҳам беришнинг уч поғонали тизимини қўллашни кўзда тутди. Биринчи босқичда, ҳамкор мамлакатларда «резидент» ва «даромад манбаси» қоидаларидан келиб чиқадиган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Ушбу мақсадларда келишувда икки ёқлама резидентлик ва «моддий» моддалар бўйича тортишувларни ечишга қаратилган қисмлар мавжуд бўлиб, улар томонлардан бирига даромадларнинг аниқ турлари бўйича маълум солиққа тортишда мутлоқ ҳуқуқ беради.

Иккинчи босқичда, «резидент» ва «даромад манбаси» моддалар бўйича барча мунозаралар ҳал этилгандан сўнг, қолган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Бундай барҳам бериш ҳар бир мамлакатнинг ички меъёрлари асосида таъминланади. Янги солиқ келишувида эса, ушбу меъёрларнинг мавжудлиги ёки мавжуд эмаслиги кўриб чиқилади.

Охирги ҳолатда, икки ёқлама солиққа барҳам бериш бўйича янги тартиб, келишув асосида жорий этилиши мумкин. Одатда, қуйидаги усуллардан бири кулланилади: «озод қилиш» усули ёки «солиқ кредити» усули.

Солиқ келишуви тузилаётган пайтда томонлар ушбу икки усулдан бирини танлаши, ёки уларни иккаласидан ҳам зарурий пайтларда фойдаланиши мумкин. Аммо, шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, солиқ келишувларида «солиқ кредити» усулидан кўпроқ фойдаланилади. Бу ҳолатни хаттоки, ички солиққа тортиш тизимида кўпроқ «озод қилиш» усулидан фойдаланадиган мамлакатларда ҳам кузатиш мумкин. Бунинг асосий сабабларидан бири - «солиқ кредити» усулида солиқларни тулашда халқаро четга чиқиш имкониятларининг анча пастлигидир.

Учинчи босқичда, ҳамкор мамлакатларда солиққа тортиладиган даромадларни турлича аниқлаш сабабли келиб чиқадиган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Бундай икки ёқлама солиққа тортиш, одатда, солиқ органларининг ўз ваколатлари доирасида солиқларни ундириш учун солиқ тўловчилар даромадларини қайта тақсимлаш бўйича ҳаракатларидан келиб чиқади. Аксарият мамлакатларда солиқ органларига бундай ҳуқуқ ички конунчиликда кўзда тўтилган бўлиб, тадбиркорлик даромадлари, фоиз ва роялти тўғрисидаги келишув моддалари билан тасдиқланади.

Аммо, ўз-ўзидан маълумки, агар бирор мамлакат маҳаллий корхоналарга нисбатан солиққа тортиладиган даромадни ёки бирор шахсни, хорижий шахс фойдасига ўтказган ва харажат сифатида акс эттирилган суммасини «тикласа», унда ушбу суммани олувчи хорижий шахс даромадлари бўйича керакли ўзгаришлар амалга оширилади. Акс ҳолда, биринчи мамлакат солиқ органларининг бундай квалификациясини инобатга олмаслигига қарамасдан, хорижий шахс томонидан олинган ушбу сумма, хорижий шахснинг даромади сифатида қайтадан солиққа тортилиши мумкин.

Солиқ келишувлари мавжуд булмаган шароитда, биринчи мамлакатнинг солиқ органлари, солиқ тўловчининг бундай даромадлари, иккинчи давлат ҳукумати томонидан даромад сифатида тан олинмайди ва ушбу даромадларни солиққа тортиш базасидан чиқариш зарурлиги бўйича илтимосномасини кўпчилик ҳолларда, қондирмайди.

Солиқ келишувлари, икки ёқлама солиққа тортишга барҳам бериш мақсадларидан ташқари, муҳим мақсад - солиқ тулашдан четга чиқиш ҳолатларига қарши курашни кўзлайди. Ушбу соҳада солиқ келишувлари орқали солиқ органлари ҳамкорлигининг асоси ва тартиби белгилаб олинади. Шунинг учун ҳам, солиқ келишувларида даромадларни яширишга қарши, чет элга даромадни яширин тарзда ўтказишга қарши солиқ органларининг биргаликдаги кураши бўйича бир катор қоидалар киритилади. Бу «доимий фаолият юритувчи

ташкилот»нинг даромадларини тартибга солиш бўйича қоида ассоциациялашган корхоналар тўғрисидаги модда (бош компания ва филиаллар ўртасида даромадларни тақсимлаш бўйича тузатишлар киритишга имкон берадиган), алоҳида муносабатлар туфайли ҳамкорлар ўртасида фоиз тўловлари ва роялти бўйича солиққа тортиладиган даромадлардаги «хатоларни» тўғрилаш бўйича шартлар ва бошқалар.

Резидент билан норезидентнинг солиққа тортиш юзасидан фарқи шундаки, резидентлар фақат тегишли давлат резиденти саналиб, ушбу давлат солиқ қонунчилигида белгиланган барча солиқ ва бошқа мажбурий тўловни тўлайдилар, норезидентлар эса халқаро миқёсда тадбиркорлик фаолияти юритишиши натижасида олган даромадлари бўйича икки мартаба, яъни резидент бўлиб ҳисобланадиган давлатда ва норезидент бўлиб ҳисобланадиган давлатда солиққа тортилиши мумкин.

Мисол учун, хорижий компания Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик фаолиятини олиб бориши натижасида Ўзбекистон Республикасидан олган даромадидан солиқ тўлаб, компания рўйхатдан ўтган мамлакатда ҳам солиққа тортилади. Худди шунингдек, Ўзбекистон Республикаси корхонаси бошқа мамлакатда солиққа тортилиши мумкин.

Шу жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда давлатлар иқтисодий ҳамкорликни кенгайтириш ва икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш мақсадида халқаро шартномаларни имзоладилар. Ушбу халқаро шартномаларга мувофиқ, мазкур икки давлат корхоналари ёки жисмоний шахслари солиққа тортилади, яъни бир давлат бошқа давлат корхонасининг олган даромадларини халқаро шартнома шартларига мувофиқ солиқдан озод қилади ёки қисман тўлатади, бошқа давлат эса ушбу тўланган ёки тўланмаган солиқни ҳисобга олиб ўз мамлакатининг солиқ қонунчилигига асосан солиққа тортади.

Хозирги кунда Ўзбекистон Республикаси икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш бўйича бир қанча мамлакат билан шартнома имзоланган. Масалан: (Австрия, Озёрбайжон, Беларусия, Белгия, Болгария, Венгрия, Ветнам, Германия, Гретсия, Грузия, Миср, Исроил, Ҳиндистон, Индонезия, эрон, Италия, Қозоғистон, Канада, Хитой, Корея, Қувайт, Қирғизстон, Латвия, Литва, Люксембург, Малайзия, Молдова, Нидерландия, БАА, Покистон, Россия Федератсияси, Руминия, Словакия, Буюк Британия, Таиланд, Туркменистон, Туркия, Украина, Финляндия, Франтсия, Чехия, Швейтсария, Япония ва ҳ.к)

Юқоридаги халқаро шартномаларни жорий этиш мақсадида, солиқ қонунчилигида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тўтилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилиш қоидаси киритилган.

Ушбу икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш бўйича халқаро шартномалар фақатгина шартномада белгиланган солиқларга (одатда даромад солиғи) жорий этилади ҳамда шартнома шартларига ва тартибига асосан солиққа тортилади.

Бундан ташқари, солиқ қонунчилигига риоя этиш масалаларида ҳамкорлик қилиш ва ўзаро ёрдам кўрсатиш мақсадида халқаро битимлар қабул қилинади.

Ушбу битимлар доирасида солиқ идоралари орқали солиқ қонунчилигининг зарур даражада бажарилишини таъминлаш мақсадида, бир-бирларига қуйидаги масалаларда ўзаро кўмак кўрсатиши белгиланган:

❖ солиқ қонунчилиги бузилишининг олдини олиш ва уни бартараф этишда;

❖ кўмаклашиш тўғрисидаги сўров бўйича ёки ташаббус кўрсатиш тартибида юридик ва жисмоний шахслар томонидан солиқ қонунчилигига риоя этилиши юзасидан ахборотларни тақдим этишда;

❖ миллий солиқ тизимлари ва солиқ қонунчилигидаги жорий ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишда;

❖ солиқ идоралари ишини таъминловчи компьютер тизимларини яратиш ва ишлатишда;

❖ солиқ тўловчилар ва солиқ идоралари билан ишларни ташкил этиш, жумладан солиқ қонунчилигига риоя этилиши устидан назоратни таъминлаш бўйича услубий тавсияларни ишлаб чиқишда;

❖ кадрларни ўқитиш ва мутахассисларни айирбошлаш соҳасида;

❖ биргаликдаги ҳаракатларни талаб этувчи бошқа масалалар бўйича.

4. Ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибалари

Мамлакатимизда солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришнинг биринчи йўналиши, энг аввало, ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибаларни ўрганиш ва унинг натижаларидан ўзимизнинг мамлакатимизда шу муаммони ҳал этишда фойдаланишдир. Бу бежис эмас, албатта. Чунки юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бизнинг мамлакатимиз мустақиллигига 25 йил бўлган бўлса-да, фақат кейинги 7-8 йил давомидагина солиқ маъмурчилиги масалаларига нисбатан жиддийроқ эътибор берилмоқда. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, ҳозирги кунда, энг аввало, биз солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш масалаларига, биринчи навбатда, ўз эътиборимизни қаратишимиз керак.

Хўш, бундай шароитда биз солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш масалаларига, энг аввало, жиддий эътибор қаратишимиз керак экан, бу масалани ҳал этишга қандай ёрдам керак? Солиқ маъмурчилигини Ўзбекистонда самарали ташкил этиш учун нималарга эътибор бермоқ лозим? Умуман олганда, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш деганда нима тушунилади? Ва ҳоказо. Ана шу охирги саволга нисбатан ўз позитсиямизга эга бўлмоғимиз лозим. Бизнинг фикримизча, энг умумий ҳолда, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш, энг аввало, қуйидаги икки нарсани тақоза этади: 1) солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш маълум миқдордаги харажатларнинг қилинишини кўзда тутиши керак; 2) солиқ маъмурчилигини ташкил этиб, ундан қандайдир самарага эришмоқ лозим. Бу ерда биз самара дейилаётган пайтда маълум бир миқдордаги даромадни кўзда тутаяпмиз.

Агар солиқ маъмурчилигини ташкил этишга кетган харажатлар унинг даромадларидан катта ёки уларга тенг бўлса, бизнинг фикримизча, солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этилганлиги тўғрисида гапириш ўринсиз бўлса керак. Чунки ҳақиқий, том маънодаги самарадорликнинг бўлиши, одатда, олинган даромадларнинг қилинган харажатлардан кўп бўлишини тақоза этади. Бунда даромадлар ва харажатлар ўртасидаги фарқ қанча катта бўлса, самарадорлик даражаси ҳам шунга мос равишда юқорида бўлади ва аксинча.

Албатта, мамлакатимиз бўйича солиқ тизимини сақлаш билан боғлиқ бўлган харажатларни, маълум маънода, солиқ маъмурчилигини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган харажатлар сифатида эътироф этиш мумкин ва унинг қанча миқдорга тенг эканлигини аниқлаш унча мураккаб нарса эмас. Буни ҳар бир туман, вилоят ва ниҳоят бутун мамлакат бўйича ҳам аниқласа бўлади. Лекин солиқ маъмурчилигини ташкил этишдан олинган даромадларни қандай аниқлаш мумкин? Унинг асосида нима ётиши керак? Жами бюджет даромадларими? Ҳар бир солиқ инспекцияси томонидан бюджетга туширилган даромадларми? Ёки бошқа даромадларми? Албатта, кўриниб турибдики, бу масаланинг ечими анча мураккаб бўлиб, фақат уни чуқур ва ҳар томонлама мулоҳаза юритиб аниқлаш ёки бир қарорга келиш мумкин.

Бизнинг фикримизча, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этишдан келган даромадларнинг бирортаси ҳам юқорида келтирилган даромадлар кўрсаткичлари билан ифодаланмаслиги лозим. Аксинча, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этишдан олинган даромад дейилганда бевосита солиқ тизимида фаолият кўрсатаётган ходимлар фаолияти натижасида бюджетга қўшимча ҳисобланган ва ундирилган суммалар назарда тутилиши керак. Ана шунинг натижасида олинган даромадларнинг суммалари мамлакат солиқ тизимини сақлаш харажатларидан юқори бўлсагина, унинг қанча катталигига қараб туриб, солиқ маъмурчилигининг қай даражада самарали ташкил этилганлиги тўғрисида маълум бир хулосага келиш мумкин.

Бундан ташқари, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш борасидаги навбатдаги қадам, бизнинг назаримизда, албатта, ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибасини ўрганиш бўлиб қолавериши керак. Биз бу ерда "ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаси" дейилаётганда солиқ тизими нисбатан самарали фаолият кўрсатаётган АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия, Италия, Япония ва бошқа шулар каби мамлакатларни назарда тутаяпмиз. Буниги боиси шундаки, бу мамлакатларда солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш борасида маълум бир ишлар қилинган ва ана шу мамлакатлар иқтисодиётининг барқарор ривожланаётганлиги, ўз навбатида, ана шундан далолат беради. Биз бу ерда юқоридаги мамлакатлар иқтисодиётининг барқарор суръатлар билан ривожланаётганлигини, жумладан, солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этилганлиги билан боғлаяпмиз. Агар бошқа шароитлар тенг бўлса, мамлакатда солиқ маъмурчилиги самарасиз ташкил этилган бўлса, бу иарса, охир оқибатда, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланишига ўзининг салбий таъсирини кўрсатиши мумкин.

Солиқ маъмурчилигида солиқ тўловчилар билан ишлашнинг Япония тажрибаси

Миллий солиқ агентлиги дастлаб 1949 йилда даромад, корпоратив, истеъмол солиқлари ва шу каби бир қатор солиқларни ундириш мақсадида Молия вазирлиги ҳузурида ташкил этилган.

Солиқ сиёсати Молия вазирлиги ва унинг таркибий қисми ҳисобланган Миллий солиқ агентлиги томонидан юритилиб, давлат солиқ хизмати идоралари ижро этувчи орган ҳисобланади.

Хизматнинг таркибий тузилиши Миллий солиқ агентлигининг марказий аппарати, 12 та ҳудудий бошқармалари ва уларнинг 524 та солиқ инспекциялари, Солиқ коллежи ҳамда Солиқ арбитражидан иборат.

Миллий солиқ агентлигининг Марказий аппаратида 683 та (1,2 фоиз), ҳудудий солиқ бошқармаларида 10,8 минг нафар (19,3 фоиз), давлат солиқ инспекцияларида 43,9 минг (78,1 фоиз), Солиқ коллежида 336 (0,6 фоиз), Солиқ арбитражида 477 нафар (0,8 фоиз) солиқ ходимлари меҳнат фаолиятини амалга ошириб келмоқда.

Таъкидлаш лозимки, умумдавлат солиқларини ундириш ва назорат қилиш билан Миллий солиқ агентлиги (56,2 минг нафар ходимлар) ва маҳаллий солиқларни ундириш билан эса мунитсипал давлат идоралари (84 минг нафар) шуғулланади.

Солиқларни ундириш, солиқ текширувларини ташкил этиш ва солиқ тўловчиларга хизматлар кўрсатиш соҳаларида ўзига хос хусусиятларга эга.

Японияда Молия вазирлиги ҳузуридаги Миллий солиқ агентлиги томонидан умумдавлат солиқларининг тўғри ҳисобланиши, ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда давлат бюджетига тушишини назорат қилиниши белгиланган бўлиб, маҳаллий солиқлар ва йиғимларни ҳудудий мунитсипалитетлар назорат қилиши, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларнинг назорати эса ушбу жамғармаларни йиғиш билан шуғулланувчи идоралар томонидан амалга оширилади.

Тўланган солиқлар дастлаб “Умумдавлат солиқларини йиғиш фонди”га жамланиб, сўнгра ой якуни билан марказий банкдаги давлат бюджет даромадларини ташкил этувчи махсус ҳисоб рақамига ўтказилиши белгилаб қўйилган. Бунда Умумдавлат солиқларини йиғиш фондининг назорати Япониянинг Молия вазирлигига юклатилган.

Японияда кеча-кундуз (24 соат) ишловчи савдо дўконларида солиқ тўловларини қабул қилиш амалиёти жорий этилган бўлиб, бу иш билан банд ходимларни ишдан кейинги бўш вақтларида солиқларни тўлаш имкониятларини беради.

Жисмоний шахслар томонидан тўланадиган умумдавлат солиқлари бўйича солиқ даври ва уни тўлаш муддатлари қонунчиликда белгиланган бўлса, юридик шахслар тўлайдиган айрим умумдавлат солиқлари бўйича корпоратсиялар ҳисоб сиёсатида кўзда тутадиган солиқ даври ва уни тўлаш муддатларидан келиб чиқиб, солиқлар бўйича ҳисоботларни топшириш ва тўловни амалга ошириш ҳуқуқлари белгиланган.

Бу биринчидан тадбиркорлик фаолиятининг эркинлигини таъминласа, иккинчидан солиқ ҳисоботлари ва тўловини ҳар бир корпоратсия ўзи ихтиёрий танлаш ҳуқуқини беради.

Солиқ қарзи мавжуд бўлган солиқ тўловчиларга доимий равишда телефон тармоғи орқали эслатмалар қилиб борилади.

Японияда солиқ тўловчиларни назорат қилиш мақсадида биринчи навбатда уларни ҳисобга олиш ишлари амалга оширилади. Бунинг учун солиқ тўловчиларда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтиш, аниқ юридик манзилига эга бўлиш, юридик манзили ўзгарган ҳолларда солиқ идораларини хабардор этиш талаб қилинади. Булардан ташқари солиқ органлари орасида ўзаро солиқ тўловчилар тўғрисидаги мавжуд маълумотлар алмашилиши йўлга қўйилган.

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги дастлабки барча маълумотларни жамлаиб, келгусида назорат тадбирларини амалга ошириш мақсадида солиқ тўловчилар тўғрисидаги ягона маълумотлар базаси (КСК тизими) жорий этилган.

Мазкур базага солиқ органлари томонидан тўпланган барча ҳужжатлардан олинган маълумотлар, солиқ тўловлари бўйича ҳисобот маълумотлари ва тўловлар миқдорлари жамланади.

Солиқ текширувларини ташкил этишдан аввал ушбу маълумотлар базасидан фойдаланган ҳолда солиқ тўловчининг товарайланмаси ва фаолият турларига қараб таҳлил ҳамда камерал назорат ўтказилади.

Қонунбузилиш ҳолатлари мавжуд ҳолатларда солиқ тўловчилар оғзаки ва ёзма равишда огоҳлантирилади.

Солиқ тўловчилар солиқ органлари томонидан берилган огоҳлантиришларга риоя этмаган тақдирда, ихтиёрий солиқ текширувлари, қонунчилик қўпол равишда бузилган ҳолатларда эса мажбурий солиқ текширувлари ўтказилади.

Япония солиқ тизимида ишловчи ходимларнинг 70 фоизи солиқ текширувларини ўтказиш билан шуғулланади.

Японияда солиқ тўловчилар тўғрисида қонунбузилиш ҳолатларини олдини олиш мақсадида керакли қўшимча маълумотлар йиғиш жорий этилган. Тўпланган маълумотлар келгусида солиқ тўловчиларни назорат ва таҳлил қилиш, сўнгра солиқ текширувларини ташкиллаштириш ва ўтказиш учун асос бўлади.

Япония солиқ тизимини ривожланиш жараёнида солиқ тўловчилар билан ишлаш ва уларга хизматлар кўрсатиш соҳаси ҳам мос равишда шаклланган.

Солиқ тўловчилар билан ишлашда интелектив хизматларни кўрсатиш, мамлакат фуқароларига солиқ соҳасидаги билимларни ёшликдан синдириш, солиқларни тўлашда онгли муносабатни шакллантириш, солиқ мажбуриятларини бажаришда турли хилдаги мустақил институтларни фаолият кўрсатиши ҳамда солиқ тўловчилардан солиқ қонунчилиги ва солиқ хизмати ходимларига бўлган муносабатларни доимо ўрганиб, мониторинг қилиб бориш Японияда солиқ тўловчилар билан ишлашнинг аҳамиятли жиҳатлари бўлиб ҳисобланади.

1. Мамлакатда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишни электрон тизими

барча фуқаролар учун солиқ соҳасидаги маълумотларни тезкорлик билан олиш ҳамда солиқ бўйича ўз мажбуриятларини тўлиқ бажариш учун кенг имкониятлар яратмоқда.

Японияда ҳар бир фуқаро давлат солиқ хизмати веб сайтига кириб (www.nta.go.jp) солиқ тизими ва солиқ соҳасидаги янгиликлар билан тўлиқ танишади ҳамда шу веб сайт орқали солиқ декларациялари, ҳисоботларни тақдим этиши, солиқларни тўлаши, солиқ соҳасидаги ўзини қизиқтирган масалалар бўйича тегишли жавоблар олиши, солиқ органлари томонидан ўтказилаётган аукционлар, ер, мол-мулк нархлари ва шу каби бошқа маълумотлар олиш имкониятларига эга.

Бундан ташқари Web-TAX-TV веб сайтида солиқларга тегишли видео материаллар, солиқ идоралари томонидан амалга оширилган ишлар, солиқ қонунбузарликлари бўйича тергов материаллари ҳамда халқаро солиқ муносабатларига оид маълумотлар ва видео роликлар жойлаштириб борилади.

2. Мамлакат фуқароларида солиқ маданиятини юксалтириш, солиқ тўлашда онгли муносабатни шакллантириш мақсадида ўз-ўзини бошқариш органлари билан ҳамкорликда ҳар йили 11-17 ноябр кунлари “Солиқ ҳақида ўйлайлик ҳафталиги” махсус тадбири ўтказилиб борилади.

Ушбу тадбир давомида мактаблар ва жамоат жойларида турли хил кўринишда конкурслар, мусобақалар, йиғилишлар ташкил этилади. Мамлакат телевиденияси ва интернет тармоқлари орқали солиқ соҳасидаги янгиликлар ва ўзгаришлар бўйича маълумотлар бериб борилади ҳамда солиқ идораларида “Очиқ эшиклар куни” ташкил этилиб, солиққа оид муносабатлар бўйича семинар, брифинг ва давра суҳбатлари ўтказилади.

Японияда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш ПР тизими, яъни, аҳоли билан ишлаш, эркин мулоқот ва тарғибот тизимини шаклланганлиги билан ажралиб туради.

Ушбу мақсадда Япония Миллий солиқ агентлигида ва ҳудудий бошқармаларда бўлимлар, йирик солиқ инспекцияларида шуъбалар ташкил этилган ва бошқа солиқ инспекцияларида махсус мутахассислар ажратилиб, солиқ тўловчилар билан эркин мулоқотлар ўтказадилар ва солиқ тўловчилар билан ишлаш бўйича ташкилий тадбирларни амалга оширади.

Масалан, ҳар йили турли соҳалардан 1500 дан ортиқ мутахассисларни жалб этиб, уларга махсус анкеталар тарқатилади ва солиқ соҳасидаги ҳамда давлат солиқ хизмати ходимлари тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалари ўрганиб чиқилади.

4. Японияда солиқ маслаҳати тизими орқали солиқ тўловчиларга маслаҳат бериш, телефон тармоқлари орқали солиқ тўловчиларнинг саволларига жавоблар бериш ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳисоботлари ва декларацияларини тузишда солиқ тўловчиларга бевосита ёрдам кўрсатиб келинмоқда.

Жумладан, Япония солиқ инспекцияларида ҳар йили декларация топшириш муддатларида солиқ хизмати ходимларидан иборат солиқ маслаҳатини берувчи алоҳида гуруҳлар ташкил этилиб, солиқ декларацияларини тўғри ва аниқ

тўлдирилиши ҳамда топширилишида улар томонидан солиқ тўловчиларга ёрдам кўрсатилади.

Бундан ташқари мамлакат бўйича давлат солиқ хизматида 634 тадан иборат мутахассислар телефон орқали солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатадилар.

Солиқ тўловчиларга солиққа оид маслаҳатлар бериш мақсадида мустақил институтлар, яъни, солиқ бухгалтери сертефикатига эга бўлган жамоат уюшмалари имтиёзли бўлган, яъни, “кўк декларациялар”ни топширишга кўмаклашувчи 70 000дан ортиқ солиқ маслаҳатчилари фаолият кўрсатмоқда.

Японияда солиқ тизимининг асосий негизи бўлиб Солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан ҳисоблаб чиққан ҳолда солиқларни тўлаш ҳисобланади. Миллий солиқ агентлигининг асосий йўналиши бўлиб, қуйидаги иккита соҳа “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш”, “Солиқ маъмурчилигининг адолатли ва ҳаққоний солиққа тортишга эришиши” ҳисобланади.

Солиқларни тўлаш тизимининг Солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан ҳисоблаб чиққан ҳолда солиқларни тўлаш тушунчаси. Бу солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан декларация тўлдирган ҳолда даромадлари суммасини белгилашларидир. Бунинг учун эса солиқ тўловчилар солиқ қонунчилигида белгиланган мажбуриятларини ўз вақтида ситқидилдан бажаришларини тушинишлари керак.

Японияда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишнинг ҳолати, албатта маълум бир бўлим махсус ходимлари томонидан “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш” ҳисобланади.

Бу ўз ўзидан ҳар хил бўлимлар иш зарурати туфайли солиқ тўловчиларга улар декларация тўлдирилишида маслаҳатлар ва ёрдамлар кўрсатиши кўзда тутилади. Ўзининг асосий ишининг бир қисми сифатида «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» билан шугулланиши лозим

Бошқача қилиб айтганда «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» бу нафақат маълум бир бўлимларнинг иши балки бошқа бўлимларнинг ҳам бевосита ишидир.

Солиқ органларининг фаолияти: Асосий иш йўналишини Давлат солиқ бошқармаси белгилайди. Солиқ департаментлари ўз туманларида шароитдан келиб чиқиб уни аниқлаштиришади ва солиқ инспекцияларига кўрсатмалар беришади

Солиқ инспекциялари ўз фаолиятларини Солиқ департаменти кўрсатмаларига биноан уларга қарашли солиқ тўловчиларнинг сонини тумандаги шарт шароит, корхоналар фаолиятлари, корхоналар масштабларини ҳисобга олган ҳолда қўл остидаги туманларда олиб боришади.

Мавжуд шароитдан келиб чиқиб “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш”дан ҳар хил ёндашувлар талаб қилинади (мисол учун қишлоқ жойларидан шаҳарнинг ҳар хил жойларини билиш, Ушбу ҳудуд яшовчиларининг солиқларига таалукли билимлар)

Маълумотларни газета, радио ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали тарқатишга таалукли: Ушбу чора тадбирларни бир бирига яқин бўлган солиқ инспекциялари ҳамкорликда амалга оширишади. Бундай биргаликдаги

хамкорлик ката худудларда кўп қтказилади.

Япониядаги солиқ тушумларининг 70 фоизини юридик шахсларнинг фойда солиғи, декларация қилинадиган даромад солиғи, тўлов манбаидаги даромад солиғи ва талаб солиғи ташкил этади.

Декларация қилинадиган даромадни солиқ 10 турга бўлади. Асосий декларация қилинадиган даромадлар бу савдодан, қишлоқ хўжалигидан, асосий воситалар ижарасидан.

Якка тартибдаги тадбиркорлар “Тижоратни рўйхатга олиш китоби” юқ. Шунинг учун солиқ органлари якка тартибдаги тадбиркорлар шароитини билиш учун уларнинг манзилларини аниқлаштиришади. Бундан ташқари солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилаётган маълумотларга кўп нарса боғлиқ.

Даромад солиғи тўловчилар катта микдорни ташкил этишади (42 570 000) бу шахслар солиқ органлари билан декларация тўлдириш ва солиқларни тўлашда рўпара бўладиган шахслар ҳисобланади. Булар тўлов манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ҳисобланишади (ойлик тўловчилар, дивидендлар берувчилар, фоизлар берувчилар ва бошқалар)

Тўлов манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар асосан юридик ташкилотларнинг фойда солиғи ҳамда декларация қилинадиган даромад солиғи тўловчи юридик шахслар, якка тартибдаги тадбиркорлар, молия ташкилотлари ҳисобланишади.

Солиқларни декларация қиладиган шахслар орасидан кўплари ортиқча тўланган солиқни орқага қайтариш учун декларация тўлдиришади.

Хар ойда маошдан ушлаб қолинадиган даромад солиғи суммаси бир йил давомида тўланадиган микдордан ошиш ҳолатлари ҳам учрайди.

Солиқ тўловчилар уч синфга бўлишимиз мумкин. Солиқ тўловчиларни синфлашни «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» нуқтаи назаридан ва уни хар бир кўринишда қўлланилишини кўриб чикамиз. Айтайлик, «Солиқ тўлаш жараёнлари» нуқтаи назаридан Япония солиқ тўловчиларини 3 турга ажратиш мумкин.

Биринчи тури, якка тартибдаги тадбиркорлар ва юридик шахслар. Улар доимий хўжалик фаолияти билан шугулланишади ва хар йил (хўжалик йили) декларация топширишади. Лекин булардан камида 5 млн. таси юридик шахсларнинг даромад ва фойда солиғи тўловчилари солиқ манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ҳисобланади. Уларнинг улуши Япониянинг солиқ тушумларини ярмини ташкил этади.

Иккинчи тури, булар солиқ манбаидан солиқ ушлаб қоладиган солиқ тўловчилар. Бошқача қилиб айтганда иш ҳақидан дивидендлардан куйилмалардан даромад олувчи ва ундан даромад солиғи тўловчи хизматчилар ҳисобланади, ҳамда ушбу гуруҳга Япония фуқароларининг катта қисми киради.

Учинчи тури, ортиқча тўланган солиқни қайтариб беришни сўраб декларация тўлдирган индивидуал солиқ тўловчилар. Улар юқорида келтирилган даромад солиғини тўловчилар ҳисобланишади. Ушбу гуруҳга кировчи солиқ тўловчилар хар йили декларация тўлдиришади дегани эмас. Даромад суммаси ошиши ёки камайиши туфайли тизимдаги ўзгаришлар

туфайли (пенсия билан боғлиқ ҳолатлар ва бошқалар) шундай бўлиши мумкин.

Бошқача қилиб айтганда ортиқча тўланган солиқ суммасини коплаб бериш бўйича топшириладиган декларациялар сони 10 миллионтани ташкил қилсада уларнинг маълумотлари хар сафар ўзгаради. Ортиқча тўланган солиқ суммасини қайтариб бериш бўйича топшириладиган декларациялар топширувчиларнинг асосий қисмини манбаадан даромад солиғини тўловчилар ҳисобланади.

Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишдаги чоралар

Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишнинг аниқ мундарижаси Японияда олиб борилаётган солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш соҳасидаги чора тадбирлари жадвали алоҳида ҳужжатда келтирилган. Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш қуйидаги 5 та йўналишда умумлаштирилган:

1. маълумотларни бевосита тақдим этиш;
2. алоҳида аниқ бошқарув;
3. охирги декларация топшириш мобайнида маълумотларни тарқатиш;
4. солиқ маслаҳатчилари орқали маълумотларни тарқатиш;
5. маълумотларни оддий усулда тарқатиш йўли.

Япония солиқ тизимининг ҳақиқий ҳолати. Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш кўп йиллик тажриба сифатида малум схема бўйича тузилмаган. Унинг ҳозирги кўринишини кўп инсонларнинг йиллар бўйи қилган ишлари самараси натижасида олган. Бундан ташқари унга солиқ қонунчилигидаги ўзгаришлар ва жамиятдаги ўзгаришлар ўз таъсирини кўрсатади.

Юридик шахслар орасида кичик масштабли корхоналар ҳам бор, уларнинг сотув ҳажми эса жуда кам. Индивидуал тадбиркорлар орасида эса катта корхоналар мавжуд лекин уларнинг кўпчилиги кичик корхоналар бўлиб уларда фақат оила аъзолар ишлашади. Бундай тадбиркорлар солиқ маслаҳатчиларидан кам фойдаланишади. Улар кунлик мажбуриятлар билан банд. Уларнинг бухгалтерия ҳисоботларида ахволнинг тўғри акс эттирмаслик тенденцияси кўзатилади. Декларацияларни тўлдириб топшириш вақтида бундай кичик тадбиркорларга декларацияларни тўғри тўлдириш учун кўп ҳолатларда ёрдам кўрсатишга тўғри келади. Бу эса солиқ органларининг солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишдаги вазифаларидан бири ҳисобланади.

Юридик шахсларнинг фойда ва истемол солиғи бўйича солиққа тортиш даври бу юридик шахснинг ҳужалик йили ҳисобланади. Хар бир юридик шахснинг ҳўжалик йили сифатида хар қандай давр бўлиши мумкин. (Бир йилдан ошиқ бўлмаган давр).

Юридик шахсларнинг фойда ва истемол солиқларини тўлаш ва декларацияларни тўлдириш даври ҳужалик йили тугагандан сўнг 2 ойдан кейин бошланади. Даромад солиғини солиққа тортиш даври бўлиб календар йили ҳисобланади. Даромад солиғини тўлаш ва декларация тўлдириш муддати кейинги йилнинг 15 мартида келади. Истеъмол солиғини тўлаш ва декларация тўлдириш муддати 31 мартда келади.

Солиқ тўлаш манбадан солиқларни ушлаб қолувчи агентлар томонидан солиққа тортишни амалга ошириш жараёни

Кўп қисмини маош сифатида даромад оладиган Манбаадан солиқ ушланадиган солиқ тўловчиларга таалукли: солиққа тортиш амаллари ва даромад солиғига тортиш амалда ҳамма ҳолатда тўлиқ манбаадан солиқ ушлаб қолувчи агентлар томонидан амалга оширилади.

Бошқача қилиб айтганда манбаадан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ушлаб қолинган солиқни солиқ органларига тўлаб беришади ва йил охирида ҳисоб-китоб қилишади. Шундай қилиб улар сўнгги декларация тўлдиришни ва солиқларни тўлашни маош кўринишида даромад олувчи солиқ тўловчилар ўрнидан амалга оширишади.

Маош кўринишида даромад олувчи солиқ тўловчилар амалга оширадиган жараёнлар оддий бўлиб, иш берувчига қуйидаги маълумотларни беришса бўлгани:

➤ йил бошида маош берувчи иш берувчига юқорида келтирилгандек маошдан бошқа ойлик оладими йўқми шу тўғрисида маълумот бериши керак.

➤ йил охирида ишни тўғри йўлга қуйиш учун ва солиқ суммасини аниқлаш учун “Йиллик солиқ суммасидан ушлаб қолинадиган ҳаётини суғурта қилган сумма ва бошқалар”, “Оиладагилар сони”, ва “Маош кўринишида даромад олувчилар йиллик ҳисоботи” тузишда керак бўладиган маълумотлар бериш.

Солиқ маслаҳатчилари иштирокини тушунтириш

Солиқ маслаҳатчиларидан фойдаланиш корхоналарнинг ўзлари томонидан белгиланади. Солиқ маслаҳатчиларидан фойдаланиш учун шартнома тўзиш керак (ишонч шартномаси) ва бу хизматлар учун ҳақ тўлаши керак. Бунда корхоналар катта бўлиши ва маълум капиталга эга бўлиши керак.

Асосан солиқ маслаҳатчиларидан юридик ва индивидуал тадбиркорлар фойдаланишади кичик тадбиркорлар эса бундай хизматлардан фойдаланишга қийналишади.

Солиқ маслаҳатчиларининг асосий иши:

1) солиқ тўловчининг вакили бўлиб солиқ органларида улар номидан иш юритиш.

2) солиқ ҳужжатларини тўзиш

3) солиқ текширувларида уларнинг иштироки кўзатишда бундай ёрдамнинг шакли турлича бўлиши мумкин.

Одатда кунлик бухгалтерия ишларини юритиш, молиявий ҳисоботни ва солиқ декларациясини тўзиш бошқаришга таалукли маслаҳатларни бериш учун тўзилади. Қана хизмат кўрсатиш бўлишидан қатий назар солиқ тўловчилар учун фойдали томони солиқ маслаҳатчиларининг профессионал билимлари ва қонуний статусидан фойдаланишади. Бу ўз ўзидан солиқ органлари учун ҳам фойдали чунки бунда декларациялар тўғри тўлдирилган ҳолда солиқлар ўз вақтида тўланади.

Хусусий ташкилотларнинг мавжудлиги

Япониядаги солиқ органлари солиқлар тўғрисидаги маълумотларни

тўғридан-тўғри солиқ тўловчиларга эмас, балки кўк декларация ассоциацияси ҳисобланмиш хусусий тадбиркорлар орқали етказилади. Бундай хусусий корхоналар ўзининг аъзоларига семинар ўтказишдан ташқари солиқ ҳафталигида турли тадбирлар ўтказиб улар орқали электрон декларация тўлдириш, қонунчиликдаги истеъмол солиғи бўйича ўзгаришларни тушунтириш билан шугулланишади. Қуйида ҳар бир ташкилот бўйича қисқача маълумот келтирилади.

Кўк декларация ассоциацияси

Ассоциациянинг асосий мақсади кўк декларация тизимини тарқатиш ва декларацияларда ҳаққоний ақс эттиришдан иборат. Ассоциация таркиби асосан кўк декларация тақдим этадиган индивидуал тадбиркорлардан иборат.

2006 йилда Япония бўйича 4 100 та бўлимлар бўлиб, уларнинг аъзолари сони 1 070 000 кишини ташкил этган.

Юридик шахслар ассоциацияси

Ташкилотнинг мақсади бўлиб солиқ билимларини тарқатиш ва бухгалтерия ҳисобига таалуқли китобни юритиш ҳисобланади. 2006 йилда мамлакат бўйича 483 та бўлимий мавжуд бўлиб аъзолари сони эса 1 120 000 юридик шахсдан иборат.

Божхона ассоциацияси

Асосий мақсади декларация тўлдириш тизимида ҳаққоний солиқ тўлаш тизимини хатга тадбиқ қилиш солиқ билимларини билиш орқали солиқларни тўлаш ва декларация тўлдириш каби ишларни амалга ошириш учунсолиқ ишига ўз хиссасини кўшишдан иборат. 2006 йилда мамлакат бўйича 560 та ташкилот мавжуд бўлиб аъзолари сони 102 000 кишини ташкил этади.

Солиқ тўлаш ассоциацияси

Солиқ билимларини тарқатишга қаратилган фаолият билан шуғулланади. Асосий мақсади декларация тўлдириш ва солиқларни тўлашни ҳаракатлантиришга эришиш, Яна солиқ тўлашга таалуқли тушунчаларни ошириш ҳисобланади. Бундай ассоциациялар Осакадаги Давлат солиқ департаментининг ҳар бир инспекциясида ташкил этилган. Осакадаги Давлат солиқ департаментининг юрисдикцияси билан бирга солиқ тўлаш жамиятлари федератсиялари сони 83 тани ташкил этади. Аъзолари сони юридик ва жисмоний шахслар билан бирга ҳисоблаганда 290 000 кишидан иборат.

Солиқларни тўлаш учун маблағларни йиғиш ассоциацияси

Бу ассоциацияни солиқларни ўз вақтида тўла тўлаш учун йиғилган маблағларидан фойдаланиш учун баъзи кишилар томонидан тузилган. Ассоциациялар қонундан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб ҳозирги кунда бундай ассоциациялар сони 78 мингтани ташкил этади.

5. Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари тажрибаси

Солиқ текширувлари турлари ва шакллари

Ўз навбатида Япония мамлакатаида солиқ текширувларини ташкил қилинишининг асосий сабабларидан бири тақдим этилган декларатсиялар бўйича солиқ тўловларидан қарздорликнинг аниқланишидир. Яъни Солиқ

тўловчилар томонидан тақдим этилган декларация бўйича қарздорликнинг тўланган ёки тўланмаганлиги аниқлаштирилиши натижасида қарздорлик тўланмаган ёки тўлиқ тўланмаганлиги аниқланса у ҳолда солиқ органи қарз мажбуриятни қайта кўриб чиқиш учун солиқ текширувини амалга оширади.

Япония давлатида солиқ тўловлари декларация тақдим этиш орқали амалга оширилади ва шу тизимга мувофиқ юқорида айтилганидек, ҳар бир солиқ тўловчи қонундан келиб чиққан ҳолда ўртача солиққа тортиш базасини ва солиқ суммасини ҳисоблаб чиқади. Ушбу мамлакатда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисоби солиқ тўловчилар томонидан амалга оширилади. Бунда декларация тақдим этиш орқали солиқ тўлаш усули қўлланилади. Ушбу усулга мувофиқ, солиқ тўловчи ҳар бир солиқ ва мажбурий тўловларни ўзи ҳисоблаб чиқади ҳамда шу асосда тўлов суммасини белгилаб декларация топширади. Декларация тақдим этиш ҳуқуқий характерга эга ёки хабар берувчи ҳужжатми деган савол устида ҳозиргача муҳокама кетяпти. Ҳақиқатда декларация тақдим этиш солиқ тўловчи учун солиқ бўйича қарздорликни белгилайди, ўз-ўзидан унинг суммаси белгиланиб, қарздорликни тўлаш мажбуриятини келтириб чиқаради, бу эса солиқ органи учун ушбу қарздорликни ундириш ҳуқуқини беради.

Қонун ҳужжатларига кўра декларация тақдим этилган вақтда қарздорликнинг тўланган ёки тўланмаганлиги аниқлаштирилади. Агар аниқлаштириш натижасида қарздорлик тўланмаган ёки тўлиқ тўланмаганлиги аниқланса у ҳолда солиқ органи қарз мажбуриятни қайта кўриб чиқиш учун солиқ текширувини амалга оширади.

Айтайлик, қонун доирасида ўз солиқ мажбуриятини аниқ ҳисобламаган солиқ тўловчи мавжуд. Бу ҳолда, солиқ текшируви орқали етишмовчиликни тўғрилаб, солиқ тўловчига аниқ солиқ суммасини ҳисоблаш ва солиқ декларацияси тўлдиришни чуқурроқ тушунтиришга эришилади.

Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари асосан куйилаги турларга бўлинади:

- мажбурий текширув
- ихтиёрий текширув.

Мажбурий текширув (тафтиш). Ушбу текширув Япония давлатининг “Давлат солиқлари билан боғлиқ жинойтларга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунига асосан ташкил қилинадиган ҳамда суддан текширув учун ордер олиниб солиқ тўловчининг розилигисиз мол-мулкни қидирув ва ҳибсга олиш ишлари амалга оширилиши мумкин бўлган текширувдир.

Ихтиёрий текширув. Ихтиёрий текширув мажбурий бўлган тафтишдан фарқли ўлароқ алоҳида солиқлар тўғрисидаги қонунларда белгиланган “савол-жавоб орқали текшириш (сўроқ қилиш) ваколати” асосида олиб бориладиган текширувдир.

Мажбурий текширув (тафтиш)ни фақатгина мамлакатнинг 12 та солиқ бошқармаси таркибидаги “солиқдан қочиш ишлари билан ишлаш департаменти” ўтказгани учун “тафтиш” деб номланиб солиқ тўловчилар учун энг кўрқинчли текширувдир. Мазкур текширувда асосан катта миқдордаги

даромадни солиқдан яширишда гумон қилинаётган солиқ тўловчилар текширилиб, солиқдан қочиш факти аниқланганда тўланмаган солиқ суммасини ундириш билан биргаликда солиқдан қочувчи жиноий жавобгарликка тортилиб тўланмаган солиқ миқдорида жарима тўлайди ва 5 йилгача озодликдан маҳрум қилиниши мумкин. Солиқдан қочишга жиноий жавобгарлик 20 йилча олдин кучайтирилган. Охириги йилларда Японияда хўжалик юритувчи субъектлардан “жамият олдидаги маъсулият” ва “кохона морали”га амал қилишни талаб қилиб келинмоқда. Шунинг учун солиқдан қочиш каби ҳатти-ҳаракат инсон жоинга қасд қилиш ва талончилик каби жиноий ишлар қаторида жамият манфаатларига зид деб ҳисобланиб фуқаролар орасида ҳам бу жамият томонидан кечирилмайдиган ҳатти-ҳаракат деган фикр ёйилиб бормоқда. Мана шундай ижтимоий фикрга асосан охириги йилларда суд ҳукмларида солиқдан қочиш бўйича ишларда ҳам жиноий ишлардагидек жамият олдидаги маъсулиятга жуда катта аҳамият берилмоқда. Натижада мазкур тафтишлар солиқ тўловчиларнинг ҳадиғига сабаб бўлиб солиқдан қочиш каби ҳатти-ҳаракатларнинг олдини олишга хизмат қилмоқда.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг катта миқдордаги даромадини солиққа тортишдан яшириш ишлари билан биргаликда спиртли ичимликлар солиғи каби билвосита солиқлар тўғрисидаги қонунларнинг бузиш каби ишлар ҳам “Давлат солиқлари билан боғлиқ жиноятларга қарши курашиш тўғрисидаги қонун”га асосан мазкур тафтиш объектлари ҳисобланади.

”Савол-жавоб орқали текшириш (сўроқ қилиш) ваколати” ҳақидаги қонун нормасида қисқача қилиб айтганда “тегишли ходим зарурат тугилганда солиқ тўловчига савол бериш ва бухгалтерия ва бошқа ҳужжатларни текшириш ваколатига эга” деб белгиланган.

Солиқ текширувлари ўтказиш тартиби Япония тажрибаси:

Солиқ текширувини ўтказиш ёки ўтказмаслик текширувчи инспекторнинг “ратсионал қарори”га асосланади ва солиқ тўловчига текширув ўтказиш сабабларини кўрсатиш текширувнинг мажбурий шарти ҳисобланмайди. Мабодо сабаби кўрсатилса ҳам асосий сабабни кўрсатишга эҳтиёж бўлмай, масалан “декларацияда кўрсатилган даромад суммасини тўғрилигини текшириш” ёки “декларацияда хато йўқлиги текшириш” каби сабаблар билан чегараланилади.

Амалда текширув ўтказишда ҳам “текширув ўтказиш сабаби” билан боғлиқ муаммо деярли тугилмай, одатда “текшириш учун келдик” каби сўзлар етарли. Бунинг сабаби, Японияда ялпи декларация тизими жорий қилинганидан кейинги 60 йилдан ортиқ тажриба бўлиб, солиқ тўловчиларнинг солиқ текширувига бўлган муносабати ва тушуниш даражаси юқорилиги деб айтиш мумкин.

Юқорида Япониядаги солиқ текшируви учун ваколатга оид қонунчилик нормалари ҳақида маълумот бердик. Унда асосан текширув учун маъсул шахснинг ҳаракат эркинлиги кенг таъминланган.

Япония давлатида одатда текширилиши керак бўлган давр ўтган 3 йил бўлсада, ундан олдинги ва кейинги давр ҳужжатларини ҳам текшириш мумкин.

Яъни солиқ текшируви пайтида ўтган 3 йилнинг ҳужжатлари текширилсада солиққа тортиш мумкин бўлган муддат ўтган 5 йилгача деб белгиланган. Ҳужжатларни сохталаштириш ва яшириш каби ноқонуний ҳатти-ҳаракатлар аниқланганда эса истисно тариқасида ўтган 7 йил мобайнидаги даромадни солиққа тортиш мумкин бўлгани учун бундай ҳолатларда давлат солиқ бошқармаси ёки инспекция бошлигининг қарори билан ўтган 7 йил давомидаги ҳужжатларни текшириш мумкин. Юқоридагилардан ташқари Япония давлатида ҳали декларация вақти келмаган бўлсада текширув ўтказилаётган йилнинг ҳужжатларини ҳам текшириш мумкин.

Япония давлатида солиқ органлари томонидан амалга ошириладиган солиқ текшируви асосан 5 кунгача давом этади. Лекин ушбу муддат ишнинг ҳолатига қараб ўзгариб туриши ҳам мумкин.

Япония давлатида солиқ идорсининг бир нафар солиқ текширувини ўтказувчи инспектор йил давомида ўртача 30-40 та юридик шахс ёки 30 тагача (асосан яқка тартибдаги тадбиркорлик билан шугулланаётган) жисмоний шахсларни текшириши мумкин.

Мазкур мамлакатда йил давомида юридик шахсларнинг 10 фоизи, жисмоний шахсларнинг эса 4 фоизи солиқ текширувида қамраб олинади.

Солиқ тўловчи текширув натижасида белгиланган солиқ суммасидан норози бўлиб қайта (тўғриланган) декларация топширмай юқоридаги солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқни олса, давлат солиқ бошқармаси ва инспекциясидан алоҳида инстансия бўлган солиққа оид шикоятларни кўриб чиқувчи арбитражга ёзма шикоят хати билан мурожаат қилиб ишни текширишни талаб қилиши мумкин.

Арбитраж томонидан ўтказилган текширувдан ҳам норози бўлса судга даъво аризаси билан чиқиши мумкин. Лекин арбитражга ёзма шикоят қилмасдан тўппа-тўғри судга даъво аризаси билан чиқиши мумкин эмас. Айтиб ўтиш керакки, Японияда хўжалик судлари мавжуд эмас.

Солиқ тўловчи текширувга ёрдам бериши учун текширувдан бош тортган солиқ тўловчиларга жавобгарлик белгиланган. Бунинг сабаби, солиқ текшируви тўғри солиққа тортишни таъминлаш учун зарур маъмурий тамойил (протседура) деб топилиб, мазкур текширув фақатгина солиқ тўловчининг тушуниш даражаси ва ҳамкорлигига суянадиган бўлса амалда савол бериш ва текширув ўтказиш мумкин бўлмай қолиши, ва бу ҳолатда текширувнинг самарали бўлишига умид қилиб бўлмайди. Бундан ташқари ҳар бир солиқ тўловчи текширувга бир хил даражада ёрдам беради деб айтиб ҳам бўлмайди.

Шунинг учун ҳар бир солиқ тури бўйича қонунларда, агар текширув пайтида солиқ тўловчи текширувдан бош тортса, саволларга жавоб бермаса, ёки ёлгон жавоб берса 200 минг ен (2200 АҚШ доллари атрофида) гача жарима ва 1 йилгача озодликдан маҳрум қилиниши белгиланган.

Натижада мазкур текширув бевосита мажбурий текширув бўлмасада оддий қилиб айтганда “ихтиёрий” эмас. Жавобгарлик белгилангани учун солиқ тўловчилардан ҳамкорлик қилишни талаб қилиш орқали “билвосита мажбурий” текширув деб аташ мумкин. Лекин амалиётда ушбу жавобгарлик нормалари

деярли қўлланилмай, солиқ тўловчи текширув пайтида текширувчига ҳамкорлик қилмаган тақдирда ҳам бошқа тахминий усуллар билан солиқлар ҳисобланиб (солиққа тортилиб), адолатли солиққа тортиш таъминланади.

Японияда солиқларни тахминий ҳисоблаб солиққа тортиш ҳолатлари сони юридик ва жисмоний шахсларни қўшганда 1 йилда 1000 дан ортиқни ташкил этади.

Япония умумий текширув ўтказиш методикаси

Япония давлатида текширув ўтказишнинг аниқ (асосий) методикаси қонунчиликда чегараланмаган бўлиб текширувчи инспекторнинг ихтиёрида бўлгани учун, текширув объектининг фаолият тури, олдинги текширув натижалари, текширувчи инспекторнинг тажрибаси ва қобилятини ҳисобга олган ҳолда раҳбар асосий текширув усуллари кўрсатиб беради.

Умумий текширув ўтказиш методикаси қуйидагича:

А) Олдиндан хабар бериш. Солиқ текшируви асосан солиқ тўловчининг олдига бориб ўтказилгани учун текширувга бориладиган кун, вақт ва тайёрлаб қўйилиши лозим бўлган ҳужжатлар сони солиқ тўловчига олдиндан хабар қилинади. Бу хабар асосан телефон орқали етказилиб ёзма хабарнома берилмайди.

Б) Текширув ўтказиш жойи. Текширув биринчи кундан бошлаб иложи бориша солиқ тўловчининг жойи (корхона идораси, дўкон, завод ва ҳоказо) га бориб ўтказилади. Бунинг сабаби, солиқ текширувининг мақсади топширилган декларация ва ҳисоботларнинг ҳаққоний ва ишончлилигини текшириш бўлиб, унинг учун эса солиқ тўловчининг ҳақиқий фаолияти ва бухгалтерия ҳужжатлари билан бевосита танишиш зарур деб ҳисобланади.

Солиқ тўловчи ноқонуний ҳатти-ҳаракатларни амалга ошираётган бўлсада унинг амалга ошириш усули ва ушбу ҳатти-ҳаракатни аниқлаш учун калаванинг учи нима ва қаердалигини билиб бўлмайди.

Бундан ташқари бошидан бухгалтерия ҳужжатларини текшириб хатоларни топилсада, солиққа оид ҳуқуқбузарликни аниқлаб олиш қийин.

Шунинг учун, олдин солиқ тўловчи олиб бораётган фаолиятнинг ҳақиқий аҳволи билан танишиб кейин бухгалтерия ҳужжатлари текширилади.

В) Солиқ текшируви якуни бўйича баённома тузиш. Текширув якунлангач, текширилган давр, текширув ўтказилган муддат, текширув жараёни (суҳбатлашилган шахс, текширилган ҳужжатлар в аҳоказо) ҳақидаги маълумотлардан ташқари ҳуқуқбузарлик ва хатолар бор-йўқлиги, усули ва суммаси каби текширув натижалари туширилган текширув якуни бўйича протокол тузилиб давлат солиқ бошқармаси ёки инспекцияси раҳбари томонидан маъқулланади. Лекин солиқ тўловчининг имзоси талаб қилинмайди.

Г) Қайта (тўғриланган) декларация топшириш ва солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқ. Текширув якуни бўйича тузилган протокол маъқуллангач, олдин топширилган декларацияда хато ва камчиликлар аниқланган бўлса уларни тузатилган декларация (тўғриланган декларация) топширтирилади.

Солиқ тўловчи текширув натижасидан норози бўлиб қайта (тўғриланган) декларация топширмаса давлат солиқ бошқармаси ёки инспекцияси раҳбари

номидан текширув натижаларига биноан ҳисобланган даромад суммаси, солиққа тортиш базаси ва унга тўғри келадиган солиқ суммаси ёзма равишда белгиланиб (солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқ сифатида) солиқ тўловчига юборилади.

Назоратгучун саволлар

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик деганда нимани тушунаси?
2. Чет эллик жисмоний шахсларга солиқ солишнинг қандай хусусиятлари мавжуд?
3. Норезидент корхоналарни солиққа тортиш тартиби қандай?
4. Солиққа тортишда резиден ва норезидент тушунчасига таъриф беринг?
5. Икки ёклама солиққа тортиш ва уни олдини олиш деганда нимани тушунаси?
6. Солиққа тортиш муносабатларида доимий муассаса тушунчасига таъриф беринг?
7. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро шартномалар ва уларга амал қилиш шартлари қандай?
8. Иккиёклама солиққа тортиш тушунчасини изоҳлаб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.
2. Рангасвамай, Р. Спецификация оф а Текстбоок оф Агрисултурал Статистисс (Енглиш) 2нд эдителион. // Индиан, ҳисобот яр.
3. Агрисултуре, форестрий анд фишерй статистисс — 2014 эдителион. Лухембоург: Публिसатионс Оффисе оф тхе эуропеан Унион, ўтган. Марсел Жортай Дирестор, Сесторал анд Регионал Статистисс
4. Аюбжонов А.Ҳ., Маматқулов Б.Х., Сайфуллаев С.Н.. Қишлоқ хўжалиги статистикаси. Ўқув қўлланма. – Т., 2012 й
5. Маматқулов Б.Х. Қишлоқ хўжалиги статистикаси фанидан амалий машғулотларни ўтказиш учун ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, ҳисобот. – 176 бет.
6. Абдурахмонов М.А. Қишлоқ хўжалиги статистикаси. Ўқув қўлланма. – Т.: Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2004. – 97 бет
7. Афанасьев В.Н., Маркова А.И.. Статистика сельского хозяйства. Учеб. пособие. – М.: ФиС, ҳисобот
8. Башкатов Б.И. Статистика сельского хозяйства. Курс лекций. Курс лекций. – М.: ЭКМОС, 2014, 128-137 с
9. Х.Набиев, Д.Х. Набиев. Ахмедова М.Ш. Саноат статистикаси. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2011. – 164 бет.

10. Н.М. Харченко. Экономическая статистика. Учебник. – М.: Дашков и К, 2010. – 368 стр.

11. Микроэкономическая статистика. Учебник. Под ред. С.Д.Ильенковой. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 544 стр.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот **мақсади** тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жихатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги илғор корхона ва ташкилотларда ўтказилади ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар кадрларни инновацион бошқариш, инновацион фаолият ривожланишида ахборот – коммуникация технологияларини қўлланиши, корхоналарда инновацион фаолиятни бошқариш тажрибаси, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш, инновацион лойиҳаларни иқтисодий самарадорлигини мониторинг қилиш, Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Солиқ сиёсати мамлакат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми (4 соат)

Режа

- 1. Солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари ва тушунчаси.**
- 2. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда давлат ҳокимияти органларининг ваколатлари.**
- 3. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва ундаги асосий муаммолар.**
- 4. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни.**

Калит сўзлар: солиқ сиёсати, инвестиция фаолияти, солиқ имтиёзлари, солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари, давлат солиқ сиёсати, иқтисодий самарадорлик, давлат бюджети, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, давлат бюджети даромадлари, Давлат бюджети харажатлари

1. Солиқ сиёсатини ҳуқуқий асослари ва тушунчаси.

Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсатининг ҳуқуқий асослари давлат мустақиллигининг дастлабки кунларидан бошлаб яратила бошлаган. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 31 августдаги «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида»ги қонунда Ўзбекистон Республикаси бундан буён ўзининг мустақил молия-солиқ сиёсатини олиб бориши кўрсатилиб ўтилди. Қолаверса давлатнинг солиқ сиёсати асоси Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам ўз ифодасини топган.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб солиқлар соҳасида ўндан

ортиқ қонунлар қабул қилинган эди. Шулардан энг асосийлари 1992 йил 15 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Қорхоналар, ташкилотлар ва бирлашмалар солиқлари тўғрисида»ги ва «Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаганларнинг солиғи тўғрисида»ги қонунлари, уларга киритилган ўзгартиришлар, тўлдиришлар ҳамда қонунлар асосида ишлаб чиқилган йуриқномалар ва тартиблар бўлди. Бу икки қонунда саккизта умумдавлат солиқлари кўрсатилган. 1993 йил 7 майда эса «Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар тўғрисида»ги қонун қабул қилиниши солиқларнинг ҳуқуқий асосини янада мусатаҳкамлади.

Аммо солиқарнинг ҳуқуқий асосини жамлаб кўрсатувчи жужжат 1997 йил 24 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси бўлди. Бу Кодекснинг қабул қилиниши солиқ сиёсатини давлат томонидан амалга оширишда катта йиғма ҳуқуқий асос бўлди. Шу билан бирга солиқ сиёсатига боғлиқ бошқа қонунлар ҳам қабул қилинди. 1997 йилнинг август ойида Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонуни шулар жумласидандир. Бу қонунда солиқларни ҳисоблаш ва бюджетга ундиришни ташкил қилишдаги солиқ идораларининг ҳуқуқ, вазифа ва мажбуриятлари баён этилган. Шундай қилиб, давлатнинг солиқ сиёсатини юритиш Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик асосда олиб борилади.

Умуман сиёсат деганда давлатнинг илгаридан режалаштирилиб, аниқлаб ва ҳуқуқий меъёрлар асосида амалга ошириладиган чора тадбирлар йиғиндиси тушунилади. Солиқ бўйича ишларни ташкил қилиш ҳам шу тўғрисидаги давлат сиёсати билан юритилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, давлатнинг солиқ сиёсати унинг иқтисодий — молия сиёсатининг ажралмас таркибий қисмидир ва унга боғлиқ ҳолда олиб борилади, чунки солиқ муносабатлари молия муносабатларининг муҳим таркибий қисмидир.

Солиқ сиёсати нима? Унга қандай таъриф бериш мумкин?

Солиқ сиёсати давлатнинг Солиқ соҳасидаги барча тадбирларини режалаштириш, қонун, фармон ва қарорлар ижоросини таъминлаш ҳамда уни ташкил қилишдаги ишлаб чиқилган чора —тадбирлар йиғиндисидир. Шундай экан, фақат мустақил давлатгина ўзининг мустақил солиқ сиёсатига эга бўлади ва уни амалга оширади.

Давлат солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш молия-иқтисодий муносабатлардан келиб чиқади. Давлат солиқ сиёсати республика иқтисодиётини барқарорлаштириш, ижтимоий ҳимояланган, эркин бозор иқтисодиётини бошқаришга ҳар томонлама таъсир кўрсатади.

Солиқлар пул муносабатларини ифода этиб, иқтисодий муносабатларнинг таркибий қисми, бозор иқтисодиётининг зарурий қисмидир. Солиқ сиёсатининг муваффақиятли амалга оширилиши учун у илмий жиҳатдан асосланган бўлиши керак. Бунинг учун солиқ муносабатлари чуқур ўрганилиб, ундан илмий хулосалар чиқаришимиз лозим.

Жаҳон солиқ сиёсати тажрибасида солиққа тортишнинг қуйидаги

йўналишларига катта эътибор берилади:

5. ҳар хил мулк шаклларига мосланган корхона ва ташкилотларнинг хўжалик юритишига мумкин қадар иқтисодий шароит яратиш, уларни ҳар томонлама бозор муносабатларига кириб боришига ёрдамлашиш;

6. Умумдавлат ижтимоий зарурий вазифаларни бажариш учун давлатни зарур бўлган молиявий манбалар, маблағлар билан таъминлаш;

7. Бозор иқтисодиёти шароитида янги ижтимоий иқтисодий омилларни ташкил қилишда қатнашиш, ишсизликни бартараф этиш, ишсизларни иш билан таъминлаш, иқтисодий ночорларга ёрдам бериш.

8. Аҳоли турмуш даражасини зарурий меъёрга сақлаб туриш имконини излаш ва таъминлаш.

Солиқлардан комплекс фойдаланиш халқ хўжалиги тармоқларини қайта қуришга, ишлаб чиқариш инфраструктурасини яратишга, хўжаликлар ва аҳолини товар сотиб олиш қобилиятини бошқариб туришга ва пулнинг қадрсизланиш жараёнини (инфляциясини) жиловлаб туришга имкон беради. Пулнинг қадрсизланишига қарши чоралар кўриш кам сарфлаб, топилган даромадларга солиқ прогрессиясини ошириш билан ҳам амалга оширилади.

2. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда давлат хокимияти органларининг ваколатлари.

Юқорида қайд этилганидек, солиқ сиёсати давлат, яъни унинг ваколатли органлари томонидан олиб борилади. Агар ушбу ваколатли органлар хокимият тури нуктаи-назаридан олиб қараладиган бўлса, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд хокимиятларига бўйнади. Айрим ҳолларда давлатнинг солиқ сиёсати Давлат солиқ қўмитаси томонидан олиб борилади, деган фикрлар учрайди. Амалда эса солиқ сиёсати давлат хокимиятининг барча бўғинлари: қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд хокимиятлари фаолиятларининг ажралмас қисми сифатида комплекс тарзда амалга оширилади.

Бу хокимиятлар томонидан солиқ сиёсати қуйидаги тартибда ишлаб чиқилади ва унинг ижроси таъминланади. Қонун чиқарувчи орган ҳисобланган Олий Мажлис томонидан солиққа оид ва унга бевосита тегишли бўлган қонунлар қабул қилинади, ўзгартириш ва қўшимчалар киритилади ёки айримлари бекор қилинади. Демак, солиқ сиёсатининг ҳуқуқий негизлари мазкур хокимият фаолияти билан боғлиқдир. Ижро хокимияти бўлган Вазирлар Маҳкамаси ва унинг бўлинмалари Молия вазирлиги, Давоат солиқ қўмитаси, Адлия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, маҳаллий хокимиятлар ва бошқа тегишли органлар томонидан Олий Мажлис томонидан қонун йўли билан жорий этилган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловларнинг ишлаш механизмини таъминлашга хизмат қилувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар орқали уларнинг ижроси таъминланади. Бунда албатта ижро хокимиятининг бир бўғини ҳисобланган Давлат солиқ қўмитасининг солиқ сиёсати ижросини таъминлашдаги алоҳида ўринга эга эканлигини қайд этиш лозим. Бундан ташқари, ҳар йилнинг охирида келгуси йил учун амал қиладиган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловлар бўйича

солиқ ставкаларини тасдиқлаш, ўзгартиришлар киритиш ваколати вазирлар Маҳкамасига берилган. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлар бўғинлари билан бирга суд ҳокимиятининг бўғинлари ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Суд ҳокимияти томонидан қонуний амал қилаётган солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловлар ўз вақтида бюджетга келиб тушиши устидан назорат ўрнатилиб, солиқ қонунчилиги бузилишларини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар қўлланилади.

Солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда нафақат алоҳида олинган муассасалар бевосита қатнашади, шунингдек уни ишлаб чиқишда солиқ хизмати билан шуғулланмайдиган субъектлар, аниқроғи солиқ тўловчилар қатнашиши мумкин, яъни бунда солиқ тўловчиларнинг ўзларида солиқларни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар, солиқларни ҳисоблашни осон ва самарали ишлаши кабилар таклиф сифатида берилиши мумкин.

Солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амлда қўллаш жараёнида бир қанча ўз ваколати доирасида фаолият юритадиган органлар биргаликда баҳамжихат ишни ташкил этишлари шарт. Бу органлар фаолият турининг турличалиги, уларни ташкил этиш асосларининг фарқланиши, мақсад ва вазифаларининг айричалиги солиқ муносабатларини ташкил этишда айрим муаммоларни келтириб чиқаради. Бу жараёнда фаол иштирок этишни таъминлаш мақсадида улар фаолиятини мувофиқлаштириш ва бир-бирига мослашувчанлигини таъминлаш каби қатор муаммоларни ҳал этиш зарур.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, асосий иқтисодий ҳуқуқлар ва солиқ тўловчиларнинг эркинлигини таъминлаш қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятнинг доимий назорати остида туради. Президент томонидан уларнинг фаолиятига нисбатан билдириладиган асосий талаблар бевосита солиқ соҳасидаги ишларнинг умумий ахволи, уни бошқариш, хўжалик юритувчи субъектларнинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва бошвалар билан белгиланади. Давлат солиқ қўмитаси ва бошқа солиқлар бўйича бевосита ва билвосита ваколатга эга бўлган органлар ишини мувофиқлаштирган ҳолда ҳокимиятнинг ушбу соҳалари солиқ солиш билан боғлиқ шахс ҳуқуқларини таъминлаш учун юқори даражали жавобгарликни ўз зиммасига олади ҳамда уларнинг манфаатлари йўлида муаммоли вазиятларни олдини олиш мақсадида ўзаро ҳамкорликнинг барча жihatларини мукамал тартибга солади.

Қонун чиқарувчи орган Олий Мажлис конституциянинг 78-моддаси 8-банди ва “Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида”ги қонуннинг 4-моддасига асосан ҳукуматнинг тақдимига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилайди. Давлат солиқ қўмитасининг ваколатига китувчи масалалар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиётини умумлаштириш асосида солиқ қонунчилигини такомиллаштиришга доир таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни ҳукуматга киритиш ҳуқуқи унинг Олий Мажлис билан ўзаро муносабатлари ҳукуматнинг иштироки билан қурилишига яққол мисол бўла олади. Маълумки, Вазирлар Маҳкамаси Давлат солиқ қўмитасига нисбатан ваколатлари бўйича раҳбар орган ҳисобланади. Солиқ

қонунчилигини қўллаш амалиётини доимий равишда умумлаштириш, давлат ҳокимияти ва бошқарувининг юқори органларини мазкур соҳанинг хусусиятли жараёнлари ҳақида мунтазам хабардор қилиб бориши лозим.

Солиқ органлари ва маҳаллий ҳокимият органлари ўртасида юзага келадиган муносабатларга нисбатан ўзаро ҳамкорлик республикада олиб бориладиган ягона солиқ сиёсатини юритилишида, солиқлар ва бошқа солиқларга тенглаштирилган мажбурий тўловларнинг ҳудуд бюджетига келиб тушишини таъминлаш бўйича вазифаларнинг бажарилиши натижаларини таҳлил қилишда иштирок этиш орқали намоён бўлади.

Шу ўринда маҳаллий ҳокимият органларининг солиқлар бўйича ваколатларига қисқача тўхталиб ўтадиган бўлсак, маҳаллий ҳокимият органлари республикамизда ижро этувчи ҳокимиятнинг қуйи бўғинларидан бири ҳисобланиб, улар ўз фаолиятларини амалга оширишда ўзларига юклатилган мажбурият ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда муайян ваколатларга эгадирлар. Маҳаллий ҳокимият органлари ваколатларини ҳар бир фаолият турларига кўра гуруҳлаш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида муайян фаолиятни амалга ошириш молиявий маблағларга зарурат туғдиради. Шундан келиб чиққан ҳолда республикамиз давлат ҳокимияти органларининг ҳар бирини молиявий ресурслар билан таъминлашнинг механизми яратилган.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг даромадлари қуйидаги манбалар ҳисобидан шакллантирилади:

➤ қонун ҳужжатларига мувофиқ маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган маҳаллий солиқлар, йиғимлар, божлар, шунингдек мажбурий тўловлар ва солиқлар бўлмаган бошқа тушумлар;

➤ қонун ҳужжатларида белгиланган нормативларга мувофиқ маҳаллий бюджетларга йўналтириладиган умумдавлат солиқлари, йиғимлари, божлари, шунингдек мажбурий тўловлар ҳамда умумдавлат тушумлари;

➤ қонун ҳужжатларида белгиланган нормативлар бўйича давлат мулкани жойлаштириш, фойдаланишга беришдан олинган даромадлар;

➤ қонун ҳужжатларига мувофиқ мерос олиш, ҳадыя этиш ҳуқуқи бўйича давлат мулкига ўтган пул маблағлари;

➤ бюджет субвенциялари, дотациялари ва юқори бюджетдан бериладиган ссудалар:

➤ юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек, чет эл давлатларидан келган қайтарилмайдиган пул тушумлар

➤ қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган бошқа даромадлар.

Маҳаллий ҳокимият органларининг ваколатларини кенгайтириш зарурати уларнинг маҳаллий талаб ва эҳтиёжларни тўлиқроқ равишда ҳисобга олиш имкониятининг мавжудлиги билан белгиланади. Маҳаллий ҳокимият органларининг ваколатларини оширишда улар даромад манбаларини мустаҳкамлаш ва уларнинг бу борадаги ваколатларини кенгайтириш муҳим аҳамият касб этиб, республикамиз бюджет-солиқ сиёсатида уларнинг бу борадаги бир қатор ваколатлари мавжуд. Яъни маҳаллий ҳокимият органлари мамлакатимиз солиқ қонунчилигига мувофиқ бир қанча ваколатларга эга бўлиб,

улар ўзларининг худудида жойлашган солиқ тўловчиларга маҳаллий солиқлар ва йиғимлар бўйича қўшимча солиқ имтиёзларини белгилаш, солиқ ставкаларининг миқдорини Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйилган энг юқори ставкалар доирасида белгилаш каби ваколатларини санаб ўтиш мумкин.

3. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва ундаги асосий муаммолар.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини таҳлил қилиб қуйидаги хулосаларга эга бўлдик. Бу борада бир қанча муаммолар мавжуд бўлиб, бизнингча бу муаммолар қуйидагилардан иборат:

1. Тадбиркорлик фаолиятини иқтисодий эркинлаштириш ва улар фаоллигини оширишда солиқлардан самарали иқтисодий восита сифатида фойдаланмаслик.

2. Иқтисодиёт тармоқларида маҳсулот, иш, хизматлар нархларининг шаклланишида солиқлар асосий рол ўйнаётганлиги.

3. Солиқ имтиёзларининг мукамал тақдим этилмаслиги оқибатида солиқдан қочиш ҳолларининг юз бериши ёки мавжуд имтиёзлардан иқтисодиётни ривожлантириш мақсадларида фойдаланиш имкониятларнинг ниҳоятда чегараланганлиги.

4. Хусусий корхоналарда солиқ юкининг реал даражада пасайтириш имкониятлари камлиги.

5. Солиқ базасини сунъий равишда кўпайтириш сиёсатини олиб борилиши, солиқ базасига кирувчи элементларни кўпайтириш.

6. Солиқлар ва бюджетдан ташқари жамғармаларга ажратмаларнинг кўплиги тадбиркорликни олиб боришдан чўчитади, даромадга эга бўлишни минимум даражага олиб боради.

7. Солиққа тортиш соҳасида ўзгаришларнинг ниҳоятда кўплиги.

8. Солиқлар бўйича меъёрий ҳужжатларда берилган айрим тушунчаларнинг аниқмасли, юзага келаётган ҳолатларга тўлиқ жавоб бера олмаслиги.

9. Солиқ тўловчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ муаммолар.

10. Солиқлар ва бюджетдан ташқари фондларга ажратмаларни ундириш билан боғлиқ муаммолар.

11. Солиқлар ва бошқа иқтисодий ҳамда маъмурий механизмлар орқали миллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун тегишли шарт шароитларни яратмасдан туриб протекционизм сиёсатининг олиб борилиши айрим салбий оқибатларга, шу жумладан, божхонада солиқлар ва божхона тўловларнинг бюджетга катта миқдорда тўланмаётганлиги ҳолатлари мавжудлиги.

12. Оммавий солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва солиқ маданиятини шакллантириш муаммолари бошқалар.

Мамлакатимизда юритилган иқтисодий, жумладан солиқ сиёсати асосан макроиқтисодий барқарорликни сақлашга қаратилди. Аммо бозор муносабатларига ўтишнинг ҳозирги босқичида солиқ сиёсатини фақат

макроиқтисодий сиёсатга боғлаш эмас, балки тадбиркорликни қўллаб қувватлашга қаратилмоғи даркор. Зеро, пастки бўғинларда молиявий барқарорликнинг тикланиши макроиқтисодий барқарорликни сунъий (маъмурий) йўл билан эмас, балки мустақкам иқтисодий асосда бўлишини таъминлайди. Охирги вақтларда чиқарилган фармонлар ва қарорлар бу борада муҳим силжишлар юз бериши учун қонуний асос яратди. Навбатдаги вазифа уларнинг амалда ишлаши ва кутилган натижани бериши учун иқтисодий имконият ва механизмларни яратишдир.

Шундай қилиб, республикада солиқлар воситасидаги иқтисодиётга таъсир этишни ташкил этишнинг, шу пайтга қадар юритиб келинаётган солиқ сиёсатини юритишнинг хусусиятлари ва бу борадаги муаммоларни аниқладик, иқтисодий ривожланишга эришиш талаблари нуқтаъи назаридан уларни ўзгартириш заруратини асосладик ва бу ўзгартириш объектларини белгиладик

Солиқ солиш соҳасидаги давлат бошқарувининг самарадорлиги кўп жihatдан давлат аппаратининг турли бўғинлари фаолиятидаги мувофиқлаштирилганликка боғлиқ. Ваколат Хар бир органнинг ўзига хос ролини белгилайди ва бир вақтнинг ўзида, унинг бошқа органлар фаолияти билан мувофиқлашувини таъминлайди. Давлатнинг асосий вазифаларидан бирининг Хал этилиши, масалан, бюджетни тўлдириш, солиқ тўловчиларнинг иқтисодий ва юридик Хатти-Харакатларига таъсир этишнинг у ёки бу дастагига эга бўлган барча давлат Хокимияти органлари фаолиятининг мувофиқлаштирувисиз амалга ошмайди.

Асосий иқтисодий Хуқуқлар ва солиқ тўловчиларнинг эркинлигини таъминлаш қонун чиқарувчи ва ижро этувчи Хокимиятнинг доимий назорати остида туради. Президент томонидан уларнинг фаолиятига нисбатан билдириладиган асосий талаблар бевосита солиқ соҳасидаги ишларнинг умумий аҳволи, уни бошқариш, хўжалик юритувчи субъектларнинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва бошқалар билан белгиланади. Давлат Солиқ кўмитаси ва бошқа солиқлар бўйича бевосита Хамда билвосита ваколатга эга бўлган органлар ишини мувофиқлаштирган Холда Хокимиятнинг ушбу соҳалари солиқ солиш билан боғлиқ хуқуқларни таъминлаш учун юқори даражали жавобгарликни ўз зиммасига олади хамда уларнинг манфаатлари йўлида муаммоли вазиятларни олдини олиш мақсадида ўзаро Хамкорликнинг барча жihatларини мукамал тартибга солади.

Қонун чиқарувчи орган (Олий Мажлис) Конституциянинг 78-моддаси 8-банди ва «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги қонуннинг 4-моддасига асосан Хукуматнинг тақдимига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилайди. Давлат Солиқ кўмитасининг ваколатига кирувчи масалалар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиётини умумлаштириш асосида солиқ қонунчилигини такомиллаштиришга доир таклифларни ишлаб чиқиш ва уларни Хукуматга киритиш Хуқуқи, унинг Олий Мажлис билан ўзаро муносабатлари Хукумат иштироки билан қурилишига яққол мисол бўла олади. Маълумки, Вазирлар Маҳкамаси Давлат Солиқ

қўмитасига нисбатан ваколатлари бўйича рахбар орган хисобланади. Солиқ қонунчилигини қўллаш амалиётини доимий равишда умумлаштириш, давлат ҳокимияти ва бошқарувининг юқори органларини мазкур соҳанинг хусусиятли жараёнлари ҳақида мунтазам хабардор қилиб бориши лозим.

Солиқ органлари ва маҳаллий ҳокимият органлари ўртасида юзага келадиган муносабатларга нисбатан ўзаро ҳамкорлик мамлакатда олиб бориладиган ягона солиқ сиёсатини юритиш, солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган бошқа мажбурий тўловларнинг ҳудудлар бюджетига келиб тушишини таъминлаш бўйича вазифаларнинг бажарилиши натижаларини таҳлил қилишда иштироки орқали намоён бўлади.

Шу ўринда, маҳаллий ҳокимият органларининг солиқлар бўйича ваколатларига қисқача тўхталиб ўтиш ўринлидир. Маҳаллий ҳокимият органлари мамлакатимиз солиқ қонунчилигига мувофиқ бир қанча ваколатларга эга бўлиб, уларнинг ўз ҳудудида жойлашган солиқ тўловчиларга маҳаллий солиқлар ва йиғимлар бўйича қўшимча солиқ имтиёзларини, шунингдек, солиқ ставкалари миқдорини Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйилган энг юқори ставкалар доирасида белгилаш каби ваколатларини санаб ўтишимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, давлат солиқ бошқаруви давлатнинг махсус ваколатли органлари томонидан амалга оширилади. Солиқлар бўйича ҳар бир ҳокимият органи махсус ваколатларга эга бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз фаолиятларини самарали олиб боришда улардан фойдаланади. Бунда, ваколатли органлар сифатида, барча ҳокимият органлари, жумладан, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари биргаликда фаолият кўрсатади.

Давлат солиқ бошқарувида этакчилик Давлат Солиқ қўмитасига берилган бўлиб, унинг қуйи бўлимлари нисбатан мустақил бўлсада, иерархияли бўйсиниш тартиботида фаолият юритади. Давлат солиқ сиёсатини амалга оширишнинг марказий субъекти - Ўзбекистон солиқ хизмати солиқ қонунчилигининг бажарилишини таъминлайдиган органлар тизимидан ташкил топган.

4. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни

Солиқ механизмидаги ўзгаришлар ялпи талаб ва ялпи таклифнинг ўзгаришига таъсир қилиши билан биргаликда, инвестициялар ўзгаришига ҳам таъсир этади. Бундай олиб қараганда солиқлар ва инвестициялар ўртасида узвий алоқадорлик мавжуд. Солиқлар воситасида янгидан яратилган қийматнинг давлат ва солиқ тўловчилар ўртасида тақсимланиши солиқлар ва инвестициялар ўртасидаги алоқадорликни таъминлайди. Солиқлар бўйича енгилликлар берилиши кўп жиҳатдан солиқ тўловчиларни ишлаб чиқаришга рағбатини кучайтиради, уларда ишлаб чиқаришни кенгайтириш, янги техника ва технологияларни жорий қилиш мойиллигини кучайтиради. Ўз навбатида солиқлар воситасида инвестицияларнинг рағбатлантирилиши келажакда давлат бюджетига ундириладиган солиқ базасини кенгайтиришига хизмат қилади.

Масалан, бу ҳолатни биргина мисол билан изоҳлашимиз мумкин. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Бозорни истеъмол товарлари билан тўлдиришни рағбатлантириш ҳамда ишлаб чиқарувчилар ва савдо ташкилотларининг ўзаро муносабатларини такомиллаштириш чора-тадбирлари ўғрисида»ги 2002 йил 13 ноябрдаги 390-сон Қарорига мувофиқ юқори сифатли, рақобатбардошли истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кўпайтиришни ва уларнинг ассортиментный кенгайтиришни рағбатлантириш, ички истеъмол бозорини улар билан юқори даражада тўлдириш мақсадида 2003 йилдан 2008 йилга қадар юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи, кичик корхоналар ва микрофирмалар учун ягона солиқ, айрим турдаги товарларга нисбатан белгиланган аксиз солиғи, ер солиғи бўйича бир қатор имтиёзлар белгиланганки, ушбу имтиёзлар воситасида корхоналарнинг инвестиция маблағлари кенгайтирилишига эришиши асосий мақсад қилиб қўйилган. Ушбу қайд этилган имтиёзларнинг энг хусусиятли томони шундан иборатки, имтиёзлар берилиши муносабати билан бўшайдиган маблағлар корхоналар томонидан фақат ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш, ишлаб чиқарилаётган истеъмол товарларининг ассортиментини кенгайтириш ва рақобатбардошлилигини ошириш билан боғлиқ тадбирларгагина сарфланиши мумкин еки бошқача қилиб айтганда бўшайдиган маблағлар юқоридаги тадбирларгагина инвестиция қилиниши мумкин. Акс ҳолда, яъни бўшайдиган маблағлардан бошқа мақсадларда фойдаланилган ҳолларда ушбу маблағлар, амалдаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган жарималарни ҳисобга олган ҳолда тўлиқ ҳажмда бюджетга ундирилади.

Солиқлар билан инвестициялар ўртасидаги боғлиқликни ёритар эканмиз, шуни алоҳида қайд этишимиз лозимки, инвестицияларнинг ўсиши ҳам ўз навбатида солиққа тортиладиган базанинг ошишига олиб келади. Юқоридаги мисолимизга қайтадиган бўлсак, малакатимиз солиқ тизимида амал қилаётган ушбу имтиёзлар инвестицияларни ўсишига олиб келиши билан биргаликда келажакда солиқ базасини ҳам кенгайтиришига хизмат қилади.

Солиқлар воситасида янгидан яратилган қиймат кўпроқ миқдорда давлат томонидан ўзлаштирилса корхоналарнинг ишлаб чиқаришни кенгайтириш имкониятларини чеклайди. «Пекин бунда шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, бунинг ҳам айрим ижобий жиҳатлари мавжуд. Маълумки, давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири норентабел соҳаларга инвестиция киритишдан иборат. Ишлаб чиқарувчиларга қанчалик имтиёзлар берилган билан уларда норентабел соҳаларни инвестиция қилишга мойилликни кучайтирмайди. Чунки, уларнинг бундай фаолияти уларга келажакда фойда бермайди. Ана шунинг учун давлат солиқлар ҳисобига шакллантирилган маблағлар ҳисобидан ана шундай соҳаларга инвестиция киритишини ҳам қайсидир маънода солиқлар ва инвестициялар ўртасидаги алоқадорликнинг бир кўриниши сифатида изоҳлаш мумкин.

Мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ сиёсати инвестицияларни жалб қилишга ва шу орқали солиққа тортиладиган базанинг кенгайтиришига, истеъмол товарларини кўпайтиришига хизмат қилади. Солиқлар воситасида

инвестицияларни кенг жалб қилиш мумкин, лекин инвесторлар кўпроқ рентабелли соҳаларга маблағ йўналтирадилар, уларнинг норентабел соҳаларга инвестицияларни сарфлаш мойиллиги кам. Давлат эса солиқлар воситасида инвестицияларни норентабел соҳаларни ривожлантиришга йўналтириши ҳар бир даврда ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради.

Назорат учун саволлар

1. Солиқ сиёсатининг моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Солиқ сиёсатининг қандай шакллари мавжуд, уларни изоҳлаб беринг.
3. Солиқ концепсияси нима?
4. Солиқ сиёсати таснифи деганда нимани тушунаси?
5. Солиқ сиёсати стратегияси деганда нимани тушунаси?
6. Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлаб беринг.
7. Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ органларининг роли?
8. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак” деб номланган китоби.- Т.:Ўзбекистон. 2017 йил.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси.7 феврал 2017 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017 йил 15 август, Ф-5024-сон.
4. 2016-йил 27-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2017-йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-417-сонли Қонуни.
5. 2016-йил 29-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-418-сонли Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий

мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сон Фармони.

7. "Френч сорпорате тахес (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
8. "Индивидуал инсومه тах ратес табле". *КПМГ. 2013.* Ретриевед 2013-07-10.
9. "Френч ВАТ синсе 2014 (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
10. Шамсутдинов Ф., Шамсутдинова Ш. Чет мамлакатлар солиқ тизими. (дарслик) –Т.: “Иқтисод-молия», 2010 йил.- 540 бет.
11. Вахобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Т.: Шарқ. 2009. - 448 б.
12. Тютюрюков Н.Н. Налоговые системы зарубежных стран: учеб. – М.: Дашков и К, 2010. – 176 с.
13. Ўрмонов Ж.Ж. Хорижий мамлакатлар солиқ тизими. Ўқув қўлланма. Т.: Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қумитаси. Солиқ академияси, 2007.- 202 б.
14. Азизов О.М. «Хорижий давлатлар солиқ тизими» (ўқув қўлланма)- Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси, 2005 йил.- 150 бет.

2-мавзу. Иқтисодиёт тармоқларида солиқ юкини оптимал тақсимлаш ва солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ва уларни камайтириш муаммолари (4 соат)

Режа

1. Солиқ юки ва уни аниқлаш тартиби.
2. Иқтисодий таклиф назарияси.
3. Солиқ юкининг ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсири
4. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.
5. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддати ва тартиби. Солиқ қарзининг вужудга келиш сабаблари ва уларни олдини олиш бўйича чоралар.
6. Солиқ мажбуриятларини бажарилиши устидан Давлат солиқ хизмати органларининг назорати.
7. Солиқларни ундиришда Давлат солиқ хизмати органларининг банк муассасалари ва бошқа органлар билан ҳамкорлиги.

Калит сўзлар: Солиқ ҳуқуқбузарлиги, Маъмурий ҳуқуқбузарлик, Маъмурий жазо, Солиқ қарзи, Пеня.

1. Солиқ юки ва уни аниқлаш тартиби.

Солиқ тушумларининг даражаси нафақат ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирида юзага келади, балки солиқ тизимидан самарали фойдаланишга ва унинг ўз вазифаларини қай даражада бажаришига ҳам боғлиқ бўлади. Бу функцияларнинг таъсири ҳақида хўжалик субъектларидаги солиқ юки орқали мулохаза қилиш мумкин.

Хўжалик субъектларига солиқ юки давлат солиқ сиёсатининг натижаси бўлиб, ҳар қандай солиқ тизимининг сифат таснифини кўрсатади. Шу билан бир қаторда, олинаётган солиқлар даражаси, бир томондан, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги, бошқа томондан эса давлатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжи миқдори билан белгиланади. Шу сабабли солиқ юкининг оғирлигини камайтириш, биринчи навбатда, давлат харажатларини қисқартириш ва ижтимоий хизматларнинг тўловлилик даражасига боғлиқ бўлади.

Солиқ юки, кўпчилик ўйлаганидек, тўғри маънодаги оғирлик ўлчови эмас. У кўчма маънодаги оғирлик ўлчовидир. Солиқ юки нисбатнинг ифодаси бўлганлиги учун коэффициентда ёки фоизда ифодаланиши мумкин. Амалиётда солиқ юкининг оғирлигини фоизда акс эттириш қабул қилинган.

Солиқ юки - солиқ тўловчининг муайян вақт оралиғида тўлаган солиқлари йиғиндисини ифодалайди. Бунда солиқ тўловчиларнинг тўлайдиган барча солиқлар ва солиқсиз мажбурий тўловларининг йиғиндисини ифодаланади. Солиқ юкининг аниқ солиқ тўловчилар зиммасига қанча тўғри келганлигини аниқлаш анча мураккаб жараён ҳисобланади. Бироқ тўғри солиқларда солиқ оғирлиги айнан солиқни бюджетга ҳисоблаб ўтказувчи солиқ тўловчилар зиммасига тушса, эгри солиқларда эса солиқ юки солиқни тўловчилар эмас, балки товар (иш, хизмат) ларни истеъмол қилувчилар зиммасига тушади. Муайян турдаги юридик ва жисмоний шахслар бўйича солиқ юкининг бир йилда бюджетга тўланган барча мажбурий тўловлар йиғиндиси билан аниқлаш мумкин. Солиқ юкининг даражаси ўз навбатида мамлакатнинг иқтисодий кудратига, инфляция даражасига, давлатнинг ваколатли функцияларни қўллашига, қолаверса бозор муносабатларининг ривожланишини ва ижтимоий ҳаракат доирасига бевосита боғлиқ бўлади.

Айрим мутахассислар солиқ тизимининг самарадорлигини ЯИМда солиқларнинг ҳиссаси билан боғлайдилар. Бошқа бир гуруҳдаги мутахассислар эса солиқ юкини тўловларнинг барчасини бирлаштириш йўли билан ҳисоблашни тавсия этадилар.

Жамият аъзоларига солиқ юкининг тақсимланиш даражасини тавсифлаб айтиш мумкинки, ишлаб чиқаришдаги аксарият солиқлар, хусусан, эгри солиқлар товар таннархи таркибига киритилади ва пировард натижада

истеъмолчи зиммасига тушади. Аҳолининг солиқ юкини, жон бошига солиқ салоҳиятини олинадиган ўртача бошига даромадга нисбатан аниқлаш мумкин.

Солиқ юкини аниқлашда абсолют ва нисбий солиқ юкини фарқлаш лозим. Абсолют солиқ юки - бу жами тўланган солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўлиб, бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга ўтказилади, яъни хўжалик юритувчи субъектлар солиқ мажбуриятларининг абсолют миқдоридир. Статистик ҳисоботларда бу кўрсаткичга ҳақиқатда солиқ тўловларининг бюджетга ўтказилганини ва бюджетдан ташқари фондларга ўтказилган мажбурий суғурта бадалларини, шунингдек, бу тўловлар бўйича боқимандалик киритилади.

Бироқ, абсолют солиқ юки солиқ мажбуриятларининг зиддиятини ифодаламайди. Бу кўрсаткич солиқ тўловчилар миқдори билан тўлаш манбаларининг мослигини акс эттирмайди. Шу сабабли, нисбий солиқ юки кўрсаткичидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Нисбий солиқ юки деб унинг абсолют миқдорининг янгидан яратилган қийматга муносабати тушунилади, яъни солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳиссаси ҳамда янги яратилган қийматдаги боқимандалик ҳам бунга қўшилади.

Солиқ юкини ифодалашнинг бир қанча кўринишлари мавжуд: макродаражадаги солиқ юки, мезодаражадаги солиқ юки ва микродаражадаги солиқ юки. Солиқ юки макродаражада ифодаланганда бутун мамлакат миқёсида ифодаланиб, асосий кўрсаткич сифатида муайян вақт оралиғида давлат бюджетига келиб тушган солиқлар йиғиндисини ана шу вақт оралиғида яратилган ЯИМ ёки МД га нисбати олинади. Мезодаражада ифодаланганда алоҳида олинган соҳа, тармоқ ёки секторга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланса. Микродаражада эса аниқ бир олинган субъектга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланади.

Солиқ тўловларини тўлаш манбаи бўлиб қўшилган қиймат ҳисобланади. Қўшилган қиймат - товар ва хизматлар қиймати бўлиб, оралиқ истеъмолга камайтиради, яъни кейинги ишлаб чиқариш нуқтаи-назаридан истеъмолга камайтиради. Солиқларни ундиришнинг турли усуллари бир мақсадни, яъни қўшилган қийматнинг бир қисмини олишни назарда тутаяди.

Шундай қилиб, тадбиркорлик фаолиятининг ривожланишида солиқ юкининг таъсирчанлиги шубҳасиздир. Унинг таъсири, умумий кўринишда, салбий ёки ижобий бўлиши мумкин. Солиқ юки оғирлашган пайтда тадбиркорлик фаолияти сусаяди ва ҳатто, умуман тўхтаб қолиши ҳам мумкин. Аксинча, солиқ юкининг нисбатан енгиллашуви тадбиркорлик фаолиятининг фаоллашувига олиб келади. Лекин солиқ юкини енгиллаштиришни тадбиркорликни ривожлантиришнинг яқка-ю ягона сабаби сифатида талқин

этиш мақсадга мувофиқ эмас. Ундан ташқари солиқ юкини енгиллаштириш ҳам ўзининг мантикий чегарасига эга бўлиб, бу чегара кўп жиҳатдан давлат бюджетидан қилиниши лозим бўлган харажатларнинг ҳажми билан боғлиқдир. Шу муносабат билан ҳозирча бизнинг назаримизда Ўзбекистон шароитида тадбиркорлик фаолиятини янада фаоллаштириш учун солиқ юкини янада енгиллаштириш эмас, балки мавжуд таркиб топган солиқ юкини иқтисодиётнинг тармоқлари ўртасида қайта тақсимлашни долзарб масала сифатида қарамоқ лозим.

Республикамиз солиқ сиёсатини такомиллаштиришда хўжалик юритувчи субъектлар солиқ юкини камайтиришга аҳамият берилмоқда. Солиқ юкини аниқлашнинг турли мамлакатларда, шу жумладан, республикамизда ҳам ўзига хос усуллари мавжуд бўлиб, лекин солиқ юкини аниқлашнинг энг мақбул усуллари ишлаб чиқиш ва амалиётга қўллаш долзарб муаммолигича қолмоқда.

Маълумки, солиқ юки ҳам ишлаб чиқарувчилар, ҳам истеъмолчилар зиммасига тушади. Бироқ йўқотиш ҳажми одатда бир хил бўлмайди. Солиқ юкининг хусусияти бозор талаби ва бозор таклифининг эгилувчанлигига боғлиқ бўлади.

Ортиқча солиқ юки жамиятнинг солиққа тортиладиган товарни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишни уларнинг мақбул даражасидан қисқартириш оқибатида кўрган зарари ҳажмидир. Бу қоидадан келиб чиқадиган хулоса шуки, давлат иқтисодиётни ҳаддан ташқари катга солиқлар билан қийнаб қўймаслик учун ўзининг қайта тақсимлаш сиёсатини ҳақиқий "зарур минимум" билан чеклаши лозим. Нега деганда, даромадларни қайта тақсимлаш, биз аниқлаганимиздек, жамият учун муайян йўқотишларга сабаб бўлади.

Республикамиз солиқ сиёсатида маҳсулот ишлаб чиқарувчи соҳалар ва жисмоний шахслар учун солиқ оғирлигини тобора камайтириб бориш тадбирлари кўрилмоқда. Президентимиз Ислам Каримовнинг йил яқунларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишларида сўзлаган нутқларида таъкидланганидек, йилдан-йилга, аввало ишлаб чиқариш тармоқлари ва корхоналаримиз бўйнига тушаётган солиқ оғирлиги тобора камайиб бормоқда. Масалан, 2015 йилда ялпи ички маҳсулотга нисбатан давлат бюджетига ундирилган солиқ улуши 20 фоизгача қисқарди. Кўпгина хорижий давлатларда бу кўрсаткич ҳозир ўртача 30-33 фоизни ташкил этади. Энг муҳими, солиқ оюкини бундан буён ҳам камайтириш сиёсатини юргизиш, солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини ошириб бориш, айниқса, табиий ва минерал хом ашёлардан фойдаланиш борасида корхоналар фаолиятига таъсир доирасини кучайтириш лозим.

Солиқ юкини камайтириш иқтисодиётимизда юридик шахсларнинг ўз ихтиёрида қоладиган даромадларини кўпайтириш ва шу орқали ишлаб чиқаришни кенгайтириш, кредиторлик қарзларини камайтириш ва ниҳоят, боқимандалар бўлмаслигига олиб келади. Бу эса солиқларнинг иқтисодиётга таъсирини янада кучайтиради, тадбиркорликнинг эркин ривожланишига шароит яратади.

Кўпчилик ҳолларда солиқ юки икки хил тарзда (усулда) ҳисобланади. Биринчи ҳолда солиқ юкини ҳисоблашда фақат солиқларнинг соф миқдори инобатга олинади. Иккинчи ҳолда эса солиқларнинг таркибига бошқа ижтимоий ажратмалар ёки бошқа мақсадли фондларга ажратмалар ҳам қўшиб ҳисобланади. Буларнинг ҳар иккаласи солиқ юкини аниқлашдаги нисбатнинг (қасрнинг) суратини ташкил этган ҳолда, унинг махражи эса иккала ҳолда ҳам бир кўрсаткичга – ЯИМнинг миқдорига тенг бўлиши керак.

2. Иқтисодий таклиф назарияси.

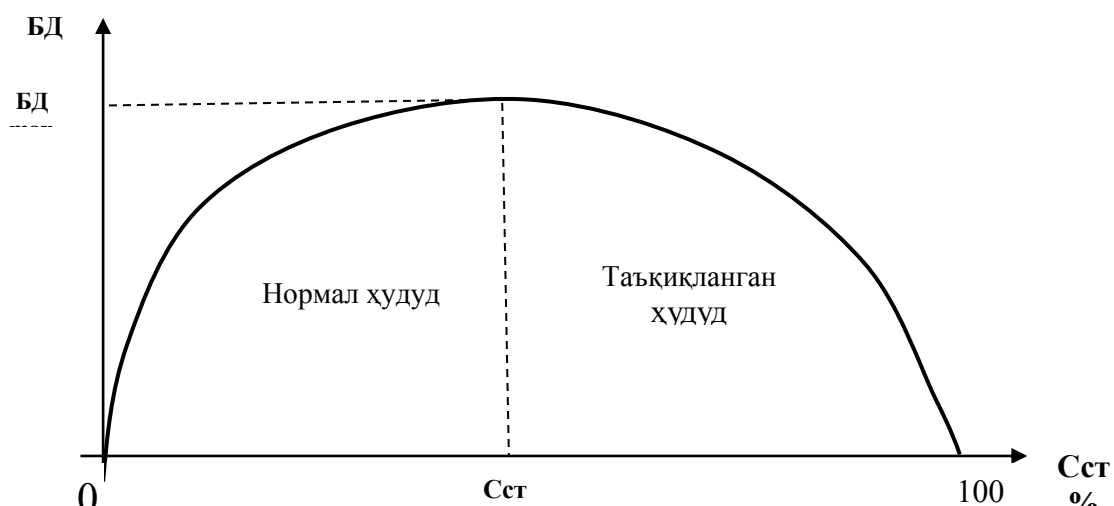
Жаҳон иқтисодий тараққиётида ўзининг муайян ўрнига эга бўлган таклиф иқтисодиёти назарияси бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Таклиф иқтисодиёти назарияси солиқларни камайтириш ва корпорацияларга солиқ имтиёзларини беришни назарда тутди. Ушбу назарияга кўра юқори солиқ ставкалари тадбиркорлик қизиқишини камайтиради ва инвестиция сиёсати, ишлаб чиқаришни янгилаш ва кенгайтиришни чеклаб қўяди. Бу назариянинг асосий ғояларидан бири давлат харажатларини камаййтиришдир. Уларнинг шиорларидан бири тартибловчи куч - бу бозорнинг ўзидир, давлат бошқаруви ва юқори солиқлар фақатгина уни нормал амал қилишига халақит беради.

Солиқ ставкалари шкалаларини шаклланиш даражаси бўйича умумий қонун бор. Кенг солиққа тортиладиган базага нисбатан камроқ солиққа тортиш ставкасини қўллаш, етарли даражада кам бўлган солиқ базасига нисбатан эса бунинг тескариси, алоҳида солиқ турларини юқори ставкада қўллаш керак. Кўриниб турибдики юқори ва паст солиқ ставкалари хўжалик фаолиятига ва тадбиркорларни иш фаоллигига ҳар хил таъсир кўрсатади.

А.Смитнинг фикрича солиқ юкини камайтирилиши натижасида давлат кўпроқ ютади, яъни солиқдан озод бўлган суммадан ортиқча даромад олиш мумкин ва натижада олинган даромад солиққа тортиш учун қўшимча солиққа тортиш объекти бўлади. Шу билан бирга солиқ тўловчилар солиқ суммасини ўз хоҳишлари ва енгиллик билан бюджетга ўтказиб беришади. Бу эса давлатни ортиқча харажатлардан, яъни солиқларни ундириш, солиқ бўйича жинойтларни топиш ва унга нисбатан жазоларни қўллаш харажатларини камайтиради. А.Смитнинг бу ғоялари унинг давомчиларига эмас, балки кейинги иқтисодчи олимлар учун аксиома бўлиб қолди.

1980 йилларда иқтисодий таклиф назариясини ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган олимлар М.Бернсон, Г.Стайн ва А.Лафферлардир. Бу олимлар солиқ ставкаларини пасайтириш орқали солиқни прогрессивлигини камайтиришга эришиш, бу эса корхоналарни келажакда инвестиция қилишлари учун жамғарма манбаларини кўпайишига олиб келади деб ҳисоблашган.

А.Лаффер прогрессив солиқ ставкаси ва бюджет даромадларини парабола кўринишидаги эгри чизик билан ифодалади ва у куйидаги фикрга келди: солиқ ставкасини пастлиги хусусий секторнинг инвестиция фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади. Кўплаб иқтисодчилар солиқ тўловчиларнинг даромадини бюджетга олишнинг чегараси борлиги ва солиқ оғирлигини кўпайтириб юбормаслик ҳақида ёзиб ўтганлар. Давлат миллий ишлаб чиқаришни ўсиши ёки пасайишига солиқ ставкаларини ўзгартириш ва бюджет харажатлари орқали таъсир кўрсатади.

А.Лаффер эгри чизиғи.

Бунда:

БД – бюджет даромадлари;

Сст – солиқ ставкаси (0 дан 100 фоизгача);

БДмакс – бюджетга тушумларнинг мумкин бўлган максимал даражаси;

Сст* - бюджет даромадларининг энг юқори даражасини таъминайдиган оптимал солиқ ставкаси.

А.Лаффернинг ҳисобига кўра солиқларни камайтириш натижасида иқтисодиётнинг ўсиши ва давлат даромадларининг ўсишини исботлаб берган. Бу тарихда Лаффер эгри чизиғи деб аталади. Солиқ ставкаси маълум даражага етиши солиқ тушумларини кўпайтиради, унинг янада оширилиши аксинча солиқ тушумларини камайтиради. Иқтисодий субъектларнинг солиқ ставкасининг динамикасига таъсири бир ондаёқ сезилмайди, балки қандайдир вақт ўтгандан сўнг сезилади. Лаффер эгри чизиғи давлат даромадларининг ўсиши солиқ ставкаларининг камайишига объектив боғлиқ эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Бу эгри чизикда ётувчи фундаментал ғоя шундаки, солиқ ставкасининг чегараси қанча юқори бўлса, индивидларни солиқни тўлашдан четлашлари шунча кўп бўлади. Чунки одамлар солиқ тўлаш учун ишламайдилар. Соф фойда, яъни даромадлардан солиқларни айириб ташлаган сумма индивидларни ишляптими ёки йўқлигини кўрсатади. Агар тадбиркор ўзининг ишлаб чиқариш фаолиятидан даромад олиш келажагига ишонмаса, яъни уни даромадлари юқори прогрессив ставкали солиқлар билан олиб қўйиладиган бўлса, тадбиркор бозорда нормал фаолият кўрсатмай қўяди. Даромаднинг кўп қисми солиқлар орқали тортиб олиб қўйиладиган бўлса, тадбиркорни ишлаб чиқаришни кенгайтиришга, янгилашга ва янги ишлаб чиқаришга инвестиция қилишга қизиқиши йўқолади.

Солиқ ставкасининг ўсиши фақатгина маълум даражага етгунича бюджетга тушадиган даромадларни ўсишига олиб келади, кейин бу ўсиш секинлашади ва яна ошган сари бюджет даромадлари унинг ошишига нисбатан тезроқ камаяди. Шундай қилиб солиқ ставкаси маълум даражага етганидан тадбиркорлик ташаббуси ўлади, ишлаб чиқаришни кенгайтиришга бўлган рағбат камаяди, солиққа тортиладиган даромадлар камаяди, натижада солиқ тўловчиларнинг бир қисми иқтисодиётни “қонуний” сектордан “яширин” секторига ўтади. Лаффер назариясига кўра иқтисодиётнинг ривожланиши солиқ юкини ошишига тўғри пропорционалдир, яъни солиқлар ошиши билан яширин иқтисодиёт кўпаяди, натижада олинган даромадларнинг кўп қисми декларацияда кўрсатилмайди. Бунга аксинча, солиқларни камайтирилиши иқтисодиётни ривожлантиришга рағбат беради. Бу эса давлат даромадларини солиқ ставкаси ва юкини кўпайиши ҳисобига эмас, балки солиққа тортиладиган базани кўпайиши ҳисобига ошади.

3. Солиқ юкининг ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсири

Солиқларнинг жорий қилиниши ва мавжуд солиқ тизимига ўзгаришлар киритилиши бевосита ёки билвосита ялпи талаб ва ялпи таклифга таъсир этади. Товар нархи қанча юқори бўлса, уни сотиб олишга тайёр харидорлар шунча кам ва уни ишлаб чиқарувчилар эса кўпроқ таклиф қиладилар. Бозор мувозанати талаб ва таклиф кесишган нуқтада тўхтади.

Талабнинг эгилувчанлиги харидорнинг таклиф қилинаётган товарни сотиш шартларига боғлиқ равишда (энг аввало, нархига қараб) сотиб олишга тайёрлиги даражасини кўрсатади. Харидорлар келишувга қанчалик кўп интилсалар, талаб шунчалик кам эгилувчан бўлади. Талаб эгилувчан бўлмаса, сотувчилар солиқ юкини харидорлар зиммасига осонгина ўтказиб юборадилар.

Талабнинг нарх эгилувчанлиги асосий омилларига қуйидагилар киради:

5) Ўрнини босувчи товарларнинг мавжуд бўлиши. Агар бозорда бир-бирининг ўрнини босувчи товарлар қанча кўп бўлса, талаб ҳам шунча эгилувчан бўлади: харидорда қиммат товарларнинг ўрнига арзонроғини сотиб олиш имконияти туғилади. Лекин бозорда бир-бирининг ўрнини босадиган неъматлар мавжуд бўлмаса, харидор белгилаб қўйилган нархга кўнишга мажбур бўлиб, бундай ҳолатда талаб эгилувчан бўлмайди.

б) Товарга кетган харажатларнинг харидор бюджетидаги улуши. Неъматлар қиймати харидор бюджетида қанчалик катта ўрин тутса, унга талабнинг эгилувчанлиги шунчалик юқори бўлади. Агар қаламнинг нархи 10 фоиз кўтарилса, унга талаб сезиларли даражада пасаймаслиги мумкин: қаламнинг нархи шу қадар кичикки, харидор бу товар нархи ошганини пайқамаслиги ҳам мумкин. Лекин автомобилнинг нархи 10 фоиз ошса (бошқа

тенг шартлар қаторида), талаб анча-мунча камайиб кетиши аниқ: нархнинг мутлак ўсиши харидорнинг "ҳамёни" учун ҳаддан зиёд катта бўлади.

7) Товарнинг фойдалилик даражаси. Кундалик эҳтиёж товарларига талаб одатда эгилувчан бўлмайди; зийнат буюмларига талаб эса эгилувчандир. Масалан, нон, гугурт, тузга талаб анъанавий эгилувчан саналмайди. Аксинча, қимматбаҳо, кўнгилочар ва шу каби бошқа буюмларга талаб бир мунча эгилувчан бўлади.

8) Вақт омили. Харид қилиш хусусидаги қарорга келиш учун муддат қанча кўп бўлса, талаб ҳам шу қадар эгилувчан тус олади. Харидорлар янги нархга мослашишлари учун вақт керак: уларнинг диди ва истеъмол технологияси аста-секин ўзгариб боради. Масалан, қимматлашган мол гўшти ўрнига маълум муддат мобайнида емиш сифатида балиқ ва паррандалардан фойдаланилади. Мана, бошқа мисол: 1970 йилларда Ғарб давлатларида нефть нархи кўтарилиши сабабли эски технологияларни энергияни тежайдиган янги технологияларга алмаштириш жараёни бир неча йил давом этди, оқибат-натижада нефть маҳсулотларига бўлган талаб кескин камайиб кетди.

Товарга талаб қанчалик кам эгилувчан бўлса солиқнинг катта қисми истеъмолчилар зиммасига тушади, чунки бозордаги нарх кескин кўтарилади. Бунинг аксича, харидорлар қимматлашган товарларни олишдан осонгина воз кечсалар нарх деярли кўтарилмайди ва зарарни сотувчиларнинг ўзлари қоплашга мажбурдирлар.

Таклифнинг эгилувчанлиги сотиш шароити ўзгарганда таклиф этилаётган товарларнинг миқдорини сотувчиларнинг кўпайтириш ёки камайитириш имкониятларини белгилаб беради. Сотувчилар келишувга қанчалик кўп интилсалар, бозор таклифи шунчалик кам эгилувчан бўлади. Таклиф эгилувчан бўлмаганида солиқ юқини маълум даражада ишлаб чиқарувчилар ўз зиммаларига олишга "рози" бўладилар.

Солиқ ставкаларини ўсиши давлат бюджети даромадларини оширишга қаратилганлиги билан у маълум муддатгача амал қилади. Давлат солиқ ставкаларини ўзгартириш орқали иқтисодиётга турлича таъсир кўрсатади. Лекин давлатнинг солиқ ставкаларини юқори ёки паст қилиб белгилаши натижасида ялпи талаб ва таклифнинг эгилувчанлигига қай даражада таъсир этиш муаммоси пайдо бўлади.

Таклиф эгилувчанлигининг асосий омили товар сотиш шароити ўзгаришига муносабат билдириш учун ишлаб чиқарувчи ихтиёрида мавжуд бўлган вақт миқдоридир. Иқтисодиётнинг тармоқлари ўртасида ресурсларни (ишчи кучи, ускуналар, хом ашё) қайта тақсимлаш маълум муддатни талаб этади. Бинобарин, тадбиркорлар ихтиёридаги вақт қанча кўп бўлса, улар ишлаб чиқаришнинг тузилишини ўзгарган бозор шароитига мослаштириш учун

шунчалик катта имкониятга эга бўладилар ҳамда таклифнинг эгилувчанлиги ҳам ортади.

Эгилувчан таклифли вазиятда билвосита солиқ жорий этилганда ишлаб чиқарувчилар маҳсулот тайёрлаш ҳажмини осонгина қисқартириб, шу ҳисобдан бозорда нархни кўтаришлари кўрсатилган. Бундай ҳолатда солиқ юкининг катта қисми харидор зиммасига ўтказилади. Аксинча, таклиф эгилувчан бўлмаганида ишлаб чиқарувчилар маҳсулот тайёрлаш ҳажмини кескин даражада қисқартира олмайдилар ва бозорда нарх деярли ўзгармайди. Бундай ҳолатда солиқ тўловларининг асосий қисмини тадбиркорларнинг ўзлари қоплайдилар. Шундай қилиб, солиқ нархнинг ўсиши орқали истеъмолчи зиммасига ўтиши мумкин. Солиқнинг истеъмолчи зиммасига ўтказилиши бозорнинг ўзига хос хусусиятларига, бозор талаби ва таклифига боғлиқдир. Агар товарга талаб барқарор бўлса, яъни кам эгилувчан вазиятларда солиқларни истеъмолчилар зиммасига маҳсулот баҳосини кўтариш йўли билан ўтказиши мумкин. Агарда талаб эгилувчан бўлса баҳони кўтаришга бўлган интилиш товар ҳажмининг, шунга тегишли равишда ишлаб чиқариш, фойда ва солиқ ҳажмларининг камайиб кетишига олиб келади. Талабнинг эгилувчанлиги солиққа тортишни тартибга солиб турувчи ва чеклайдиган омилдир.

4. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар”, 123-моддасида “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ягона солиқ тизими амал қилади. Солиқлар жорий қилишга фақат Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси ҳақли” – деб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 1-моддасига асосан Солиқ кодекси солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилаш, жорий этиш, ҳисоблаб чиқариш ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетига ва давлат мақсадли жамғармаларига тўлаш билан боғлиқ муносабатларни, шунингдек солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солади.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 2-моддасига асосан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Солиқ кодексидан ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборат. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар Солиқ кодекси билан белгиланади, ўзгартирилади ёки бекор қилинади. Солиқ солиш масалаларига дахлдор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ушбу Кодекс қоидаларига мувофиқ бўлиши керак. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ушбу Кодекснинг қоидаларига мувофиқ бўлмаган тақдирда, ушбу Кодекс қоидалари қўлланилади.

Солиқ кодексининг 22-моддасига асосан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммаси, шу жумладан Солиқ кодексда белгиланган муддатида тўланмаган молиявий санкциялар **Солиқ қарзи** деб эътироф этилади.

Солиқ кодексининг 32-моддага мувофиқ солиқ тўловчилар ўз солиқ мажбуриятларини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда бажариши шарт.

Солиқ кодексининг 34-моддага асосан солиқ мажбуриятини бажариш учун солиқ тўловчи:

- ❖ солиқ кодексда белгиланган ҳолларда давлат солиқ хизмати органларида ҳисобга туриши;
- ❖ солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни аниқлаши ҳамда уларнинг ҳисобини юритиши;
- ❖ молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиши ҳамда уни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиши;
- ❖ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаши шарт.

Солиқ қарзлари вужудга келиш омиллари:

ўзаро молиявий - хўжалик муносабатда бўлган хўжалик субъектлари томонидан тўлов интизомига риоя қилмаслик ва бунинг оқибатида дебиторлик, кредиторлик қарзларини ошиб кетиши;

молиявий - хўжалик фаолиятни режалаштиришда ва режалаштирилган фаолиятни нотўғри бошқариш;

хўжалик субъектнинг маҳсулотига (бажарилган иш ва хизматларга) истеъмол талабининг кескин ўзгариши;

ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг (бажарилган иш ва хизматларнинг) сифати буюртмачини ёки бозорни талабига жавоб бермаслиги;

солиқ тўловчи томонидан бюджет олдида солиқ қарзини вужудга келишининг энг асосий сабабларидан бири - корхонанинг молиявий ҳолатининг барқарор эмаслиги, шу жумладан дебиторлик ва кредиторлик қарзларини ошиб боришидир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги солиқ қарздорлиги турлари:

1. Жорий солиқ қарздорлиги - хўжалик юритувчи субъектлари томонидан Солиқ кодексда белгиланган муддатларда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланмаслиги натижасида вужудга келади.

2. Тўлов муддати ўзайтирилган солиқ қарздорлиги -

3. Умидсиз қарздорлик - суд қарорига биноан мажбуриятларнинг тугатилиши, қарздорнинг банкротлиги, тугатилиши ёки вафот этиши оқибатида ёхуд даъво қилиш муддати ўтиши оқибатида узиш мумкин бўлмаган қарз.

Солиқ қарздорликларининг энг асосий сабабларидан бири бу солиқ тўловчиларнинг молиявий аҳволи танглашишидир.

Корхоналарнинг молиявий ҳолати ёмонлашувига эса юқори солиққа тортиш даражаси (солиқ юки) ҳам **бевосита**, ҳам **билвосита** таъсир қилади.

Юқори солиқ юкининг бевосита таъсири - Солиқ босими корхона учун кучли бўлса, солиқ харажатлари ошиб борса унинг айланма маблағлари қисқариб боради, ўзаро хўжалик операциялари бўйича тўловларда қарздорликлар юзага кела бошлайди.

Бу эса, ўз навбатида, корхона молиявий фаолиятини издан чиқариб юборади. Натижада тўловга қобиллик пасайиб, солиқларни тўлаш имконияти қисқаради ёки бутунлай йўқолади. Ана шу тариқа бюджет ҳамда мақсадли жамғармаларга тўловлар бўйича боқимандалар юзага келади.

Юқори солиқ юкининг билвосита таъсири - ўз иқтисодий фаолиятини амалга оширишида хом ашё ва материалларни сотиб ола туриб, корхона билвосита солиққа тортилади (хом ашё ва материаллар таркибидаги ҚҚС ва бошқа солиқларни тўлайди). Мабодо, хом ашё ва материаллар монопол сотувчидан харид қилинса, яъни сотиб олувчи корхонада танлаш имконияти бўлмаса, юқори ставкали солиқлар шароитида ушбу билвосита тўланган солиқлар корхонанинг молиявий фаолияти издан чиқишини тезлаштиради. Бу айниқса, ёқилғи, энергия ва табиий ресурслардан фойдаланувчи корхоналар фаолиятида яққол намоён бўлади.

Юқори ставкали солиқлар – айниқса 20 фоизли ҚҚС, жамланган ставкаси 3,5 фоиз бўлган оборотдан ажратмалар ва 25 фоизли ягона ижтимоий тўлов боқимандалар юзага келишининг асосий сабабларидан ҳисобланади, чунки бундай солиқлар юки корхонанинг етарли айланма маблағлар билан фаолият юритишига имкон бермайди.

Молиявий санкциялар – солиқларни ўз вақтида тўламаганлик ёки солиқ қонунчилиги ва бошқа нормаларни бузганлик учун пеня ва молиявий жарималарга дучор бўладиган хўжалик субъектлари кўпчиликни ташкил қилади.

Молиявий санкциялар эса улар зиммасига қўшимча юк бўлиб, оборот маблағларининг янада камайишига ва натижада боқиманда қарзларнинг пайдо бўлиши ва кўпайишига сабаб бўлмоқда.

Солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаш бўйича белгиланган муддатларнинг тиғизлиги, айрим солиқ турлари бўйича бўнак ва жорий тўловларнинг мавжудлиги корхона айланма маблағларининг бюджетга тез-тез олиб кўйилишига, корхона молиявий фаолиятига сезиларли ҳалақит беришига, корхонанинг пеня тўлашига, унинг бюджет ва бошқа корхоналар олдида кредиторлик қарзи юзага келишига ва охир оқибат корхона молиявий хўжалик фаолиятининг издан чиқиб, боқимандалар юзага келишига сабаб бўлади.

Бугунги кунда боқиманда қарздорликларнинг мавжудлиги ва улар миқдорининг ортиб боришига қуйидаги ҳолатларнинг мавжудлиги ҳам сабаб бўлмоқда:

- Бюджетдан қарздорлиги бўла туриб бошқа ҳисоб-варақлар орқали пул операцияларини амалга ошириш амалиётининг мавжудлиги;
- Хўжалик субъектлари томонидан белгиланган муддатларда бюджет ва бюджетдан ташқари давлат мақсадли жамғармаларига тўловларни амалга оширмасдан маблағларини бошқа мақсадларга йўналтириш;
- Солиқ органлари томонидан вақтида инкассо топшириқномаларини солиқ тўловчининг банкларидаги ҳисобрақамларига қўймаслик;

- Йирик солиқ тўловчилар томонидан банклардаги ҳисобрақамлари К-2 бўлганлиги муносабати билан, қошида шўъба корхоналари очиб асосий оборотини улар орқали амалга ошириш;
- Асосий ҳисобрақамидан ташқари бошқа банкларда иккиламчи ҳисобрақамлари очиб оборотини амалга ошириш;
- Банклар иштирокисиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш (товар айрибошлаш, қарзини учинчи шахс фойдасига кечиш) ҳолатлари ҳисобига содир этилиши;
- Солиқ ва тўловлар бўйича боқиманда қарздорликнинг юзага келишини бошқа сабаблари мавжуд.

Солиқ қарзини мажбурий ундиришнинг қўшимча чора-тадбирлари:

Ўзбекистон Республикаси хўжалик процессуал кодексининг 102-103-моддалари асосида Суд буйруғи бериш бўйича ариза киритилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 21 июнда 753-рақам билан рўйхатга олинган «Ҳисобварақларида хорижий валюта маблағлари бўлган хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги мажбуриятларини тўлаш тартиби»га мувофиқ хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобварақларида миллий валютада маблағлари бўлмаган ва ҳисобварақларида чет эл валютасида маблағлари бўлган пайтда Давлат солиқ хизмати органлари хўжалик юритувчи субъектларга хизмат кўрсатувчи банкларга бутун қарз суммасига инкассо топшириқномаларини қўяди.

Ваколатли банк давлат солиқ хизмати органининг тақдимномасини олиб, хўжалик юритувчи субъектнинг чет эл валютасидаги ҳисобварағини зарур маблағлар мавжудлигини билиш мақсадида таҳлил этиб, валюта маблағларини Ўзбекистон Республикаси валюта биржасида сотиш кундаги курс бўйича, бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмларда сотишни сўзсиз тартибда амалга оширади ва қарздор корхонанинг миллий валютадаги талаб қилиб олинган депозит ҳисобварағига сўмда ўтказилади. Бунда пул маблағларини ҳисобдан чиқариш Адлия вазирлигида 2012 йил 15 мартда 2342-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисобварақларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномага мувофиқ ўтказилади.

Солиқ органлари томонидан киритилган даъво аризаси суд томонидан ўз вақтида кўриб чиқилмаган, рад этилган, қисман қаноатлантирилган ёки қаноатлантирилмаган ҳолларда белгиланган тартибда юқори инстанция судларига апелляция ва кассация шикоятлари киритади.

Суд қарорларини ижро қилиш бўлимлари томонидан ижросиз қайтарилган ижро ҳужжатлари солиқ органлари томонидан уларнинг асослиги ўрганилиб, етарли асосга эга бўлмаган ҳолатлар бўйича қайта ижро учун юборади ва бу ҳақда тегишли суд органига тақдимнома юборади.

Солиқ кодексининг 66-моддасига асосан умидсиз солиқ қарзини ҳисобдан чиқариш бўйича қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳамда Ўзбекистон

Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири) талаблари асосида таҳлилларни амалга оширади.

Қонунда белгиланган муддатларда ижро қилинмаган суд ижро ҳужжатлари бўйича Адлия ва прокуратура органларига тақдимномалар киритади.

Юридик шахснинг солиқ мажбурияти қуйидаги ҳолларда тугатилади:

1) у тугатилганида;

2) у қўшиб олиш (қўшиб олинган юридик шахсга нисбатан), қўшиб юбориш, бўлиш ва ўзгартириш орқали қайта ташкил этилганидан кейин.

Давлат солиқ хизмати органи солиқ даври тугаганидан кейин беш йил ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаши ёки уларнинг ҳисобланган суммасини қайта кўриб чиқиши мумкин.

Солиқ тўловчи солиқ даври тугаганидан кейин беш йил ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ортиқча тўланган суммаларини ҳисобга олишни ёки қайтаришни талаб қилишга ҳақли.

Жисмоний шахснинг солиқ мажбурияти қуйидаги ҳолларда тугатилади:

1) вафот этиши билан;

2) вафот этган деб эълон қилиш тўғрисидаги суд қарори қонуний кучга кириши билан;

3) Суд томонидан бедарак йўқолган ёки муомилага лаёқатсиз деб топилганда.

Вафот этган жисмоний шахснинг жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини, қатъий белгиланган солиқни ва фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадалларини тўлаш бўйича қарзи умидсиз қарз деб эътироф этилади.

Вафот этган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг мерос қилинган мол-мулкни қабул қилган меросхўри (меросхўрлари) томонидан, мерос қилинган мол-мулкнинг қиймати доирасида ва меросдаги улушга мутаносиб равишда, мерос қабул қилиб олинган кундан эътиборан бир йилдан кечиктирмасдан бажарилади. Вафот этган жисмоний шахс тўлаши лозим бўлган пеня ва (ёки) жарималарни тўлаш мажбурияти меросхўрга (меросхўрларга) нисбатан татбиқ этилмайди.

Белгиланган тартибда бедарак йўқолган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг мол-мулки етарли бўлмаган (йўқ бўлган) тақдирда, унинг солиқ қарзининг кўрсатилган мол-мулк қийматидан ортиқ қисми **умидсиз қарз** деб эътироф этилади.

Суд томонидан бедарак йўқолган деб топилган жисмоний шахснинг солиқ қарзи қонун ҳужжатларига мувофиқ бедарак йўқолган шахснинг мол-мулкни бошқариш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан бедарак йўқолган шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг васийси томонидан муомалага лаёқатсиз шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Солиқ мажбуриятини бажариш учун солиқ тўловчи:

худудий Давлат солиқ инспекциясида ҳисобга туриши;

солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни аниқлаши ҳамда уларнинг ҳисобини юритиши;

молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиши ҳамда уни худудий Давлат солиқ инспекциясига тақдим этиши;

солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаши шарт.

Солиқ мажбуриятини бажариш бевосита солиқ тўловчи томонидан амалга оширилади, лекин истисно тариқасида Солиқ кодексига ва бошқа қонунларга мувофиқ солиқ мажбуриятини бажариш бошқа шахсга юклатилиши ҳам мумкин.

Юридик шахснинг алоҳида бўлинмалари бўйича солиқ мажбурияти мазкур алоҳида бўлинмалар томонидан, агар уларга алоҳида мол-мулк ажратилган бўлса ва улар мустақил балансга эга бўлса, мустақил равишда бажарилади.

Солиқ солинадиган мол-мулк ишончли бошқарувга топширилганда бошқарув муассиси бўлган солиқ тўловчининг солиқ мажбурияти, агар бу мажбурият унга бошқарув муассиси томонидан юклатилган бўлса, ишончли бошқарувчи томонидан бажарилиши мумкин.

Солиқ мажбурияти бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган тақдирда, солиқ тўловчига нисбатан Солиқ кодексда назарда тутилган тартибда унинг бажарилишини таъминлаш чоралари қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонунида Давлат солиқ хизмати органларига белгилаб берилган асосий вазифаларидан бири солиқларни ундириш ҳисобланади. Бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадларини шакллантиришда асосий манба ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида ундирилишини таъминлашда солиқ хизмати органларининг вазифалари ва мажбуриятлари ҳам ушбу қонун ва Солиқ кодексига ўз аксини топган.

Солиқ хизмати органларига биринчи навбатда, солиқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ҳажмда ва ўз вақтида бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўланишини назоратини амалга ошириш вазифаси юклатилган.

Шунингдек, солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ қарзи, шу жумладан қонунчиликда белгиланган тартибда қўлланилган жарима суммаларини қонун ҳужжатларига мувофиқ, солиқ органларининг инкассо топшириқномлари асосида банк муассасалари томонидан солиқ тўловчининг банк ҳисобварағидан сўзсиз тўланиши назорати ҳам солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича бажарилмаган мажбуриятлари бўлган солиқ тўловчи ўзининг банк ҳисобварағида пул маблағлари мавжуд бўлишидан қатъи назар, солиқлар ва бошқа мажбурий

тўловларни тўлаш муддатидан кечиктирмай уларни хизмат кўрсатаётган банкка тўлаш учун тўлов топшириқномасини тақдим этиши шарт.

Юридик шахслар, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар учун солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддати тугаганидан кейин **уч иш кунидан кечиктирмасдан** солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабнома юборилади.

Солиқ қарзи суммасини ўтказиш тўғрисидаги инкассо топшириқномалари солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддати тугаганидан кейин **уч иш кунидан кечиктирмай**, якка тартибдаги тадбиркорларга эса, **ўттиз кундан кечиктирмай** давлат солиқ хизмати органлари томонидан тақдим этилади.

Солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабнома юридик шахс, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан олинган кундан эътиборан **ўн кун ичида** солиқ қарзини узмаган тақдирда ва инкассо талабномаси орқали солиқ қарзи узилмай қолаверса, давлат солиқ хизмати органлари ундирувни белгиланган тартибда солиқ тўловчига унинг дебиторлари ўтказиши лозим бўлган суммаларга қаратади.

Юридик шахс, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича якка тартибдаги тадбиркорлар солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабномани олган кундан эътиборан **ўттиз кун ичида солиқ қарзини узмаган** тақдирда ва инкассо талабномаси ҳамда дебитор қарзи ҳисобидан мол-мулкка қаратиш учун, қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан кўп бўлган суммадаги солиқ қарзи узилмай қолса, давлат солиқ хизмати органлари ундирувни белгиланган тартибда солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратади.

Жисмоний шахс солиқ қарзини ўзиш тўғрисидаги талабномани олган кундан эътиборан **ўн кун ичида** уни бажармаган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари жисмоний шахсдан солиқ қарзини ундириш тўғрисидаги ариза билан белгиланган тартибда судга мурожаат қилади, солиқ қарзи суммаси мол-мулкка қаратиш учун қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан оз бўлган ҳоллар бундан мустасно.

Солиқларни ундиришда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг банк ва бошқа кредит муассасалари билан ҳамкорлиги талаб этилади, ўзаро ҳамкорликнинг асосий қисми солиқларни ундириш масалаларига тўғри келади.

Биринчидан, солиқ тўловчиларнинг ҳисобга олинишини ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни таъминлаш мақсадида банклар ва бошқа молия-кредит ташкилотлари хўжалик юритувчи субъектлар ҳудудий Давлат солиқ инспекциясида рўйхатга олинганликларини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этган тақдирдагина улар учун ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақлари очишлари мумкинлиги белгиланган.

Иккинчидан, фаолиятини тугатаётганда ёки бошқа сабабларга кўра банк муассасидаги асосий ҳисоб рақамини ёпиш учун хўжалик юритувчи субъектлар томонидан мурожаат қилинганда, бу субъектларнинг бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини бажарганликлари (яъни барча солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаганликлари ҳақидаги, Давлат бюджети олдида қарзи йўқлиги ҳақидаги маълумотнома) тўғрисида ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг хулосаси

тақдим этилган тақдирдагина уларнинг ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақларини ёпишларига рухсат берилади.

Учинчидан, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан муддатида тўланмаган солиқ ва жарималарни сўзсиз ундириш тўғрисидаги фармойишлари (инкассо топшириқлари) банк муассасалари томонидан, меҳнатга ҳақ тўлаш ва унга тенглаштирилган бошқа тўловларга мутаносиб равишда бажарилиши лозим.

Инкассо топшириқномаси – солиқ тўловчи юридик шахснинг бюджет ва мақсадли жамғармалардан бўлган қарздорлик суммасини Давлат солиқ хизмати органлари томонидан унинг банкдаги ҳисоб рақамидан сўзсиз ундириш ҳақидаги ҳужжат.

банк муассасалари солиқ қарзи мавжуд бўлган мижозларининг ҳисоб-китоб ёки бошқа ҳисобварағидан маблағларни ҳисобдан чиқариш операцияси амалга оширилган куни, мижознинг солиқлар ва мажбурий тўловлар ҳамда жарима суммаларини бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадига ўтказилади.

юридик шахсларнинг сўмдаги маблағлари етишмаган ва валюта ҳисобварағида маблағлари мавжуд бўлган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг тақдимномасига кўра мазкур валюта маблағларини бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмда сотув кунидаги Марказий банк томонидан белгиланган курс бўйича валюта биржасига сотиш ва маблағларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалардан бўлган солиқ қарзини сўндиришга йўналтирилади.

Солиқ тўловчи ҳисоб рақамларига (дебитор корхонаси ҳисоб рақамига) қўйилган тўлов ва инкассо топшириқномаси қуйидаги ҳолларда солиқ органлари томонидан ижросиз қайтарилади ёки ижроси маълум муддатга тўхтатилади:

а) бир вақтнинг ўзида, бир солиқ тўловчининг бир хил солиқ қарзига солиқ тўловчи томонидан тўлов топшириқномаси ҳам солиқ хизмати органи томонидан инкассо топшириқномаси қўйилганда, банк муассасасига иккинчи бўлиб ижрога келиб тушган тўлов ҳужжати;

б) бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар бўйича тўлов мажбуриятлари вақтинча ёки бутунлай олиб ташланганда (ваколатли органлар қарорлари асосида солиқ қарзини тўлашни кечиктириш, ҳисобдан чиқариш, солиқ ҳисоботи ёки аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи, солиқ текшируви натижасида солиқ суммаси камайтиришга ҳисобланганда);

в) дебитор корхонаси ҳисоб рақамига қўйилган инкассо топшириқномаси ижроси бўйича солиқ қарзи тўланганда (қисман тўланганда, шунга тенг қисми);

г) солиқ тўловчи томонидан дебитор корхона билан ўзаро ҳисоб-китоб қилинганда, солиқ тўловчининг ёзма мурожаати ва қарздорлик

қисқарганлигини тасдиқловчи солиштирма далолатнома тақдим этилгандан сўнг;

д) юридик манзили ўзгарганлиги муносабати билан янги рўйхатдан ўтган ДСИ томонидан солиқ тўловчининг банкдаги ҳисоб рақамига инкассо топшириқномалари қўйилиши муносабати билан олдинги рўйхатда турган ДСИ томонидан қўйилган инкассо топшириқномалари ижросиз қайтариб олинади;

е) қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бошқа ҳолларда.

Солиқ тўловчиларга солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ШХВ ларидан кўчирмалар тақдим этиш тартиби

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 23 августдаги «Давлат ва хўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ахборот-коммуникатсия технологияларидан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро ҳамкорлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 181-сонли қарорига асосан солиқ тўловчининг сўровига кўра бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармалар билан ўзаро ҳисоб-китоблар, яъни электрон шаклдаги ШХВлар ДСК томонидан жорий қилинган Интерактив хизматлар ёрдамида интернет тармоғи орқали тақдим этилади.

Солиқ қарзини тўлаш муддатларини кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имкони бериш, ҳисобдан чиқариш ҳамда пеня ҳисоблашни тўхтатиш

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, Банкротлик тўғрисидаги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари ҳамда Адлия вазирлигида 2005 йил 14 январда 1442-сон билан рўйхатга олинган «Бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига тўловлар бўйича қарзларни тўлаш муддатини кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, пеня ҳисоблашни тўхтатиш, шунингдек пеня ва жарима санкцияларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Низом ва бошқа қонун ҳужжатларига асосан амалга оширилади.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш ваколатли органлар қарори (суд қарори, Республика комиссиясининг йиғилиш баённомаси) асосида юқори солиқ органининг ёзма кўрсатмаси бўйича амалга оширилади. (Айрим солиқ тўловчиларга жорий қилинган соддалаштирилган солиқ солиш тизими бўйича бериладиган имтиёз бундан мустасно).

Солиқ тўловчи томонидан топширилган солиқ ҳисоботлари (аниқлаштирилган солиқ ҳисоботлари, маълумотномалар), ўтказилган солиқ

текшируви натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда қўлланилган пеня ва жарималар бўйича солиқ қарзи суммаларини ваколатли органлар қарорлари асосида ҳамда амалдаги қонунчилик асосида соддалаштирилган солиқ тизими жорий қилинган янги рўйхатдан ўтган микрофирма ва кичик корхоналарга берилган имтиёз асосида тўлаш муддатини узайтириш, бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш, ҳисобдан чиқариш ва пеня ҳисоблашни тўхтатиш – солиқ тўловчининг ШКсида «Тўлаш муддати кечиктирилган сумма» қаторида, муддати тугагандан сўнг, қайта тикланган сумма эса «Тўлаш муддати тикланган сумма» қаторида, шунингдек ҳисобдан чиқарилаётган солиқ қарзи эса «Ҳисобдан чиқарилган қарз» ва «Ҳисобдан чиқарилган пеня» қаторларида акс эттирилади.

Солиқ тўловчига солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш имкони берилган даврда шу солиқ бўйича тушган маблағлар солиқ тўловчининг жорий солиқ қарзи ҳисобига ўтказилади, агарда жорий солиқ қарзи мавжуд бўлмаса, Солиқ кодексининг 55-моддасига асосан муддатидан илгари тўланган суммалар сифатида қаралиб, солиқ тўловчининг розилиги билан (солиқ тўловчини хабардор қилган ҳолда), ШКда ушбу сумма миқдорида солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш имконини бериш муддати белгиланган тугаш санасидан олдин тўлов амалга оширилган кун билан тикланади.

Тўлаш муддати кечиктирилган даврда солиқ тўловчининг муддати кечиктирилган солиқ тури бўйича солиқ ҳисоботи ёки аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи асосида ортиқча тўланган сумма ҳосил бўлса, солиқ тўловчини хабардор қилган ҳолда, ортиқча тўланган сумма миқдорида тўлаш муддати кечиктирилган солиқ қарзи суммаси тикланиши натижасида ортиқча тўланган суммаси ва муддати кечиктирилган солиқ қарзи миқдори ушбу суммага камайтиради, бунда жорий ҳисобот даври учун ҳисобланган (ҳисобланадиган) солиқ ёки мажбурий тўловлар бўйича жорий солиқ қарзи ҳосил бўлишига йўл қўйилмайди.

“Қарз бўлишдан ўзингни асра – чунки, қарз кундузи таҳқирланиш, кечаси безовталанишга олиб келади” (Луқмони Ҳаким)

Назорат учун саволлар

1. Солиқ қарздорлик моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Солиқ сиёсатининг қандай шакллари мавжуд, уларни изоҳлаб беринг.
3. Солиқ концепсияси нима?
4. Солиқ сиёсати таснифи деганда нимани тушунасиз?
5. Солиқ сиёсати стратегияси деганда нимани тушунасиз?
6. Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлаб беринг.
7. Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ органларининг роли?
8. Инвестицион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ сиёсатининг ўрни?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак” деб номланган китоби.- Т.:Ўзбекистон. 2017 йил.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси.7 феврал 2017 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017 йил 15 август, Ф-5024-сон.
4. 2016-йил 27-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2017-йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-417-сонли Қонуни.
5. 2016-йил 29-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-418-сонли Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сон Фармони.
7. "Френч сорпорате тахес (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
8. "Индивидуал инсоме тах ратес табле". *КПМГ. 2013.* Ретриевед 2013-07-10.
9. "Френч ВАТ синсе 2014 (ин Френч)". *Френч говернмент. 2014.* Ретриевед2014-03-20.
10. Шамсутдинов Ф., Шамсутдинова Ш. Чет мамлакатлар солиқ тизими. (дарслик) –Т.: “Иқтисод-молия», 2010 йил.- 540 бет.
11. Вахобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Т.: Шарқ. 2009. - 448 б.
12. Тютюрюков Н.Н. Налоговые системы зарубежных стран: учеб. – М.: Дашков и К, 2010. – 176 с.

13. Ёрмонов Ж.Ж. Хорижий мамлакатлар солиқ тизими. Ўқув қўлланма. Т.: Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. Солиқ академияси, 2007.- 202 б.
14. Азизов О.М. «Хорижий давлатлар солиқ тизими» (ўқув қўлланма)- Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси, 2005 йил.- 150 бет.

3-мавзу. Мамлакат солиқ тизимида мавжуд муаммоларни бартараф этишда хорижий мамлакатлар ижобий тажрибасидан фойдаланиш йўналишлари (2 соат)

Режа:

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик
2. Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимининг ўзига хос жиҳатлари
3. Халқаро солиқ муносабатлари ва иккиёклама солиқ муносабатлари
4. Ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибалари.
5. Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари тажрибаси.

Калит сўзлар: халқаро ҳамкорлик, чет эллик жисмоний шахслар, икки ёклама солиққа тортиш, норезидент.

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонунига асосан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига ва халқаро шартномаларига мувофиқ тажриба алмашиш, солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилиш усуллариини ўрганиш ва жорий этиш, кадрларни ўқитиш мақсадида ҳамда бошқа масалалар бўйича хорижий давлатларнинг солиқ ва бошқа органлари билан алоқалар ўрнатиши мумкин.

Шу билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси билан солиқ муносабатларига доир халқаро шартномалар имзолаган давлатлар ўзаро икки ёклама солиққа тортишни олдини олишда ҳамкорлик қилади. Яъни Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва жисмоний шахсларининг чет давлатларда олган даромадлари ва ушбу даромадларидан тўлаган солиқлари жами даромадларини солиққа тортиш жараёнида ҳисобга олинади. Аммо шартномаларда белгиланган меъёрлардан ошган қисми қайта солиққа тортилиши белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 4-моддаси (Солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва халқаро шартномалар)га кўра агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

2. Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимининг ўзига хос жиҳатлари

Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимини кўп ўхшашлик жиҳатлари бор, лекин шунга қарамадан улар фарқ қилади, уларни қуйидаги турларга бўлишимиз мумкин:

- Америкача модел (АКС).
- Япония модели.
- Европа модели.
- Ностандарт моделлар.

Қуйидагиларни барча моделларнинг умумий белгилари сифатида кўрсатиш мумкин:

- ривожланган қонунчилик базаси, вужудга келадиган мунозара, вазифалар ва вазиятларни ҳал этишнинг ҳуқуқий ва иқтисодий воситалари, механизмлари ва усуллари;

- солиқ идораларининг солиқ тўловчилари олдида ишончга ва юксак обрўга эга эканлиги, юқори иш ҳақи, ахборот базасининг юқорилиги, жамоатчилик ва оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлиги;

- вазирликлар ва идоралар вазифаларининг аниқ чегаралаб қўйилганлиги ва улар ишида бир-бирини такрорлашнинг йўқлиги;

- ҳукуматнинг вакили бўлган ва унинг номидан иш олиб борадиган солиқ агентининг (инспекторнинг) катта аҳамиятга ва обрўга эгаллиги;

- кадрларни таҳлил этиш, ўрганиш, олдиндан белгилаш, ўқитиш, солиқ тўловчилар билан алоқалар бўйича институтларнинг мавжудлиги; айниқса ахборот билан алмашилиши соҳасида молия органлари солиқ идораларининг ва банк тизими билан ҳамкорлик қилиш бўйича мавжудлиги. Шу билан бирга бу моделларнинг ҳар бирида уларнинг тафовутларини белгилаб берадиган ўзига хос белгилари мавжуд, бўлар қуйидагилардан иборат:

Америка модели:

- солиқ тизимининг солиқ тўловчилар тушуниши учун мураккаблиги;
- солиқ тизимида жуда катта бошқарув ва ижро аппаратининг мавжудлиги;
- солиқ органлари марказлашувининг йўқлиги, федерал, штат ва шаҳар тизимларини мустақиллиги;

- нақд пул билан ишлайдиган кичик бизнеснинг даромадларини назорат қилишнинг етарли усуллари йўқлиги;

- ноқонуний даромад манбалари тўғрисида хабар берувчи кўнгилли "Ахборотчилар" кенг тармоғининг мавжудлиги.

Япония модели:

Молия вазирлиги назорат остида ягона, анча қатъий марказлашган молиявий, солиқ банк, божхона тизимлари:

Юксак ватанпарварлик мамлакатга ва компанияга;

Пастдан то юқоригача бўлган бошқарув аппарати ўртасидаги ўзаро муносабатларда субординатсия принципи қатъий риоя қилиниши:

Европа модели:

Европадаги мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий бирлашишга доимий интилиш:

солиқ фаолиятидаги бир хиллик: ягона андозалар, ёндашувлар, талкин, декларациялар, иш принциплари.

"*Ноандозавий*" (мослашмаган) моделлар, одатда кичик худудли (ёки ораларда жойлашган) давлатларда, эркин иқтисодий зонага эга бўлган давлатларда ва катор бошқа давлатларда (Кипр, Люксембург) амал қилади. Улар учун турли солиқ деб аталадиган зоналар характерлидир.

Замонавий солиқ тизими солиққа тортиш шакллари ва усулларининг бенихоя нозиклиги ва қўлланиладиган солиқларнинг ўта хилма - хиллиги билан тавсифланади (айрим мамлакатлар доирасида уларнинг 100 га яқин кўринишлари мавжуд). Ривожланган мамлакатларнинг барчаси ва ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилиги учун ушбу тизимнинг тамойиллари ва хусусиятлари умумийдир, лекин уларнинг бу тамойиллар ва хусусиятларни солиқ сиёсатларида қўлланишларида жиддий фарқлар бор.

Давлат бюджети маблағлари давлатнинг жамият олдидаги муҳим вазифаларини амалга оширишнинг молиявий манбаидир. Демак, ҳар бир давлат иқтисодиёти тараққий этишида бевосита амалга оширилаётган бюджет-солиқ сиёсати ҳамда солиқ тизимининг тузилиши билан боғлиқдир. Солиқ тизими минг йиллик тарихга эгадир. Бу тизимни ер юзида давлатнинг илк кўринишлари пайдо бўлиши билан боғланади. Бу жараён йиллар давомида турли давлатда турли кўринишлар ва турлича сиёсат асосида ижро этиб келинмоқда.

АҚШ солиқ тизими қуйидаги уч даражадан иборат: биринчиси - юқори даража, бунда федерал бюджетга тушадиган федерал солиқлар йиғилади; иккинчиси - ўрта даража, унда штатларнинг қонунлари жорий этадиган ва штатларнинг бюджетларига тушадиган солиқлар, йиғимлар йиғилади; учинчи даража - қуйи даража, бунда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари жорий этадиган, маҳаллий бюджетларга тушадиган солиқлар йиғилади

3. Халқаро солиқ муносабатлари ва иккиёқлама солиқ муносабатлари.

Халқаро икки томонлама солиққа тортишни бартараф этишнинг асосий механизмларидан бири икки томонлама солиқ келишувларидир. Солиқ келишувларининг асосий мақсади — ҳамкор мамлакатлар ўртасида юзага келиши мумкин булган икки ёқлама солиққа тортишнинг барча қурилишларига барҳам беришдан иборат. Ушбу келишувлар маълум қоида ва тадбирлар кетма-кетлигини қатъий тартибда амалга оширишни кўзда тутаяди.

Солиқ келишувлари икки ёқлама солиққа тортишга барҳам беришнинг уч поғонали тизимини қўллашни кўзда тутаяди. Биринчи босқичда, ҳамкор мамлакатларда «резидент» ва «даромад манбаси» қоидаларидан келиб чиқадиган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Ушбу мақсадларда келишувда икки ёқлама резидентлик ва «моддий» моддалар бўйича тортишувларни ечишга қаратилган қисмлар мавжуд бўлиб, улар томонлардан бирига даромадларнинг аниқ турлари бўйича маълум солиққа тортишда мутлоқ ҳуқуқ беради.

Иккинчи босқичда, «резидент» ва «даромад манбаси» моддалар бўйича барча мунозаралар ҳал этилгандан сўнг, қолган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Бундай барҳам бериш ҳар бир мамлакатнинг ички меъёрлари асосида таъминланади. Янги солиқ келишувида эса, ушбу меъёрларнинг мавжудлиги ёки мавжуд эмаслиги кўриб чиқилади.

Охирги ҳолатда, икки ёқлама солиққа барҳам бериш бўйича янги тартиб, келишув асосида жорий этилиши мумкин. Одатда, қуйидаги усуллардан бири кулланилади: «озод қилиш» усули ёки «солиқ кредити» усули.

Солиқ келишуви тузилаётган пайтда томонлар ушбу икки усулдан бирини танлаши, ёки уларни иккаласидан ҳам зарурий пайтларда фойдаланиши мумкин. Аммо, шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, солиқ келишувларида «солиқ кредити» усулидан кўпроқ фойдаланилади. Бу ҳолатни хаттоки, ички солиққа тортиш тизимида кўпроқ «озод қилиш» усулидан фойдаланадиган мамлакатларда ҳам кузатиш мумкин. Бунинг асосий сабабларидан бири - «солиқ кредити» усулида солиқларни тулашда халқаро четга чиқиш имкониятларининг анча пастлигидир.

Учинчи босқичда, ҳамкор мамлакатларда солиққа тортиладиган даромадларни турлича аниқлаш сабабли келиб чиқадиган икки ёқлама солиққа тортишга барҳам берилади. Бундай икки ёқлама солиққа тортиш, одатда, солиқ органларининг ўз ваколатлари доирасида солиқларни ундириш учун солиқ тўловчилар даромадларини қайта тақсимлаш бўйича ҳаракатларидан келиб чиқади. Аксарият мамлакатларда солиқ органларига бундай ҳуқуқ ички конунчиликда кўзда тўтилган бўлиб, тадбиркорлик даромадлари, фоиз ва роялти тўғрисидаги келишув моддалари билан тасдиқланади.

Аммо, ўз-ўзидан маълумки, агар бирор мамлакат маҳаллий корхоналарга нисбатан солиққа тортиладиган даромадни ёки бирор шахсни, хорижий шахс фойдасига ўтказган ва харажат сифатида акс эттирилган суммасини «тикласа», унда ушбу суммани олувчи хорижий шахс даромадлари бўйича керакли ўзгаришлар амалга оширилади. Акс ҳолда, биринчи мамлакат солиқ органларининг бундай квалификациясини инобатга олмаслигига қарамасдан, хорижий шахс томонидан олинган ушбу сумма, хорижий шахснинг даромади сифатида қайтадан солиққа тортилиши мумкин.

Солиқ келишувлари мавжуд булмаган шароитда, биринчи мамлакатнинг солиқ органлари, солиқ тўловчининг бундай даромадлари, иккинчи давлат ҳукумати томонидан даромад сифатида тан олинмайди ва ушбу даромадларни солиққа тортиш базасидан чиқариш зарурлиги бўйича илтимосномасини кўпчилик ҳолларда, кондирмайди.

Солиқ келишувлари, икки ёқлама солиққа тортишга барҳам бериш мақсадларидан ташқари, муҳим мақсад - солиқ тулашдан четга чиқиш ҳолатларига қарши курашни кўзлайди. Ушбу соҳада солиқ келишувлари орқали солиқ органлари ҳамкорлигининг асоси ва тартиби белгилаб олинади. Шунинг учун ҳам, солиқ келишувларида даромадларни яширишга қарши, чет элга даромадни яширин тарзда ўтказишга қарши солиқ органларининг биргаликдаги кураши бўйича бир катор қоидалар киритилади. Бу «доимий фаолият юритувчи

ташкилот»нинг даромадларини тартибга солиш бўйича қоида ассоциациялашган корхоналар тўғрисидаги модда (бош компания ва филиаллар ўртасида даромадларни тақсимлаш бўйича тузатишлар киритишга имкон берадиган), алоҳида муносабатлар туфайли ҳамкорлар ўртасида фоиз тўловлари ва роялти бўйича солиққа тортиладиган даромадлардаги «хатоларни» тўғрилаш бўйича шартлар ва бошқалар.

Резидент билан норезидентнинг солиққа тортиш юзасидан фарқи шундаки, резидентлар фақат тегишли давлат резиденти саналиб, ушбу давлат солиқ қонунчилигида белгиланган барча солиқ ва бошқа мажбурий тўловни тўлайдилар, норезидентлар эса халқаро миқёсда тадбиркорлик фаолияти юритишиши натижасида олган даромадлари бўйича икки мартаба, яъни резидент бўлиб ҳисобланадиган давлатда ва норезидент бўлиб ҳисобланадиган давлатда солиққа тортилиши мумкин.

Мисол учун, хорижий компания Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик фаолиятини олиб бориши натижасида Ўзбекистон Республикасидан олган даромадидан солиқ тўлаб, компания рўйхатдан ўтган мамлакатда ҳам солиққа тортилади. Худди шунингдек, Ўзбекистон Республикаси корхонаси бошқа мамлакатда солиққа тортилиши мумкин.

Шу жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда давлатлар иқтисодий ҳамкорликни кенгайтириш ва икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш мақсадида халқаро шартномаларни имзоладилар. Ушбу халқаро шартномаларга мувофиқ, мазкур икки давлат корхоналари ёки жисмоний шахслари солиққа тортилади, яъни бир давлат бошқа давлат корхонасининг олган даромадларини халқаро шартнома шартларига мувофиқ солиқдан озод қилади ёки қисман тўлатади, бошқа давлат эса ушбу тўланган ёки тўланмаган солиқни ҳисобга олиб ўз мамлакатининг солиқ қонунчилигига асосан солиққа тортади.

Хозирги кунда Ўзбекистон Республикаси икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш бўйича бир қанча мамлакат билан шартнома имзоланган. Масалан: (Австрия, Озёрбайжон, Беларусия, Белгия, Болгария, Венгрия, Ветнам, Германия, Гретсия, Грузия, Миср, Исроил, Ҳиндистон, Индонезия, эрон, Италия, Қозоғистон, Канада, Хитой, Корея, Қувайт, Қирғизстон, Латвия, Литва, Люксембург, Малайзия, Молдова, Нидерландия, БАА, Покистон, Россия Федератсияси, Руминия, Словакия, Буюк Британия, Таиланд, Туркменистон, Туркия, Украина, Финляндия, Франтсия, Чехия, Швейтсария, Япония ва ҳ.к)

Юқоридаги халқаро шартномаларни жорий этиш мақсадида, солиқ қонунчилигида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тўтилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилиш қоидаси киритилган.

Ушбу икки ёқлама солиққа тортишни олдини олиш бўйича халқаро шартномалар фақатгина шартномада белгиланган солиқларга (одатда даромад солиғи) жорий этилади ҳамда шартнома шартларига ва тартибига асосан солиққа тортилади.

Бундан ташқари, солиқ қонунчилигига риоя этиш масалаларида ҳамкорлик қилиш ва ўзаро ёрдам кўрсатиш мақсадида халқаро битимлар қабул қилинади.

Ушбу битимлар доирасида солиқ идоралари орқали солиқ қонунчилигининг зарур даражада бажарилишини таъминлаш мақсадида, бир-бирларига қуйидаги масалаларда ўзаро кўмак кўрсатиши белгиланган:

❖ солиқ қонунчилиги бузилишининг олдини олиш ва уни бартараф этишда;

❖ кўмаклашиш тўғрисидаги сўров бўйича ёки ташаббус кўрсатиш тартибида юридик ва жисмоний шахслар томонидан солиқ қонунчилигига риоя этилиши юзасидан ахборотларни тақдим этишда;

❖ миллий солиқ тизимлари ва солиқ қонунчилигидаги жорий ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишда;

❖ солиқ идоралари ишини таъминловчи компьютер тизимларини яратиш ва ишлатишда;

❖ солиқ тўловчилар ва солиқ идоралари билан ишларни ташкил этиш, жумладан солиқ қонунчилигига риоя этилиши устидан назоратни таъминлаш бўйича услубий тавсияларни ишлаб чиқишда;

❖ кадрларни ўқитиш ва мутахассисларни айирбошлаш соҳасида;

❖ биргаликдаги ҳаракатларни талаб этувчи бошқа масалалар бўйича.

4. Ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибалари

Мамлакатимизда солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришнинг биринчи йўналиши, энг аввало, ривожланган хорижий мамлакатларнинг солиқ маъмурчилиги борасидаги илғор тажрибаларни ўрганиш ва унинг натижаларидан ўзимизнинг мамлакатимизда шу муаммони ҳал этишда фойдаланишдир. Бу бежис эмас, албатта. Чунки юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бизнинг мамлакатимиз мустақиллигига 25 йил бўлган бўлса-да, фақат кейинги 7-8 йил давомидагина солиқ маъмурчилиги масалаларига нисбатан жиддийроқ эътибор берилмоқда. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, ҳозирги кунда, энг аввало, биз солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш масалаларига, биринчи навбатда, ўз эътиборимизни қаратишимиз керак.

Хўш, бундай шароитда биз солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш масалаларига, энг аввало, жиддий эътибор қаратишимиз керак экан, бу масалани ҳал этишга қандай ёрдам керак? Солиқ маъмурчилигини Ўзбекистонда самарали ташкил этиш учун нималарга эътибор бермоқ лозим? Умуман олганда, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш деганда нима тушунилади? Ва ҳоказо. Ана шу охирги саволга нисбатан ўз позитсиямизга эга бўлмоғимиз лозим. Бизнинг фикримизча, энг умумий ҳолда, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш, энг аввало, қуйидаги икки нарсани тақоза этади: 1) солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш маълум миқдордаги харажатларнинг қилинишини кўзда тутиши керак; 2) солиқ маъмурчилигини ташкил этиб, ундан қандайдир самарага эришмоқ лозим. Бу ерда биз самара дейилаётган пайтда маълум бир миқдордаги даромадни кўзда тутаяпмиз.

Агар солиқ маъмурчилигини ташкил этишга кетган харажатлар унинг даромадларидан катта ёки уларга тенг бўлса, бизнинг фикримизча, солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этилганлиги тўғрисида гапириш ўринсиз бўлса керак. Чунки ҳақиқий, том маънодаги самарадорликнинг бўлиши, одатда, олинган даромадларнинг қилинган харажатлардан кўп бўлишини тақоза этади. Бунда даромадлар ва харажатлар ўртасидаги фарқ қанча катта бўлса, самарадорлик даражаси ҳам шунга мос равишда юқорида бўлади ва аксинча.

Албатта, мамлакатимиз бўйича солиқ тизимини сақлаш билан боғлиқ бўлган харажатларни, маълум маънода, солиқ маъмурчилигини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган харажатлар сифатида эътироф этиш мумкин ва унинг қанча миқдорга тенг эканлигини аниқлаш унча мураккаб нарса эмас. Буни ҳар бир туман, вилоят ва ниҳоят бутун мамлакат бўйича ҳам аниқласа бўлади. Лекин солиқ маъмурчилигини ташкил этишдан олинган даромадларни қандай аниқлаш мумкин? Унинг асосида нима ётиши керак? Жами бюджет даромадларими? Ҳар бир солиқ инспекцияси томонидан бюджетга туширилган даромадларми? Ёки бошқа даромадларми? Албатта, кўриниб турибдики, бу масаланинг ечими анча мураккаб бўлиб, фақат уни чуқур ва ҳар томонлама мулоҳаза юритиб аниқлаш ёки бир қарорга келиш мумкин.

Бизнинг фикримизча, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этишдан келган даромадларнинг бирортаси ҳам юқорида келтирилган даромадлар кўрсаткичлари билан ифодаланмаслиги лозим. Аксинча, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этишдан олинган даромад дейилганда бевосита солиқ тизимида фаолият кўрсатаётган ходимлар фаолияти натижасида бюджетга қўшимча ҳисобланган ва ундирилган суммалар назарда тутилиши керак. Ана шунинг натижасида олинган даромадларнинг суммалари мамлакат солиқ тизимини сақлаш харажатларидан юқори бўлсагина, унинг қанча катталигига қараб туриб, солиқ маъмурчилигининг қай даражада самарали ташкил этилганлиги тўғрисида маълум бир хулосага келиш мумкин.

Бундан ташқари, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш борасидаги навбатдаги қадам, бизнинг назаримизда, албатта, ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибасини ўрганиш бўлиб қолавериши керак. Биз бу ерда "ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаси" дейилаётганда солиқ тизими нисбатан самарали фаолият кўрсатаётган АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия, Италия, Япония ва бошқа шулар каби мамлакатларни назарда тутаяпмиз. Буниги боиси шундаки, бу мамлакатларда солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш борасида маълум бир ишлар қилинган ва ана шу мамлакатлар иқтисодиётининг барқарор ривожланаётганлиги, ўз навбатида, ана шундан далолат беради. Биз бу ерда юқоридаги мамлакатлар иқтисодиётининг барқарор суръатлар билан ривожланаётганлигини, жумладан, солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этилганлиги билан боғлаяпмиз. Агар бошқа шароитлар тенг бўлса, мамлакатда солиқ маъмурчилиги самарасиз ташкил этилган бўлса, бу иарса, охир оқибатда, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланишига ўзининг салбий таъсирини кўрсатиши мумкин.

Солиқ маъмурчилигида солиқ тўловчилар билан ишлашнинг Япония тажрибаси

Миллий солиқ агентлиги дастлаб 1949 йилда даромад, корпоратив, истеъмол солиқлари ва шу каби бир қатор солиқларни ундириш мақсадида Молия вазирлиги ҳузурида ташкил этилган.

Солиқ сиёсати Молия вазирлиги ва унинг таркибий қисми ҳисобланган Миллий солиқ агентлиги томонидан юритилиб, давлат солиқ хизмати идоралари ижро этувчи орган ҳисобланади.

Хизматнинг таркибий тузилиши Миллий солиқ агентлигининг марказий аппарати, 12 та ҳудудий бошқармалари ва уларнинг 524 та солиқ инспекциялари, Солиқ коллежи ҳамда Солиқ арбитражидан иборат.

Миллий солиқ агентлигининг Марказий аппаратида 683 та (1,2 фоиз), ҳудудий солиқ бошқармаларида 10,8 минг нафар (19,3 фоиз), давлат солиқ инспекцияларида 43,9 минг (78,1 фоиз), Солиқ коллежида 336 (0,6 фоиз), Солиқ арбитражида 477 нафар (0,8 фоиз) солиқ ходимлари меҳнат фаолиятини амалга ошириб келмоқда.

Таъкидлаш лозимки, умумдавлат солиқларини ундириш ва назорат қилиш билан Миллий солиқ агентлиги (56,2 минг нафар ходимлар) ва маҳаллий солиқларни ундириш билан эса мунитсипал давлат идоралари (84 минг нафар) шуғулланади.

Солиқларни ундириш, солиқ текширувларини ташкил этиш ва солиқ тўловчиларга хизматлар кўрсатиш соҳаларида ўзига хос хусусиятларга эга.

Японияда Молия вазирлиги ҳузуридаги Миллий солиқ агентлиги томонидан умумдавлат солиқларининг тўғри ҳисобланиши, ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда давлат бюджетига тушишини назорат қилиниши белгиланган бўлиб, маҳаллий солиқлар ва йиғимларни ҳудудий мунитсипалитетлар назорат қилиши, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларнинг назорати эса ушбу жамғармаларни йиғиш билан шуғулланувчи идоралар томонидан амалга оширилади.

Тўланган солиқлар дастлаб “Умумдавлат солиқларини йиғиш фонди”га жамланиб, сўнгра ой якуни билан марказий банкдаги давлат бюджет даромадларини ташкил этувчи махсус ҳисоб рақамига ўтказилиши белгилаб қўйилган. Бунда Умумдавлат солиқларини йиғиш фондининг назорати Япониянинг Молия вазирлигига юклатилган.

Японияда кеча-кундуз (24 соат) ишловчи савдо дўконларида солиқ тўловларини қабул қилиш амалиёти жорий этилган бўлиб, бу иш билан банд ходимларни ишдан кейинги бўш вақтларида солиқларни тўлаш имкониятларини беради.

Жисмоний шахслар томонидан тўланадиган умумдавлат солиқлари бўйича солиқ даври ва уни тўлаш муддатлари қонунчиликда белгиланган бўлса, юридик шахслар тўлайдиган айрим умумдавлат солиқлари бўйича корпоратсиялар ҳисоб сиёсатида кўзда тутадиган солиқ даври ва уни тўлаш муддатларидан келиб чиқиб, солиқлар бўйича ҳисоботларни топшириш ва тўловни амалга ошириш ҳуқуқлари белгиланган.

Бу биринчидан тадбиркорлик фаолиятининг эркинлигини таъминласа, иккинчидан солиқ ҳисоботлари ва тўловини ҳар бир корпоратсия ўзи ихтиёрий танлаш ҳуқуқини беради.

Солиқ қарзи мавжуд бўлган солиқ тўловчиларга доимий равишда телефон тармоғи орқали эслатмалар қилиб борилади.

Японияда солиқ тўловчиларни назорат қилиш мақсадида биринчи навбатда уларни ҳисобга олиш ишлари амалга оширилади. Бунинг учун солиқ тўловчиларда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтиш, аниқ юридик манзилига эга бўлиш, юридик манзили ўзгарган ҳолларда солиқ идораларини хабардор этиш талаб қилинади. Булардан ташқари солиқ органлари орасида ўзаро солиқ тўловчилар тўғрисидаги мавжуд маълумотлар алмашилиши йўлга қўйилган.

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги дастлабки барча маълумотларни жамлаиб, келгусида назорат тадбирларини амалга ошириш мақсадида солиқ тўловчилар тўғрисидаги ягона маълумотлар базаси (КСК тизими) жорий этилган.

Мазкур базага солиқ органлари томонидан тўпланган барча ҳужжатлардан олинган маълумотлар, солиқ тўловлари бўйича ҳисобот маълумотлари ва тўловлар миқдорлари жамланади.

Солиқ текширувларини ташкил этишдан аввал ушбу маълумотлар базасидан фойдаланган ҳолда солиқ тўловчининг товарайланмаси ва фаолият турларига қараб таҳлил ҳамда камерал назорат ўтказилади.

Қонунбузилиш ҳолатлари мавжуд ҳолатларда солиқ тўловчилар оғзаки ва ёзма равишда огоҳлантирилади.

Солиқ тўловчилар солиқ органлари томонидан берилган огоҳлантиришларга риоя этмаган тақдирда, ихтиёрий солиқ текширувлари, қонунчилик қўпол равишда бузилган ҳолатларда эса мажбурий солиқ текширувлари ўтказилади.

Япония солиқ тизимида ишловчи ходимларнинг 70 фоизи солиқ текширувларини ўтказиш билан шуғулланади.

Японияда солиқ тўловчилар тўғрисида қонунбузилиш ҳолатларини олдини олиш мақсадида керакли қўшимча маълумотлар йиғиш жорий этилган. Тўпланган маълумотлар келгусида солиқ тўловчиларни назорат ва таҳлил қилиш, сўнгра солиқ текширувларини ташкиллаштириш ва ўтказиш учун асос бўлади.

Япония солиқ тизимини ривожланиш жараёнида солиқ тўловчилар билан ишлаш ва уларга хизматлар кўрсатиш соҳаси ҳам мос равишда шаклланган.

Солиқ тўловчилар билан ишлашда интелектив хизматларни кўрсатиш, мамлакат фуқароларига солиқ соҳасидаги билимларни ёшликдан сингдириш, солиқларни тўлашда онгли муносабатни шакллантириш, солиқ мажбуриятларини бажаришда турли хилдаги мустақил институтларни фаолият кўрсатиши ҳамда солиқ тўловчилардан солиқ қонунчилиги ва солиқ хизмати ходимларига бўлган муносабатларни доимо ўрганиб, мониторинг қилиб бориш Японияда солиқ тўловчилар билан ишлашнинг аҳамиятли жиҳатлари бўлиб ҳисобланади.

1. Мамлакатда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишни электрон тизими

барча фуқаролар учун солиқ соҳасидаги маълумотларни тезкорлик билан олиш ҳамда солиқ бўйича ўз мажбуриятларини тўлиқ бажариш учун кенг имкониятлар яратмоқда.

Японияда ҳар бир фуқаро давлат солиқ хизмати веб сайтыга кириб (www.nta.go.jp) солиқ тизими ва солиқ соҳасидаги янгиликлар билан тўлиқ танишади ҳамда шу веб сайт орқали солиқ декларациялари, ҳисоботларни тақдим этиши, солиқларни тўлаши, солиқ соҳасидаги ўзини қизиқтирган масалалар бўйича тегишли жавоблар олиши, солиқ органлари томонидан ўтказилаётган аукционлар, ер, мол-мулк нархлари ва шу каби бошқа маълумотлар олиш имкониятларига эга.

Бундан ташқари Web-TAX-TV веб сайтыда солиқларга тегишли видео материаллар, солиқ идоралари томонидан амалга оширилган ишлар, солиқ қонунбузарликлари бўйича тергов материаллари ҳамда халқаро солиқ муносабатларига оид маълумотлар ва видео роликлар жойлаштириб борилади.

2. Мамлакат фуқароларида солиқ маданиятини юксалтириш, солиқ тўлашда онгли муносабатни шакллантириш мақсадида ўз-ўзини бошқариш органлари билан ҳамкорликда ҳар йили 11-17 ноябр кунлари “Солиқ ҳақида ўйлайлик ҳафталиги” махсус тадбири ўтказилиб борилади.

Ушбу тадбир давомида мактаблар ва жамоат жойларида турли хил кўринишда конкурслар, мусобақалар, йиғилишлар ташкил этилади. Мамлакат телевиденияси ва интернет тармоқлари орқали солиқ соҳасидаги янгиликлар ва ўзгаришлар бўйича маълумотлар бериб борилади ҳамда солиқ идораларида “Очиқ эшиклар куни” ташкил этилиб, солиққа оид муносабатлар бўйича семинар, брифинг ва давра суҳбатлари ўтказилади.

Японияда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш ПР тизими, яъни, аҳоли билан ишлаш, эркин мулоқот ва тарғибот тизимини шаклланганлиги билан ажралиб туради.

Ушбу мақсадда Япония Миллий солиқ агентлигида ва ҳудудий бошқармаларда бўлимлар, йирик солиқ инспекцияларида шуъбалар ташкил этилган ва бошқа солиқ инспекцияларида махсус мутахассислар ажратилиб, солиқ тўловчилар билан эркин мулоқотлар ўтказадилар ва солиқ тўловчилар билан ишлаш бўйича ташкилий тадбирларни амалга оширади.

Масалан, ҳар йили турли соҳалардан 1500 дан ортиқ мутахассисларни жалб этиб, уларга махсус анкеталар тарқатилади ва солиқ соҳасидаги ҳамда давлат солиқ хизмати ходимлари тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалари ўрганиб чиқилади.

4. Японияда солиқ маслаҳати тизими орқали солиқ тўловчиларга маслаҳат бериш, телефон тармоқлари орқали солиқ тўловчиларнинг саволларига жавоблар бериш ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳисоботлари ва декларацияларини тузишда солиқ тўловчиларга бевосита ёрдам кўрсатиб келинмоқда.

Жумладан, Япония солиқ инспекцияларида ҳар йили декларация топшириш муддатларида солиқ хизмати ходимларидан иборат солиқ маслаҳатини берувчи алоҳида гуруҳлар ташкил этилиб, солиқ декларацияларини тўғри ва аниқ

тўлдирилиши ҳамда топширилишида улар томонидан солиқ тўловчиларга ёрдам кўрсатилади.

Бундан ташқари мамлакат бўйича давлат солиқ хизматида 634 тадан иборат мутахассислар телефон орқали солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатадилар.

Солиқ тўловчиларга солиққа оид маслаҳатлар бериш мақсадида мустақил институтлар, яъни, солиқ бухгалтери сертефикатига эга бўлган жамоат уюшмалари имтиёзли бўлган, яъни, “кўк декларациялар”ни топширишга кўмаклашувчи 70 000дан ортиқ солиқ маслаҳатчилари фаолият кўрсатмоқда.

Японияда солиқ тизимининг асосий негизи бўлиб Солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан ҳисоблаб чиққан ҳолда солиқларни тўлаш ҳисобланади. Миллий солиқ агентлигининг асосий йўналиши бўлиб, қуйидаги иккита соҳа “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш”, “Солиқ маъмурчилигининг адолатли ва ҳаққоний солиққа тортишга эришиши” ҳисобланади.

Солиқларни тўлаш тизимининг Солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан ҳисоблаб чиққан ҳолда солиқларни тўлаш тушунчаси. Бу солиқ тўловчиларнинг ўзлари томонидан декларация тўлдирган ҳолда даромадлари суммасини белгилашларидир. Бунинг учун эса солиқ тўловчилар солиқ қонунчилигида белгиланган мажбуриятларини ўз вақтида ситқидилдан бажаришларини тушинишлари керак.

Японияда солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишнинг ҳолати, албатта маълум бир бўлим махсус ходимлари томонидан “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш” ҳисобланади.

Бу ўз ўзидан ҳар хил бўлимлар иш зарурати туфайли солиқ тўловчиларга улар декларация тўлдирилишида маслаҳатлар ва ёрдамлар кўрсатиши кўзда тутилади. Ўзининг асосий ишининг бир қисми сифатида «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» билан шугулланиши лозим

Бошқача қилиб айтганда «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» бу нафақат маълум бир бўлимларнинг иши балки бошқа бўлимларнинг ҳам бевосита ишидир.

Солиқ органларининг фаолияти: Асосий иш йўналишини Давлат солиқ бошқармаси белгилайди. Солиқ департаментлари ўз туманларида шароитдан келиб чиқиб уни аниқлаштиришади ва солиқ инспекцияларига кўрсатмалар беришади

Солиқ инспекциялари ўз фаолиятларини Солиқ департаменти кўрсатмаларига биноан уларга қарашли солиқ тўловчиларнинг сонини тумандаги шарт шароит, корхоналар фаолиятлари, корхоналар масштабларини ҳисобга олган ҳолда қўл остидаги туманларда олиб боришади.

Мавжуд шароитдан келиб чиқиб “Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш”дан ҳар хил ёндашувлар талаб қилинади (мисол учун қишлоқ жойларидан шаҳарнинг ҳар хил жойларини билиш, Ушбу ҳудуд яшовчиларининг солиқларига таалукли билимлар)

Маълумотларни газета, радио ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали тарқатишга таалукли: Ушбу чора тадбирларни бир бирига яқин бўлган солиқ инспекциялари ҳамкорликда амалга оширишади. Бундай биргаликдаги

хамкорлик ката худудларда кўп қтказилади.

Япониядаги солиқ тушумларининг 70 фоизини юридик шахсларнинг фойда солиғи, декларация қилинадиган даромад солиғи, тўлов манбаидаги даромад солиғи ва талаб солиғи ташкил этади.

Декларация қилинадиган даромадни солиқ 10 турга бўлади. Асосий декларация қилинадиган даромадлар бу савдодан, қишлоқ хўжалигидан, асосий воситалар ижарасидан.

Якка тартибдаги тадбиркорлар “Тижоратни рўйхатга олиш китоби” юқ. Шунинг учун солиқ органлари якка тартибдаги тадбиркорлар шароитини билиш учун уларнинг манзилларини аниқлаштиришади. Бундан ташқари солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилаётган маълумотларга кўп нарса боғлиқ.

Даромад солиғи тўловчилар катта микдорни ташкил этишади (42 570 000) бу шахслар солиқ органлари билан декларация тўлдириш ва солиқларни тўлашда рўпара бўладиган шахслар ҳисобланади. Булар тўлов манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ҳисобланишади (ойлик тўловчилар, дивидендлар берувчилар, фоизлар берувчилар ва бошқалар)

Тўлов манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар асосан юридик ташкилотларнинг фойда солиғи ҳамда декларация қилинадиган даромад солиғи тўловчи юридик шахслар, якка тартибдаги тадбиркорлар, молия ташкилотлари ҳисобланишади.

Солиқларни декларация қиладиган шахслар орасидан кўплари ортиқча тўланган солиқни орқага қайтариш учун декларация тўлдиришади.

Хар ойда маошдан ушлаб қолинадиган даромад солиғи суммаси бир йил давомида тўланадиган микдордан ошиш ҳолатлари ҳам учрайди.

Солиқ тўловчилар уч синфга бўлишимиз мумкин. Солиқ тўловчиларни синфлашни «Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш» нуқтаи назаридан ва уни хар бир кўринишда қўлланилишини кўриб чикамиз. Айтайлик, «Солиқ тўлаш жараёнлари» нуқтаи назаридан Япония солиқ тўловчиларини 3 турга ажратиш мумкин.

Биринчи тури, якка тартибдаги тадбиркорлар ва юридик шахслар. Улар доимий хўжалик фаолияти билан шугулланишади ва хар йил (хўжалик йили) декларация топширишади. Лекин булардан камида 5 млн. таси юридик шахсларнинг даромад ва фойда солиғи тўловчилари солиқ манбаидан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ҳисобланади. Уларнинг улуши Япониянинг солиқ тушумларини ярмини ташкил этади.

Иккинчи тури, булар солиқ манбаидан солиқ ушлаб қоладиган солиқ тўловчилар. Бошқача қилиб айтганда иш ҳақидан дивидендлардан куйилмалардан даромад олувчи ва ундан даромад солиғи тўловчи хизматчилар ҳисобланади, ҳамда ушбу гуруҳга Япония фуқароларининг катта қисми киради.

Учинчи тури, ортиқча тўланган солиқни қайтариб беришни сўраб декларация тўлдирган индивидуал солиқ тўловчилар. Улар юқорида келтирилган даромад солиғини тўловчилар ҳисобланишади. Ушбу гуруҳга кировчи солиқ тўловчилар хар йили декларация тўлдиришади дегани эмас. Даромад суммаси ошиши ёки камайиши туфайли тизимдаги ўзгаришлар

туфайли (пенсия билан боғлиқ ҳолатлар ва бошқалар) шундай бўлиши мумкин.

Бошқача қилиб айтганда ортиқча тўланган солиқ суммасини коплаб бериш бўйича топшириладиган декларациялар сони 10 миллионгани ташкил қилсада уларнинг маълумотлари хар сафар ўзгаради. Ортиқча тўланган солиқ суммасини қайтариб бериш бўйича топшириладиган декларациялар топширувчиларнинг асосий қисмини манбаадан даромад солиғини тўловчилар ҳисобланади.

Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишдаги чоралар

Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишнинг аниқ мундарижаси Японияда олиб борилаётган солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш соҳасидаги чора тадбирлари жадвали алоҳида ҳужжатда келтирилган. Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш қуйидаги 5 та йўналишда умумлаштирилган:

1. маълумотларни бевосита тақдим этиш;
2. алоҳида аниқ бошқарув;
3. охирги декларация топшириш мобайнида маълумотларни тарқатиш;
4. солиқ маслаҳатчилари орқали маълумотларни тарқатиш;
5. маълумотларни оддий усулда тарқатиш йўли.

Япония солиқ тизимининг ҳақиқий ҳолати. Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш кўп йиллик тажриба сифатида малум схема бўйича тузилмаган. Унинг ҳозирги кўринишини кўп инсонларнинг йиллар бўйи қилган ишлари самараси натижасида олган. Бундан ташқари унга солиқ қонунчилигидаги ўзгаришлар ва жамиятдаги ўзгаришлар ўз таъсирини кўрсатади.

Юридик шахслар орасида кичик масштабли корхоналар ҳам бор, уларнинг сотув ҳажми эса жуда кам. Индивидуал тадбиркорлар орасида эса катта корхоналар мавжуд лекин уларнинг кўпчилиги кичик корхоналар бўлиб уларда фақат оила аъзолар ишлашади. Бундай тадбиркорлар солиқ маслаҳатчиларидан кам фойдаланишади. Улар кунлик мажбуриятлар билан банд. Уларнинг бухгалтерия ҳисоботларида ахволнинг тўғри акс эттирмаслик тенденцияси кўзатилади. Декларацияларни тўлдириб топшириш вақтида бундай кичик тадбиркорларга декларацияларни тўғри тўлдириш учун кўп ҳолатларда ёрдам кўрсатишга тўғри келади. Бу эса солиқ органларининг солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатишдаги вазифаларидан бири ҳисобланади.

Юридик шахсларнинг фойда ва истемол солиғи бўйича солиққа тортиш даври бу юридик шахснинг ҳужалик йили ҳисобланади. Хар бир юридик шахснинг ҳўжалик йили сифатида хар қандай давр бўлиши мумкин. (Бир йилдан ошиқ бўлмаган давр).

Юридик шахсларнинг фойда ва истемол солиқларини тўлаш ва декларацияларни тўлдириш даври ҳужалик йили тугагандан сўнг 2 ойдан кейин бошланади. Даромад солиғини солиққа тортиш даври бўлиб календар йили ҳисобланади. Даромад солиғини тўлаш ва декларация тўлдириш муддати кейинги йилнинг 15 мартида келади. Истеъмол солиғини тўлаш ва декларация тўлдириш муддати 31 мартда келади.

Солиқ тўлаш манбаидан солиқларни ушлаб қолувчи агентлар томонидан солиққа тортишни амалга ошириш жараёни

Кўп қисмини маош сифатида даромад оладиган Манбаадан солиқ ушланадиган солиқ тўловчиларга таалукли: солиққа тортиш амаллари ва даромад солиғига тортиш амалда ҳамма ҳолатда тўлиқ манбаадан солиқ ушлаб қолувчи агентлар томонидан амалга оширилади.

Бошқача қилиб айтганда манбаадан солиқ ушлаб қоладиган агентлар ушлаб қолинган солиқни солиқ органларига тўлаб беришади ва йил охирида ҳисоб-китоб қилишади. Шундай қилиб улар сўнгги декларация тўлдиришни ва солиқларни тўлашни маош кўринишида даромад олувчи солиқ тўловчилар ўрнидан амалга оширишади.

Маош куралишида даромад олувчи солиқ тўловчилар амалга оширадиган жараёнлар оддий бўлиб, иш берувчига қуйидаги маълумотларни беришса бўлгани:

➤ йил бошида маош берувчи иш берувчига юқорида келтирилгандек маошдан бошқа ойлик оладими йўқми шу тўғрисида маълумот бериши керак.

➤ йил охирида ишни тўғри йўлга қуйиш учун ва солиқ суммасини аниқлаш учун “Йиллик солиқ суммасидан ушлаб қолинадиган ҳаётини суғурта қилган сумма ва бошқалар”, “Оиладагилар сони”, ва “Маош кўринишида даромад олувчилар йиллик ҳисоботи” тузишда керак бўладиган маълумотлар бериш.

Солиқ маслаҳатчилари иштирокини тушунтириш

Солиқ маслаҳатчиларидан фойдаланиш корхоналарнинг ўзлари томонидан белгиланади. Солиқ маслаҳатчиларидан фойдаланиш учун шартнома тўзиш керак (ишонч шартномаси) ва бу хизматлар учун ҳақ тўлаши керак. Бунда корхоналар катта бўлиши ва маълум капиталга эга бўлиши керак.

Асосан солиқ маслаҳатчиларидан юридик ва индивидуал тадбиркорлар фойдаланишади кичик тадбиркорлар эса бундай хизматлардан фойдаланишга қийналишади.

Солиқ маслаҳатчиларининг асосий иши:

1) солиқ тўловчининг вакили бўлиб солиқ органларида улар номидан иш юритиш.

2) солиқ ҳужжатларини тўзиш

3) солиқ текширувларида уларнинг иштироки кўзатилсада бундай ёрдамнинг шакли турлича бўлиши мумкин.

Одатда кунлик бухгалтерия ишларини юритиш, молиявий ҳисоботни ва солиқ декларациясини тўзиш бошқаришга таалукли маслаҳатларни бериш учун тўзилади. Қана хизмат кўрсатиш бўлишидан қатий назар солиқ тўловчилар учун фойдали томони солиқ маслаҳатчиларининг профессионал билимлари ва қонуний статусидан фойдаланишади. Бу ўз ўзидан солиқ органлари учун ҳам фойдали чунки бунда декларациялар тўғри тўлдирилган ҳолда солиқлар ўз вақтида тўланади.

Хусусий ташкилотларнинг мавжудлиги

Япониядаги солиқ органлари солиқлар тўғрисидаги маълумотларни тўғридан-тўғри солиқ тўловчиларга эмас, балки кўк декларация ассоциацияси ҳисобланмиш хусусий тадбиркорлар орқали етказилади. Бундай хусусий

корхоналар ўзининг аъзоларига семинар ўтказишдан ташқари солиқ ҳафталигида турли тадбирлар ўтказиб улар орқали электрон декларация тўлдириш, қонунчиликдаги истеъмол солиғи бўйича ўзгаришларни тушунтириш билан шугулланишади. Қуйида ҳар бир ташкилот бўйича қисқача маълумот келтирилади.

Кўк декларация ассоциацияси

Ассоциациянинг асосий мақсади кўк декларация тизимини тарқатиш ва декларацияларда ҳаққоний акс эттиришдан иборат. Ассоциация таркиби асосан кўк декларация тақдим этадиган индивидуал тадбиркорлардан иборат.

2006 йилда Япония бўйича 4 100 та бўлимлар бўлиб, уларнинг аъзолари сони 1 070 000 кишини ташкил этган.

Юридик шахслар ассоциацияси

Ташкилотнинг мақсади бўлиб солиқ билимларини тарқатиш ва бухгалтерия ҳисобига таалукли китобни юритиш ҳисобланади. 2006 йилда мамлакат бўйича 483 та бўлими мавжуд бўлиб аъзолари сони эса 1 120 000 юридик шахстан иборат.

Божхона ассоциацияси

Асосий мақсади декларация тўлдириш тизимида ҳаққоний солиқ тўлаш тизимини хатга тадбиқ қилиш солиқ билимларини билиш орқали солиқларни тўлаш ва декларация тўлдириш каби ишларни амалга ошириш учунсолиқ ишига ўз хиссасини кўшишдан иборат. 2006 йилда мамлакат бўйича 560 та ташкилот мавжуд бўлиб аъзолари сони 102 000 кишини ташкил этади.

Солиқ тўлаш ассоциацияси

Солиқ билимларини тарқатишга қаратилган фаолият билан шугулланади. Асосий мақсади декларация тўлдириш ва солиқларни тўлашни ҳаракатлантиришга эришиш, Яна солиқ тўлашга таалукли тушунчаларни ошириш ҳисобланади. Бундай ассоциациялар Осакадаги Давлат солиқ департаментининг ҳар бир инспекциясида ташкил этилган. Осакадаги Давлат солиқ департаментининг юрисдикцияси билан бирга солиқ тўлаш жамиятлари федератсиялари сони 83 тани ташкил этади. Аъзолари сони юридик ва жисмоний шахслар билан бирга ҳисоблаганда 290 000 кишидан иборат.

Солиқларни тўлаш учун маблағларни йиғиш ассоциацияси

Бу ассоциацияни солиқларни ўз вақтида тўла тўлаш учун йиғилган маблағларидан фойдаланиш учун баъзи кишилар томонидан тузилган. Ассоциациялар қонундан келиб чиққан ҳолда тўзилган бўлиб ҳозирги кунда бундай ассоциациялар сони 78 мингтани ташкил этади.

5. Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари тажрибаси

Солиқ текширувлари турлари ва шакллари

Ўз навбатида Япония мамлакатада солиқ текширувларини ташкил қилишининг асосий сабабларидан бири тақдим этилган декларатсиялар бўйича солиқ тўловларидан қарздорликнинг аниқланишидир. Яъни Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган декларация бўйича қарздорликнинг тўланган ёки тўланмаганлиги аниқлаштирилиши натижасида қарздорлик

тўланмаган ёки тўлиқ тўланмаганлиги аниқланса у ҳолда солиқ органи қарз мажбуриятни қайта кўриб чиқиш учун солиқ текширувини амалга оширади.

Япония давлатида солиқ тўловлари декларация тақдим этиш орқали амалга оширилади ва шу тизимга мувофиқ юқорида айтилганидек, ҳар бир солиқ тўловчи қонундан келиб чиққан ҳолда ўртача солиққа тортиш базасини ва солиқ суммасини ҳисоблаб чиқади. Ушбу мамлакатда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисоби солиқ тўловчилар томонидан амалга оширилади. Бунда декларация тақдим этиш орқали солиқ тўлаш усули қўлланилади. Ушбу усулга мувофиқ, солиқ тўловчи ҳар бир солиқ ва мажбурий тўловларни ўзи ҳисоблаб чиқади ҳамда шу асосда тўлов суммасини белгилаб декларация топширади. Декларация тақдим этиш ҳуқуқий характерга эга ёки хабар берувчи ҳужжатми деган савол устида ҳозиргача муҳокама кетяпти. Ҳақиқатда декларация тақдим этиш солиқ тўловчи учун солиқ бўйича қарздорликни белгилайди, ўз-ўзидан унинг суммаси белгиланиб, қарздорликни тўлаш мажбуриятини келтириб чиқаради, бу эса солиқ органи учун ушбу қарздорликни ундириш ҳуқуқини беради.

Қонун ҳужжатларига кўра декларация тақдим этилган вақтда қарздорликнинг тўланган ёки тўланмаганлиги аниқлаштирилади. Агар аниқлаштириш натижасида қарздорлик тўланмаган ёки тўлиқ тўланмаганлиги аниқланса у ҳолда солиқ органи қарз мажбуриятни қайта кўриб чиқиш учун солиқ текширувини амалга оширади.

Айтайлик, қонун доирасида ўз солиқ мажбуриятини аниқ ҳисобламаган солиқ тўловчи мавжуд. Бу ҳолда, солиқ текшируви орқали етишмовчиликни тўғрилаб, солиқ тўловчига аниқ солиқ суммасини ҳисоблаш ва солиқ декларацияси тўлдиришни чуқурроқ тушунтиришга эришилади.

Япония давлати солиқ тизимида солиқ текширувлари асосан қуйидаги турларга бўлинади:

- мажбурий текширув
- ихтиёрий текширув.

Мажбурий текширув (тафтиш). Ушбу текширув Япония давлатининг “Давлат солиқлари билан боғлиқ жинойтларга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунига асосан ташкил қилинадиган ҳамда суддан текширув учун ордер олиниб солиқ тўловчининг розилигисиз мол-мулкни қидирув ва ҳибсга олиш ишлари амалга оширилиши мумкин бўлган текширувдир.

Ихтиёрий текширув. Ихтиёрий текширув мажбурий бўлган тафтишдан фарқли ўлароқ алоҳида солиқлар тўғрисидаги қонунларда белгиланган “савол-жавоб орқали текшириш (сўроқ қилиш) ваколоти” асосида олиб бориладиган текширувдир.

Мажбурий текширув (тафтиш)ни фақатгина мамлакатнинг 12 та солиқ бошқармаси таркибидаги “солиқдан қочиш ишлари билан ишлаш департаменти” ўтказгани учун “тафтиш” деб номланиб солиқ тўловчилар учун энг кўрқинчли текширувдир. Мазкур текширувда асосан катта миқдордаги даромадни солиқдан яширишда гумон қилинаётган солиқ тўловчилар текширилиб, солиқдан қочиш факти аниқланганда тўланмаган солиқ суммасини

ундириш билан биргаликда солиқдан қочувчи жинойй жавобгарликка тортилиб тўланмаган солиқ миқдорида жарима тўлайди ва 5 йилгача озодликдан маҳрум қилиниши мумкин. Солиқдан қочишга жинойй жавобгарлик 20 йилча олдин кучайтирилган. Охирги йилларда Японияда хўжалик юритувчи субъектлардан “жамият олдидаги маъсулият” ва “кохона морали”га амал қилишни талаб қилиб келинмоқда. Шунинг учун солиқдан қочиш каби ҳатти-ҳаракат инсон жоинга қасд қилиш ва талончилик каби жинойй ишлар қаторида жамият манфаатларига зид деб ҳисобланиб фуқаролар орасида ҳам бу жамият томонидан кечирилмайдиган ҳатти-ҳаракат деган фикр ёйилиб бормоқда. Мана шундай ижтимоий фикрга асосан охирги йилларда суд ҳукмларида солиқдан қочиш бўйича ишларда ҳам жинойй ишлардагидек жамият олдидаги маъсулиятга жуда катта аҳамият берилмоқда. Натижада мазкур тафтишлар солиқ тўловчиларнинг ҳадиғига сабаб бўлиб солиқдан қочиш каби ҳатти-ҳаракатларнинг олдини олишга хизмат қилмоқда.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг катта миқдордаги даромадини солиққа тортишдан яшириш ишлари билан биргаликда спиртли ичимликлар солиғи каби билвосита солиқлар тўғрисидаги қонунларнинг бузиш каби ишлар ҳам “Давлат солиқлари билан боғлиқ жинойятларга қарши курашиш тўғрисидаги қонун”га асосан мазкур тафтиш объектлари ҳисобланади.

”Савол-жавоб орқали текшириш (сўроқ қилиш) ваколати” ҳақидаги қонун нормасида қисқача қилиб айтганда “тегишли ходим зарурат тугилганда солиқ тўловчига савол бериш ва бухгалтерия ва бошқа ҳужжатларни текшириш ваколатига эга” деб белгиланган.

Солиқ текширувлари ўтказиш тартиби Япония тажрибаси:

Солиқ текширувини ўтказиш ёки ўтказмаслик текширувчи инспекторнинг “ратсионал қарори”га асосланади ва солиқ тўловчига текширув ўтказиш сабабларини кўрсатиш текширувнинг мажбурий шарти ҳисобланмайди. Мабодо сабаби кўрсатилса ҳам асосий сабабни кўрсатишга эҳтиёж бўлмай, масалан “декларацияда кўрсатилган даромад суммасини тўғрилигини текшириш” ёки “декларацияда хато йўқлиги текшириш” каби сабаблар билан чегараланилади.

Амалда текширув ўтказишда ҳам “текширув ўтказиш сабаби” билан боғлиқ муаммо деярли тугилмай, одатда “текшириш учун келдик” каби сўзлар етарли. Бунинг сабаби, Японияда ялпи декларация тизими жорий қилинганидан кейинги 60 йилдан ортиқ тажриба бўлиб, солиқ тўловчиларнинг солиқ текширувига бўлган муносабати ва тушуниш даражаси юқорилиги деб айтиш мумкин.

Юқорида Япониядаги солиқ текшируви учун ваколатга оид қонунчилик нормалари ҳақида маълумот бердик. Унда асосан текширув учун маъсул шахснинг ҳаракат эркинлиги кенг таъминланган.

Япония давлатида одатда текширилиши керак бўлган давр ўтган 3 йил бўлсада, ундан олдинги ва кейинги давр ҳужжатларини ҳам текшириш мумкин. Яъни солиқ текшируви пайтида ўтган 3 йилнинг ҳужжатлари текширилсада солиққа тортиш мумкин бўлган муддат ўтган 5 йилгача деб белгиланган.

Хужжатларни сохталаштириш ва яшириш каби ноқонуний ҳатти-ҳаракатлар аниқланганда эса истисно тариқасида ўтган 7 йил мобайнидаги даромадни солиққа тортиш мумкин бўлгани учун бундай ҳолатларда давлат солиқ бошқармаси ёки инспекция бошлигининг қарори билан ўтган 7 йил давомидаги ҳужжатларни текшириш мумкин. Юқоридагилардан ташқари Япония давлатида ҳали декларация вақти келмаган бўлсада текширув ўтказилаётган йилнинг ҳужжатларини ҳам текшириш мумкин.

Япония давлатида солиқ органлари томонидан амалга ошириладиган солиқ текшируви асосан 5 кунгача давом этади. Лекин ушбу муддат ишнинг ҳолатига қараб ўзгариб туриши ҳам мумкин.

Япония давлатида солиқ идорсининг бир нафар солиқ текширувини ўтказувчи инспектор йил давомида ўртача 30-40 та юридик шахс ёки 30 тагача (асосан яқка тартибдаги тадбиркорлик билан шугулланаётган) жисмоний шахсларни текшириши мумкин.

Мазкур мамлакатда йил давомида юридик шахсларнинг 10 фоизи, жисмоний шахсларнинг эса 4 фоизи солиқ текширувида қамраб олинади.

Солиқ тўловчи текширув натижасида белгиланган солиқ суммасидан норози бўлиб қайта (тўғриланган) декларация топширмай юқоридаги солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқни олса, давлат солиқ бошқармаси ва инспекциясидан алоҳида инстансия бўлган солиққа оид шикоятларни кўриб чиқувчи арбитражга ёзма шикоят хати билан мурожаат қилиб ишни текширишни талаб қилиши мумкин.

Арбитраж томонидан ўтказилган текширувдан ҳам норози бўлса судга даъво аризаси билан чиқиши мумкин. Лекин арбитражга ёзма шикоят қилмасдан тўппа-тўғри судга даъво аризаси билан чиқиши мумкин эмас. Айтиб ўтиш керакки, Японияда хўжалик судлари мавжуд эмас.

Солиқ тўловчи текширувга ёрдам бериши учун текширувдан бош тортган солиқ тўловчиларга жавобгарлик белгиланган. Бунинг сабаби, солиқ текшируви тўғри солиққа тортишни таъминлаш учун зарур маъмурий тамойил (протседура) деб топилиб, мазкур текширув фақатгина солиқ тўловчининг тушуниш даражаси ва ҳамкорлигига суянадиган бўлса амалда савол бериш ва текширув ўтказиш мумкин бўлмай қолиши, ва бу ҳолатда текширувнинг самарали бўлишига умид қилиб бўлмайди. Бундан ташқари ҳар бир солиқ тўловчи текширувга бир хил даражада ёрдам беради деб айтиб ҳам бўлмайди.

Шунинг учун ҳар бир солиқ тури бўйича қонунларда, агар текширув пайтида солиқ тўловчи текширувдан бош тортса, саволларга жавоб бермаса, ёки ёлгон жавоб берса 200 минг ен (2200 АҚШ доллари атрофида) гача жарима ва 1 йилгача озодликдан маҳрум қилиниши белгиланган.

Натижада мазкур текширув бевосита мажбурий текширув бўлмасада оддий қилиб айтганда “ихтиёрий” эмас. Жавобгарлик белгилангани учун солиқ тўловчилардан ҳамкорлик қилишни талаб қилиш орқали “билвосита мажбурий” текширув деб аташ мумкин. Лекин амалиётда ушбу жавобгарлик нормалари деярли қўлланилмай, солиқ тўловчи текширув пайтида текширувчига

ҳамкорлик қилмаган тақдирда ҳам бошқа тахминий усуллар билан солиқлар ҳисобланиб (солиққа тортилиб), адолатли солиққа тортиш таъминланади.

Японияда солиқларни тахминий ҳисоблаб солиққа тортиш ҳолатлари сони юридик ва жисмоний шахсларни қўшганда 1 йилда 1000 дан ортиқни ташкил этади.

Япония умумий текширув ўтказиш методикаси

Япония давлатида текширув ўтказишнинг аниқ (асосий) методикаси қонунчиликда чегараланмаган бўлиб текширувчи инспекторнинг ихтиёрида бўлгани учун, текширув объектининг фаолият тури, олдинги текширув натижалари, текширувчи инспекторнинг тажрибаси ва қобилятини ҳисобга олган ҳолда раҳбар асосий текширув усуллари кўрсатиб беради.

Умумий текширув ўтказиш методикаси қуйидагича:

А) Олдиндан хабар бериш. Солиқ текшируви асосан солиқ тўловчининг олдига бориб ўтказилгани учун текширувга бориладиган кун, вақт ва тайёрлаб қўйилиши лозим бўлган ҳужжатлар сони солиқ тўловчига олдиндан хабар қилинади. Бу хабар асосан телефон орқали етказилиб ёзма хабарнома берилмайди.

Б) Текширув ўтказиш жойи. Текширув биринчи кундан бошлаб иложи бориша солиқ тўловчининг жойи (корхона идораси, дўкон, завод ва ҳоказо) га бориб ўтказилади. Бунинг сабаби, солиқ текширувининг мақсади топширилган декларация ва ҳисоботларнинг ҳаққоний ва ишончлилигини текшириш бўлиб, унинг учун эса солиқ тўловчининг ҳақиқий фаолияти ва бухгалтерия ҳужжатлари билан бевосита танишиш зарур деб ҳисобланади.

Солиқ тўловчи ноқонуний ҳатти-ҳаракатларни амалга ошираётган бўлсада унинг амалга ошириш усули ва ушбу ҳатти-ҳаракатни аниқлаш учун калаванинг учи нима ва қаердалигини билиб бўлмайди.

Бундан ташқари бошидан бухгалтерия ҳужжатларини текшириб хатоларни топилсада, солиққа оид ҳуқуқбузарликни аниқлаб олиш қийин.

Шунинг учун, олдин солиқ тўловчи олиб бораётган фаолиятнинг ҳақиқий аҳволи билан танишиб кейин бухгалтерия ҳужжатлари текширилади.

В) Солиқ текшируви якуни бўйича баённома тузиш. Текширув якунлангач, текширилган давр, текширув ўтказилган муддат, текширув жараёни (суҳбатлашилган шахс, текширилган ҳужжатлар в аҳоказо) ҳақидаги маълумотлардан ташқари ҳуқуқбузарлик ва хатолар бор-йўқлиги, усули ва суммаси каби текширув натижалари туширилган текширув якуни бўйича протокол тузилиб давлат солиқ бошқармаси ёки инспексияси раҳбари томонидан маъқулланади. Лекин солиқ тўловчининг имзоси талаб қилинмайди.

Г) Қайта (тўғриланган) декларация топшириш ва солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқ. Текширув якуни бўйича тузилган протокол маъқуллангач, олдин топширилган декларацияда хато ва камчиликлар аниқланган бўлса уларни тузатилган декларация (тўғриланган декларация) топширтирилади.

Солиқ тўловчи текширув натижасидан норози бўлиб қайта (тўғриланган) декларация топширмаса давлат солиқ бошқармаси ёки инспексияси раҳбари

номидан текширув натижаларига биноан ҳисобланган даромад суммаси, солиққа тортиш базаси ва унга тўғри келадиган солиқ суммаси ёзма равишда белгиланиб (солиқни тўғри белгилаш ҳақида буйруқ сифатида) солиқ тўловчига юборилади.

Назорат учун саволлар

1. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро ҳамкорлик деганда нимани тушунасиз?
2. Чет эллик жисмоний шахсларга солиқ солишнинг қандай хусусиятлари мавжуд?
3. Норезидент корхоналарни солиққа тортиш тартиби қандай?
4. Солиққа тортишда резиден ва норезидент тушунчасига таъриф беринг?
5. Икки ёқлама солиққа тортиш ва уни олдини олиш деганда нимани тушунасиз?
6. Солиққа тортиш муносабатларида доимий муассаса тушунчасига таъриф беринг?
7. Солиққа тортиш муносабатларида халқаро шартномалар ва уларга амал қилиш шартлари қандай?
8. Иккиёқлама солиққа тортиш тушунчасини изоҳлаб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.
2. Рангасвамай, Р. Спесифисатион оф а Техтбоок оф Агрисултурал Статистисс (Енглиш) 2нд эдитион. // Индиан, ҳисобот яр.
3. Агрисултуре, форестрий анд фишерий статистисс — 2014 эдитион. Лухембоург: Публисатионс Оффисе оф тхе эуропеан Унион, ўтган. Марсел Жортай Дирестор, Сесторал анд Регионал Статистисс
4. Аюбжонов А.Х., Маматқулов Б.Х., Сайфуллаев С.Н.. Қишлоқ хўжалиги статистикаси. Ўқув қўлланма. – Т., 2012 й
5. Маматқулов Б.Х. Қишлоқ хўжалиги статистикаси фанидан амалий машғулотларни ўтказиш учун ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, ҳисобот. – 176 бет.
6. Абдурахмонов М.А. Қишлоқ хўжалиги статистикаси. Ўқув қўлланма. – Т.: Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2004. – 97 бет
7. Афанасьев В.Н., Маркова А.И.. Статистика сельского хозяйства. Учеб. пособие. – М.: ФиС, ҳисобот
8. Башкатов Б.И. Статистика сельского хозяйства. Курс лекций. Курс лекций. – М.: ЭКМОС, 2014, 128-137 с
9. Х.Набиев, Д.Х. Набиев. Ахмедова М.Ш. Саноат статистикаси. Ўқув

кўлланма. – Т.: ТДИУ, 2011. – 164 бет.

10. Н.М. Харченко. Экономическая статистика. Учебник. – М.: Дашков и К, 2010. – 368 стр.

11. Микроэкономическая статистика. Учебник. Под ред. С.Д.Ильенковой. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 544 стр.

Интернет сайтлар:

1. www.soliq.uz
2. www.mf.uz
3. www.stat.uz
4. www.norma.uz
5. www.lex.uz

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

БИРИНЧИ НАМУНА.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Камилов М.М, Ражапов Ш.З, Бабаев Ш.Б.

**“Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” ўқув курсининг
“Оилавий тадбирокрликни ривожлантиришда солиқ имтиёзлари ва
енгилликларни тадбиқ этилиши” мавзуси бўйича тайёрланган**

КЕЙС- СТАДИ

**Кейс: “Mening oilam” оилавий корхонада фаолиятини
ривожлантиришда солиқ имтиёзлари ва енгилликларни тадбиқ
этилиши ўрганиш .**

Тошкент – 2018

І.КЕЙС

Оилавий тадбирокрликни ривожалантиришда солиқ имтиёзлари ва энгилликларни тадбиқ этилиши

ПЕДАГОГИК АННОТАЦИЯ

Ўқув предмети: «Солиқлар ва солиққа тортиш».

Мавзу: «Оилавий тадбирокрликни солиққа тортиш».

Ушбу кейснинг мақсади: Ўзбекистон Республикасида оилавий тадбирокрликка қулай шарт-шароитлар яратишда солиқ имтиёзлари ва энгилликларни қўллаш орқали аҳолининг тадбирокрликка ундаш масалалари.

Режалаштириладиган ўқув натижалари:

- оилавий тадбирокрлик фаолиятига оид солиқ меъёрий ҳужжатларни рўйхатини шакллантиради ва оилавий тадбирокрликни ташкил этилиш босқичларини ўзлаштириш;

- оилавий тадбирокрлик фаолиятини амалга оширишда солиқ тўловларидан ташқари қўшимча берилган энгилликлар оид маълумотларни таҳлил қилиш ва солиқ базасини ҳисоблаш механизмини ҳисоб-китобини амалга оширишда малакаларини орттириш;

- мустақил тарзда қарор қабул қилиш малакаларини эгаллаш.

Талабалар ушбу кейсни муваффақиятли ҳал этиш учун оилавий тадбирокрлик фаолияти учун берилган солиқ имтиёз турлари, уларнинг қўлланилиши хусусиятлари ва қўшимча қулайликларга оид маълумотларни таҳлил қилиш ва солиқ базасини ҳисоблаш механизмини ҳисоб-китобини амалга оширишда нисбатан мавжуд ёндашувлар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари лозим.

Ушбу кейс реал институционал тизим фаолиятини акс эттиради. Кейс объекти –

Оилавий корхона шаклидаги юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбирокрлик фаолияти билан шуғулланувчи жимоний шахс.

Ахборот манбалари:

- Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги «Оилавий тадбирокрлик тўғрисида»ги ЎРҚ-327-сон Қонуни, Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори;

- Давлат хизматлари шаклидаги «Ягона дарча» марказлари маълумотлари;

- Оилавий корхона ва якка тартибдаги тадбирокрлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларнинг 2016-2017 йиллардаги иш фаолиятининг асосий кўрсаткичлари ҳақидаги йиллик ҳисоботлари.

Кейснинг ўзига хос белгиларига кўра тавсифномаси:

Кейс ҳаётий, сюжетсиз кейслар категориясига киради ва статистик материаллар асосида тузилади. Кейс қисқа, тузилмаланган. Бу кейс-топшириқдир.

Кейс дидактик мақсадларига кўра вазият субъектини ривожлантиришнинг янги стратегиялари ва йўллари ишлаб чиқишга рағбатлантирадиган кейслар тоифасига киради.

Кейс электрон версияда тақдим этилган.

Кейсдан қуйидаги ўқув предметларини ўқитиш жараёнида фойдаланиш мумкин: «Солиқлар ва солиққа тортиш», «Солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш», «Юридик шахсларни солиққа тортиш» ва «Жисмоний шахсларни солиққа тортиш».

3.2. ТАЛАБАГА УСЛУБИЙ КЎРСАТМАЛАР

Кейс услубий паспортининг мазкур компоненти қуйидагиларни ўз ичига олади:

- кейсдаги муаммо ва кичик муаммолар ифодаси (агар кейс муаммони излаш ва ҳал этишга ўргатадиган кейслар тоифасига кирмайдиган бўлса);
- муаммо ечими алгоритми (ушбу элементнинг бўлишини ўқитувчи – кейсолог белгилайди);
- ўқув-услубий материаллар: ҳисоб-китоблар қоидалари ва формулалари, услублар ва русумлар баёни ва бошқалар (кейсологнинг фикрига қараб).
- муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва ҳал қилиш варағи ёки муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва ҳал қилишга доир йўриқнома;
- кейс билан индивидуал ва гуруҳ бўлиб ишлашни баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари;

КЕЙС СТАДИ

Имтиёзлар – оилавий тадбиркорлик учун мадад

Мазкур материалда барча тоифадаги корхоналар, шунингдек айирим фаолият соҳалари корхоналари учун белгиланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар келтирилган.

Мамлакатимиз мустақилликка эришиши биланок, бозор иқтисодиётининг асосий негизларидан бўлган хусусий мулк ҳуқуқини мустаҳкамлаш, унинг дахлсизлиги ва ишончли ҳуқуқий ҳимоясини, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга йўналтирилган миллий қонунчилик базаси яратилди. Жумладан, “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги, “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги, **“Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги**, “Тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги рухсат бериш тартиб-таомиллари тўғрисида”ги қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, мазкур соҳани тартибга солишда, ривожлантиришда ва албатта мулкдорлар ва тадбиркорлар ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу билан бирга, мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ривожланишига, мулкдорлар синфининг шаклланишига, хусусий мулк ҳимояси ва дахлсизлиги, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини юритишга ҳуқуқий кафолатлар мустаҳкамланмоқда.

Кичик бизнес ва тадбиркорликни кенгайтириш учун бизнеснинг янги ташкилий-ҳуқуқий шакли сифатида оилавий бизнеснинг ҳуқуқий асослари яратилди. Ўзбекистон Республикасининг "Оилавий тадбиркорлик тўғрисида"ги Қонуни

3-моддасида белгиланганидек, оилавий тадбиркорлик оила аъзолари томонидан таваккал қилиб ва ўз мулкӣ жавобгарлиги остида даромад (фойда) олиш мақсадида амалга ошириладиган ташаббускорлик фаолияти ҳисобланиб, ўз иштирокчиларининг ихтиёрийлигига асосланади ҳамда юридик шахс ташкил этган ёки ташкил этмаган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

“Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг қабул қилингани туфайли, ҳеч шубҳасиз, юртимизда оилавий бизнеснинг ҳуқуқий кафолатларини кучайтириш, иқтисодиётнинг турли соҳаларида унинг жадал ва кенг ривожланиши ва янги иш ўринларининг очилишига қулай имкониятлар яратиб берилганини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Хусусан:

- Президентимизнинг 2017 йил 31 январда ПҚ-2746-сон “Кичик ва хусусий тадбиркорликни микрокредитлаш тизимини янада кенгайтириш ва соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди.

Ушбу қарорга кўра, Тошкент шаҳрида кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун микрокредитлашнинг янги схемасини жорий этилди ва ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим муассасалари битирувчилари, муддатли ҳарбий хизматдан қайтган жисмоний шахслар, меҳнат органларида рўйхатга олинган банд бўлмаган фуқаролар, **оилавий ва хусусий тадбиркорлик билан шугўлланаётган аҳоли**, шунингдек, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тавсияномалари бўйича ишга жойлашишга эҳтиёжманд бўлган бошқа шахслар микрокредитлаш учун қамраб олинган шахслар орасида устувор контингентлар сифатида эътироф этилди.

- Президентимизнинг 2017 йил 17 мартдаги ПҚ-2844-сон “Тадбиркорлик субъектлари ва кенг аҳоли қатламига микрокредитлар ажратиш тизимини янада соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига асосан тадбиркорлик субъектлари ва барча аҳоли қатламининг имтиёзли микрокредитлардан кенг фойдаланишини таъминлаш, шунингдек, яқка тартибдаги меҳнат фаолиятини рағбатлантириш орқали аҳоли бандлигини янада ошириш мақсадида янги рўйхатдан ўтган юридик шахс ташкил этмаган яқка тартибдаги тадбиркорлар ва **оилавий тадбиркорлик субъектларига фаолиятини** амалга ошириш учун олинган товарларни гаров сифатида ҳисобга олган ҳолда энг кам иш ҳақининг **20 баробаригача миқдорда микрокредитлар ажратиши**, янги давлат рўйхатидан ўтган юридик шахс ташкил этмаган яқка тартибдаги тадбиркорлар ва оилавий тадбиркорларга тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун энг кам иш ҳақининг 60 баробаригача миқдорда микрокредитлар кредитлашга оид қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъминот турлари билан бир қаторда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг кафиллиги асосида ажратишни кенгайтириш белгиланди.

- Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги «Оилавий

тадбиркорлик тўғрисида»ги ЎРҚ-327-сонли Қонунда белгиланган оилавий корхоналарга солиқ солишнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, бир қатор қонун ва қонун ости ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Хусусан, Солиқ кодексининг 176 ва 179-моддаларига киритилган ўзгартиришга асосан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин оилавий корхона иштирокчиси ихтиёрида қоладиган фойда суммаси жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадлари таркибига киритилади ва жисмоний шахсларнинг даромади сифатида солиққа тортилмайди. Шунингдек, 351-моддасига киритилган ўзгартириш билан оилавий корхоналар солиқ солишнинг бошқа тартибини танлаш ҳуқуқисиз, ягона солиқ тўловини тўловчилари ҳисобланиши белгилаб қўйилди.

- Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги «Оилавий тадбиркорлик тўғрисида»ги ЎРҚ-327-сон қонунининг 28-моддасида оилавий корхона турар жойдан бир вақтнинг ўзида унда истиқомат қилган ҳолда товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) учун фойдаланган тақдирда, коммунал инфратузилма хизматлари (электр энергияси, сув таъминоти, канализация, газ таъминоти ва иссиқлик таъминоти) ҳақини тўлаш аҳоли учун белгиланган тарифлар бўйича ва шартлар асосида амалга оширилиши кўрсатилган.

Оилавий корхонани ташкил этиш ва унга солиқ солиш тартиби ЮРИДИК ШАХС ТАШКИЛ ЭТМАГАН ҲОЛДА

Юридик шахс ташкил этмаган ҳолда ташкил этиладиган оилавий тадбиркорлик фаолияти **Юридик шахс ташкил этмасдан оилавий тадбиркорликни ва хунармандчилик фаолиятини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомда** (рўйхат рақами 216, 2009 йил 29 июль, кейинги ўринларда – Низом) белгиланган тартиб асосида амалга оширилади.

Оилавий тадбиркорлик – эр-хотин томонидан уларга биргаликдаги умумий мулк ҳуқуқи билан тегишли бўлган уларнинг умумий мулки негизида амалга ошириладиган ҳамда эр-хотиннинг ва уларга ёрдам берувчи оила аъзоларининг шахсий меҳнатига асосланган, юридик шахс бўлмаган жисмоний шахсларнинг биргаликдаги тадбиркорлик фаолиятидир.

Оила аъзолари – эр-хотин, ота-оналар ёки фарзандликка олувчилар ҳамда 15 ёшдан ошган, шу жумладан, фарзандликка олинган болалардир.

Оилавий тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказишда **якка тартибдаги тадбиркорни** давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида белгиланган намунадаги гувоҳнома берилади, унда якка тартибдаги фаолиятнинг оилавий тадбиркорлик шаклида амалга оширилиши, шунингдек биргаликдаги тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи оила аъзолари кўрсатилади (Низомнинг 4-банди).

Бундан ташқари, оилавий тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштиришда оилавий тадбиркорлик субъекти номидан эр-хотиндан бири улардан биттасининг нотариал тасдиқланган розилигига кўра иш кўради.

Низомнинг 8-бандига мувофиқ, оилавий тадбиркорлик субъектлари томонидан доимий ходимлар ёллашга йўл қўйилмайди. Истисно ҳолларда оилавий тадбиркорликни амалга оширишда вақтинча бир марталик ишларни амалга ошириш учун оила аъзолари ҳисобланмайдиган фуқароларнинг жалб этилишига йўл қўйилади.

ЮРИДИК ШАХС ТАШКИЛ ЭТГАН ҲОЛДА

Юридик шахс ташкил этган ҳолда амалга ошириладиган оилавий тадбиркорликнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли **оилавий корхонадир**. Оилавий корхона унинг иштирокчилари томонидан товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) ва реализация қилишни амалга ошириш учун ихтиёрий асосда, оилавий корхона иштирокчиларининг улушли ёки биргаликдаги мулкида бўлган умумий мол-мулк, шунингдек оилавий корхона иштирокчиларидан ҳар бирининг мол-мулки негизида ташкил этиладиган кичик тадбиркорлик субъектидир. Оилавий корхона фаолияти унинг иштирокчиларининг шахсий меҳнатига асосланади.

Оилавий корхона фаолиятни фақат юридик шахс ташкил этган ҳолда амалга ошириши мумкин (Қонуннинг 4-моддаси). Оилавий корхона ўз мулкида алоҳида мол-мулкка эга бўлиши, ўз номидан мулкӣ ва шахсий номулкий ҳуқуқларни олиши ҳамда амалга ошириши, зиммасига мажбуриятлар олиши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Оилавий корхона иштирокчилари корхона мол-мулки етарли бўлмаганда оилавий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига тегишли мол-мулк билан қонун ҳужжатларига мувофиқ субсидиар жавобгар бўлади.

Оилавий корхона қонун ҳужжатларига мувофиқ ходимларни ёллашни амалга ошириши мумкин.

Оилавий корхона иштирокчиларининг ва унинг ёлланма ходимларининг умумий сони кичик тадбиркорлик субъектлари ходимларининг қонун ҳужжатларида белгиланган ўртача йиллик сонидан кўп бўлиши мумкин эмас. Бунда оилавий корхона иштирокчиларининг энг кам сони икки кишидан оз бўлмаслиги керак.

Оила бошлиғи, унинг хотини (эри), болалари ва набиралари, ота-онаси, меҳнатга қобилиятли ёшга тўлган бошқа қариндошлари (болалари ва набираларининг эрлари (хотинлари), туғишган ҳамда ўғай ака-ука ва опасингиллари, уларнинг эрлари (хотинлари) ҳамда болалари, тоға ва амаки ҳамда амма ва холалари) оилавий корхона иштирокчилари бўлиши мумкин. Эътибор беринг, бунда **фақат муомалага лаёқатли шахслар** оилавий корхона иштирокчилари бўлиши мумкин (Қонуннинг 5-моддаси).

Давлат органларининг мансабдор шахслари, шунингдек қонун ҳужжатларида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши тақиқланган бошқа шахслар оилавий корхона иштирокчилари бўлиши мумкин эмас.

Бир оилавий корхона иштирокчиси бир вақтнинг ўзида бошқа оилавий корхона иштирокчиси бўлиши мумкин эмас.

Юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро муносабатларда оилавий корхона номидан унинг бошлиғи иш кўради.

Оилавий корхона иштирокчиларидан бири унинг бошлиғи бўлиши мумкин, унга оилавий корхонанинг барча иштирокчилари бир овоздан иш муомаласида ўз номларидан иштирок этиш ҳуқуқини беради (Қонуннинг 6-моддаси).

Қонуннинг 16-моддасига мувофиқ, оилавий корхона иштирокчиларига мулк ҳуқуқи асосида ёки бошқа қонуний асосда тегишли бўлган турар жойлар ва яшаш учун мўлжалланмаган жойлар, шу жумладан, ишлаб чиқариш, хўжалик бинолари ва бошқа иморатлар оилавий корхона фаолияти амалга ошириладиган жойдир.

Оилавий корхона иштирокчиларига мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлган турар жойларни улардан оилавий корхона фаолиятида фойдаланиш мақсадида яшаш учун мўлжалланмаган жойларга айлантириш талаб қилинмайди, бундан фаолиятнинг айрим турлари учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар мустасно.

ОИЛАВИЙ КОРХОНАГА СОЛИҚ СОЛИШ

Оилавий корхона Қонуннинг 26-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 351-моддасига асосан белгиланадиган тартибда ягона солиқ тўлови тўловчисидир.

Оилавий корхонанинг фойдаси солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин унинг иштирокчилари тасарруфига ўтади ҳамда унга солиқ солинмайди.

Оилавий корхона меҳнат ҳақи фондидан ижтимоий фондларга қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда мажбурий тўловлар тўлайди. Оилавий корхона ўзи ишлаб чиқарган халқ бадийи ҳунармандчилиги ва амалий санъати буюмларини реализация қилишдан олинган тушум бўйича ягона солиқ тўловини тўлашдан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда озод этилади. Бундай буюмларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 28 мартдаги ПФ-3588-сонли Фармони билан тасдиқланган.

Оилавий корхонага кичик тадбиркорлик субъектлари учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган имтиёзлар, преференциялар ва кафолатлар татбиқ этилади.

МОЛ-МУЛК СОЛИҒИ

Солиқ кодексининг 276-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ, жисмоний шахс ёки оилавий корхона турар жойидан унда истиқомат қилиш билан бир вақтда товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) учун фойдаланган тақдирда, унга **мол-мулк солиғи жисмоний шахслар учун белгиланган ставка бўйича тўланади.**

ЕР СОЛИҒИ

Жисмоний шахс ёки оилавий корхона ер участкасидан унда жойлашган уйда истиқомат қилиш билан бир вақтда товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) учун фойдаланган тақдирда, **ер солиғи жисмоний шахслар учун белгиланган ставка бўйича тўланади** (Солиқ кодексининг 291-моддаси иккинчи қисми).

Кейс стадига оид саволлар:

1. Акамнинг оиласи билан биргаликда оилавий корхонамизни очмоқчимиз. Оилавий корхона очиш тартиби қанақа ?
2. Оилавий тарбиркорликда кредитга оид қандай имтиёзлар кўзда тутилган?
3. Бундан ташқари юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда очилган корхоналарнинг бир-биридан фарқи нимада?
4. Агар фаолиятимизни йўлга қўйсак, мол-мулк ва ер солиқларини қайси ставкалар бўйича тўлашимиз керак бўлади?
5. Оилавий тадбиркорликда бошқа тадбиркорлик фаолиятига қараганда қандай қулай шарт-шароитлар белгиланган?

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1) Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотиدير.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2.Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;

- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш куйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутати:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилиятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Реал сектор статистикаси” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда куйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув

адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзуни ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий статистика маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Иқтисодиётнинг инновацион тараққиёти” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак” деб номланган китобидан келтирилган солиқ ва солиққа тортиш тизимига оид масалаларни ўрганиш.

2. 2016-йил 26-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-416-сонли Қонунини ўрганиш.

3. 2016-йил 27-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2017-йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-417-сонли Қонунини ўрганиш..

4. 2016-йил 29-декабрдаги Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги №ЎРҚ-418-сонли Қонунини ўрганиш..

5. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси бўйича ўзгартиришларни ўрганиш.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сон Фармони қисқача мазмун-моҳиятини ўрганиш.

7. Президентимизнинг 2016 йил 26 октябрда қабул қилинган “Еркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4853-сонли Фармонини ўрганиш

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4850-сон Фармонининг мақсади, мазмун-моҳиятини ўрганиш.

2) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли қарори билан Солиқ қонунчилигига киритилган ўзгартиришлар бўйича ўрганиш..

3) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 1 июлдаги “Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан хорижий валютадаги тушумни мажбурий сотиш тартибига ўзгартириш киритиш тўғрисида” ги 225-сонли қарорини ўрганиш.

4) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 13 июлдаги “Кўчма савдога рухсат бериш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” ги 233-сонли қарорини ўрганиш.

5) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2011 йил 27 сентябрда 2268-сон билан давлат рўйхатидан Телекоммуникация хизматларидан олинган даромадларни шакллантириш ва тақсимлаш ва уларни “Ўзбектелеком” акциядорлик компаниясининг бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги низомини ўрганиш.

6) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2010 йил 31 июлда 2127-сон билан давлат рўйхатидан электр энергиясини сотишни бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги низомини ўрганиш.

7) Тижорат банклари, шу жумладан бошқа инвесторлар иштирокида банкрот корхоналар негизида ташкил этилган корхоналарнинг асосий воситалари ва номоддий активлари бўйича амортизация ажратмаларини ўрнатилган меъёрдан камроқ ҳисоблаш тартиби тўғрисидаги вақтинчалик низом

8) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2010 йил 15 мартда 2086-сон билан давлат рўйхатидан Қайта ишлашга берилган хомашё билан боғлиқ оператсияларни бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги низомини ўрганиш.

1. Солиқ сиёсати ва уни макроиқтисодий сиёсат билан ўзаро уйғунлиги

2. Солиқ сиёсатининг стратегик йўналишлари.Европа Иттифоқи мамлакатларида солиқ сиёсатининг хусусиятлари.

3. Инқирознинг навбатдаги тўлқини шароитида АҚШда солиқ сиёсатининг хусусиятлари.

4. Японияда солиқ сиёсати ва унинг ўзига ос хусусиятлари

5. Хитой давлати солиқ сиёсати

6. МДХ мамлакатларида солиқ сиёсати.
7. Россия федерацияси солиқ сиёсати в унинг стратегик йўналишлари
8. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида олиб борилган солиқ сиёсати
9. Солиқлар ҳақидаги иқтисодчи олимларнинг илмий қарашлари

VII. ГЛОССАРИЙ

ТЕРМИН	Рус тилида	Инглиз тилида	Ўзбек тилидаги шарҳи
Асосий воситалар	Основные средства	fixed assets	деб, корхонада кўп йил фойдаланиладиган меҳнат куроллари: яъни бинолар, иншоотлар, машиналар ва асбоб-ускуналар.
Асосий воситалар билан таъминланиш	Обеспеченность основными средствами	Provision of fixed assets	корхонанинг бизнес-режасига ёки ўтган йилларга нисбатан асосий фондлар билан куролланиш даражаси.
Актив (фаол) асосий фондлар	Активные основные средства	Active fixed assets	куч берадиган машиналар ва асбоб-ускуналар, иш машиналари, ўтказгич жиҳозлар, ўлчаш ва тартибга солиш асбоблари.
Асосий фондларни янгилаш коэффициенти	Коэффициент обновления основных фондов	The coefficient of fixed assets renewal	янги келган асосий фондлар сўммасини асосий фондларнинг йил охирига бўлган қийматига бўлиш керак.
Асосий (операцион) фаолият бўйича пул оқимлари	Денежные потоки от основной деятельности	Cash flows from operating activities	хўжалик жараёнларини корхонанинг пул маблағларига, фойда микдорига таъсирини ифодалайди.
Айланма маблағлар	Оборотные средства	current assets	айланма фондлар, муомала фондлари ва бошқа ҳаракатдаги активларда турган пул маблағлари.
Бошқарув тамойиллари	Принципы управления	principles of management	иктисодиётнинг барча соҳаларини бошқариш тизимининг тузилиши ва амал қилинишини белгилаб берувчи асосий қоида.
Бошқарув тизими	Системы управления	Control systems	бошқаришнинг мақсадлари, таркиби, шакли ва усуллари мажмуаси. У динамик бўлиб, ижтимоий - иктисодий шароитлар ўзгариши билан унинг унсурларини аниқ мазмуни ҳам ўзгаради.
Балансни ликвидлиги	Ликвидность баланса	balance Liquidity	балансдаги ликвид бўлган маблағларнинг мажбуриятларни қоплаш даражаси тушунилади.
Брак маҳсулот	Бракная продукция	bar products	гасдиқланган андоза ва техника шартларга мос келмайдиган маҳсулот.

“Баланс”	Баланс	Balance	лотинча бис – икки марта, банд – тарози палласи сўзларидан таркиб топиб, том маънода икки палла деган маънони англатади ва тенглик тушунчаси сифатида ишлатилади.
Бир сўмлик товар маҳсулотига кетган харажат	Затраты на один сум товарной продукции	The cost of one sum of commodity products	ишлаб чиқариш таннарини товар маҳсулоти ҳажмига нисбати тарикасида аниқланади.
Дебитор қарзлари	Дебиторская задолженность	Receivables	айнан таҳлил қилинаётган корхона айланма маблағларининг бир қисми бошқа корхоналар айланмасида қатнашиши тушунилади.
Дебиторлик қарзларининг айланиш куни	Оборачиваемость дебиторской задолженности в днях	Accounts receivable turnover in days	дебиторлик мажбуриятларининг мавжуд суммасини таҳлил этиш даврининг келендарь кунига кўпайтириш ва сотишдан олинган соф тушум суммасига бўлиш асосида аниқланади.
Индукция	Индукция	Induction	гадқикотни ёки бирор объектни (ходисани, жараённи) хусусийликдан умумийлик сари ўтилиши тушунилади.
Ички резервлар (имкониятлари)	Внутрихозяйственные резервы	Intra reserves	хўжалик юритиш самарадорлигини ошириш имкониятини аниқлашда ижобий таъсир этувчи омиллар ҳаракатини кучайтириш ва уларнинг салбий таъсирини тугатиш тушунилади.
Иқтисодий-математик усуллар	Экономико-математические методы	Economic-mathematical methods	интеграл, корреляция, регрессия, омиллар тизимини детерминлашган моделларда акс эттириш, назарий ўйин кабилар.
Инвестиция фаолияти	Инвестиционная деятельность	Investment activities	номоддий активларни сотиб олиш ва сотиш, узок муддатли моддий активлар сотиб олиш учун етказиб берувчиларга тўланган пуллар ва унга тенглаштирилган маблағлар чиқим устунда акс

			эттирилади.
Ижтимоий унумдорлиги	меҳнат	Социальная производительность труда	Social productivity
Индивидуал унумдорлиги	меҳнат	Индивидуальная производительность труда	Individual productivity
Кредитор қарзлари		Кредиторская задолженность	Accouns payable
Кредиторлик қарзларининг айланиш куни		Оборачиваемость кредиторской задолженности в днях	Accouns payable turnover in days
Левераж		Ливераж	Leverazh
Метод(усул)		Метод (способ)	The method (method)
Методология(услубият)		Методология	Methodology
Материаллар самараси		Материалотдача	Materialootdacha

эттирилади.

моддий ишлаб чиқаришда банд бўлган ҳар бир ишловчи ҳисобига ҳосил қилинган миллий даромад миқдори билан ўлчанади

индивидуал (якка тартибда ишловчининг (локал) участка, цехдаги, корхона, тармоқдаги) ишловчининг ишлаб чиқарган маҳсулоти.

ўзга корхоналарнинг айланма маблағларининг бир қисми айнан таҳлил қилинаётган корхона айланмасида қатнашиши тушунилади.

кредиторлик мажбуриятларининг мавжуд суммасини таҳлил этиш даврининг келендарь кунига кўпайтириш ва сотилган маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш таннарни суммасига бўлиш асосида аниқланади.

хусусий капиталнинг ўсган қисми бўлиб, кўрсатиб хусусий капитал рентабеллиги коэффициенти билан жами инвестициялар орасидаги фарқ коэффициенти олинади.

юнон тилидан олинган бўлиб, табиат ҳамда жамиятда содир бўлаётган ҳодиса ва жараёнларни ўрганиш ва билиш усулидир. Муайян фаннинг предметини ўрганиш усули.

муайян фаннинг предметини ўргатиш усули, унда қўлланиладиган ёндашувлар, усуллар мажмуаси.

моддий харажатларнинг бир сўми ҳисобига қанча маҳсулот ишлаб чиқарилганлигини кўрсатади.

Материал сифими	Материалоемкость	consumption of materials	бир сўм товар махсулоти ишлаб чиқариш учун қанча (неча тийин) моддий харажатлар тўғри келишини кўрсатади.
Молиявий натижа	Финансовый результат	Financial results	корхона фаолиятининг фойда суммаси ва рентабеллик даражасида ифодаланадиган якунидир.
Муддатли ликвидлик коэффициенти	Коэффициент срочной ликвидности	Quick ratio	у пул маблағлари, соф дебиторлик қарзлари суммасини жорий мажбуриятларга бўлиш орқали аниқланади.
Мутлак ликвидлик коэффициенти	Коэффициент абсолютной ликвидности	Absolute liquidity ratio	у пул маблағларининг жорий мажбуриятларига нисбати сифатида аниқланади.
Молиявий мустақиллик коэффициенти	Коэффициент финансовой независимости	The financial independence	у корxonанинг ўз маблағларининг хўжалик маблағлари умумий суммасига нисбати тариқасида аниқланади.
Меҳнат омиллари	Факторы труда	labor Factors	корxonанинг ишчи кучи билан таъминланиши, иш вақтидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар.
Меҳнат воситалари омиллари	Факторы средств труда	Factors labor funds	корxonанинг асосий воситалар билан таъминланганлиги, таркиби, техник ҳолати ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
Меҳнат предметлари омиллари	Факторы предметов труда	Factors objects of labor	корxonанинг хом ашё ва асосий материаллар билан таъминланганлигини ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
Махсулотни бир текисда ишлаб чиқариш	Ритмичная производства продукции	Rhythmic production	махсулотни тузилган жадвал асосида, махсулотнинг олдиндан аниқланган ассортименти ва сифатига мувофиқ етказиб бериш ва сотишни ўз вақтида таъминланиши.

Махсулот сифати	Качества продукции	quality products	унинг барча мўлжалланган мақсадда фойдаланишга яроқли хусусиятларининг мажмуаси.
Меҳнат унумдорлиги	Производительность труда	productivity	моддий ишлаб чиқаришда вақт бирлиги давомида ҳосил қилинган махсулот миқдори билан ўлчанади
Моддий ресурслар	Материальные ресурсы	Material resources	ишлаб чиқаришнинг муайян циклида фойдаланишда бўлган ва шу циклда ишлаб чиқарилган махсулот (иш ва хизматлар) таннархига ўз қийматини тўлиқ ўтказиб боровчи буюмлар.
Махсулот таннархи	Себестоимость продукции	product cost	махсулотни ишлаб чиқариш, сотиш ва корхона молиявий фаолияти бўқийча барча харажатларнинг пул орқали ифодаланиши.
Молиявий фаолият	Финансовая деятельность	Financial activities	бўлимида акция чиқаришдан келиб тушган тушум, узоқ ва қисқа муддатли қарзларни келиб тушиши ва чиқимлар акс этади.
Моддий текширувлар	Материальная проверка	Material inspection	моддий бойликлар, пул маблағлари ҳақиқий қолдиғини бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан қиёслаш орқали амалга оширилади.
Омилли таҳлил	Факторный анализ	Factor analysis	натига кўрсаткичининг ўзгаришига таъсир қилувчи омилларни аниқлаш ва уларнинг таъсир доирасини ҳисоблаш усуллари мажмуасини ўзида ифода эттирган таҳлилдир.
Омиллар	Факторы	factors	у ёки бу иқтисодий кўрсаткичга ижобий ҳамда салбий таъсир кўрсатувчи фаол ҳаракат қилувчи кучлар тушунилади.
Операцион фойда(асосий фаолияти фойдаси)	Операционная прибыль (прибыль от основной деятельности)	Operating profit (operating profit)	ялпи фойдадан давр харажатлари ва бошқа операцион харажатлар чегирилиши ва асосий фаолиятдан бошқа даромадлар қўшилиши натижасида ҳосил бўлган фойда.

Пул оқимлари	Денежные потоки	monetary flows	пул ва пул маблағларининг ҳамда сўм ва ўзга эквивалентларининг кирими ва чиқими.
Пул эквивалентлари	Денежные эквиваленти	Cash equivalents	эркин алмаштириладиган қисқа муддатли ликвидланадиган, қиймати ўзгариши хатарига камроқ мойил бўлган инвестициялар.
Пул маблағлари	Денежные средства	Cash	кассадаги нақд пул ва талаб бўйича бериладиган депозитлар, шунингдек, ҳисоб-китоб. валюта ва ўзга банк ҳисоб рақамларидаги маблағлар.
Пассив (нофаол) асосий воситалар	Пассивные основные средства	Passive fixed assets	бинолар, иншоотлар ва транспорт воситалари.
Ретроспектив(жорий) таҳлил	Ретроспективный (текущий) анализ	Retrospective (current) analysis	ҳисобот даври тугаши билан бухгалтерия, статистик ва тезкор ҳисоботлар ҳамда ҳисобдан ташқари ахборот манбаларига асосан ўтказиладиган таҳлил.
Рентабеллик	Рентабельность	Profitability	жами ижтимоий ишлаб чиқариш ва ҳар бир корxonанинг иқтисодий ҳамда молиявий самарадорлигини ифодоловчи кўрсаткич.
Рақобат	Конкуренция	Competition	лотинча сўздан олинган булиб, мақсадга эришиш учун кураш, корxonалар ўртасидаги соф курашни билдиради.
Сотилган маҳсулот	Реализованная продукция	products sold	товарлар истеъмолчиларга жўнатилиб унинг ҳақи мол юборувчиларнинг банкдаги ҳисоб - китоб рақамига ўтказилиши тушунилади.
Соф маҳсулот	Чистая продукция	Net output	товар маҳсулот билан уни ишлаб чиқаришга қилинган моддий сарфлар ва асосий воситалар ва номоддий фаолларнинг амортизацияси суммаси ўртасидаги фарк.
Солиқ тўлагунга қадар фойда	Прибыль до уплаты налогов	Profit before tax	умумхўжалик фаолиятдан келган фойдага фавқулоддаги фойдани қўшилиши ва фавқулоддаги зарарни чегириш орқали ҳосил бўлган

			foyda.
Соф фойда	Чистая прибыль	Net profit	солиқ тўлагунга қадар фойдадан даромад (foyda) солиғи ва фойдадан бошқа солиқлар ва йиғимларни чегирилиши орқали аниқланган фойда.
Таққосланадиган маҳсулот	Сравниваемая продукция	comparable products	шу йил ва ундан олдинги йилларда серияли ва оммавий тартибда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг барча турлари.
Таққосланмайдиган маҳсулот	Несравниваемая продукция	comparable products	жорий йилда ишлаб чиқарилган маҳсулотдир.
Товар маҳсулоти	Товарная продукция	commercial products	барча ишлаб чиқариш босқичларини ўтган, тўла бутланган, техника назорати бўлимидан ўтган ва омборга топширилган маҳсулот.
Тақсимланмаган фойда	Нераспределенная прибыль	retained earnings	корхонанинг ҳисобида турган соф фойдаси.
Умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда(ҳисобот фойдаси)	Прибыль от общехозяйственной деятельности	Profit from general economic activity	операцион фойдага молиявий фаолиятнинг даромадларини қўшилиши ва молиявий фаолият бўйича харажатлар чегирилиши орқали ҳосил бўлган фойда.
Устав капитали	Уставный капитал	Authorized capital	ўз маблағлар манбаининг асосини ташкил этади.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

5. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

9. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrda “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

10. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrda “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

11. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvarda “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

II. Махсус адабиётлар.

1. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.
2. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011
3. Alan Melville. Taxation Finance Act 2015 21th edition Aug 2015, Paperback, 624 pages
4. Адизов А. Жисмоний шахслардан ундириладиган солиқлар тизимини такомиллаштиришнинг назарий ва амалий масалалари. Ўқув қўлланма/ Т.:Академия 2012. – 124 б. 1. Ваҳобов А.В., Маликов Т.С. Молия: Дарслик. Тошкент молия институти. – Т.: Ношир, 2011.-712-бет.
5. Ваҳобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик.- Т.: Шарқ, 2009.-448 б.
6. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: “Шарқ”, 2009 й. -448 бет.
7. Гадоев э, Кузиева Н. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш. Дарслик. Т.: «Ўзбекистон», 2012. - 336 б
8. Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет-солиқ сиёсати. Ўқув қўлланма. – Т.: “Академнашр”, 2011. - 472 б.
9. Жўраев А., Тошматов Ш. ва бошқ. Солиқлар ва солиққа тортиш: Ўқув қўлланма.-Т.: НОРМА, 2009.-184 б.

III. Интернет сайтлари

1. www.gov.uz
2. www.lex.uz
3. www.soliq.uz
4. www.mf.uz
5. www.stat.uz
6. www.mehnat.uz
7. www.web of science.com